Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK'İN TEFSİRİNDEKİ METODU

Abdulvehap ERİN

Diyarbakır 2013

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK'İN TEFSİRİNDEKİ METODU

Abdulvehap ERİN

Danışman
Doç. Dr. Ali AKAY

Diyarbakır 2013

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Prof. Dr. M. Sait Şimşek'in Tefsirindeki Metodu" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim/Raporum sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□ Tezimin/Raporumun… yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08/07/2013

Abdulvehap Erin

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Prof. Dr. M. Sait Şimşek'in Tefsirindeki Metodu" adlı Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Abdulvehap Erin

Danışman

Doç. Dr. Ali Akay

KABUL VE ONAY

Abdulvehap Erin tarafından hazırlanan "Prof. Dr. M. Sait Şimşek'in Tefsirindeki Metodu" adındaki çalışma, 08.07.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**,** Tefsir Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Başkan)

Doç. Dr. Nazım HASIRCI (Üye)

Doç. Dr. Ali AKAY (Üye)

Enstitü Müdürü

…./…./2013

ÖNSÖZ

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın, bütün asırlarda gelip geçen tüm insanlara yönelik ilahî bir mesajı ve hitabı olduğu gibi her dönem ve devirdeki insanların dünya ve ahiret saadetinin reçetesi hükmündeki yüksek hakikatlere de şamil bir kitaptır. Bu itibarla her müfessir yaşadığı çağın ve içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalışmış; tefsirini Kur'ân'ın ihtiva ettiği yüksek hakikatlere, ulvî ve derin manalara birer ayna yapıp İlahî mesajın sunduğu reçeteyi insanlara göstermeye çalışmıştır. Böylece günümüze kadar yüzlerce tefsir yazılmıştır. Bu müfessirlerden birisi olan M. Sait Şimşek, Kur'ân'ın bir hayat ve hidâyet kitabı olduğu gerçeğinden hareketle diğer kutsal kitaplar gibi Kur'ân'ın da bozulmuş ve rayından çıkmış hayatı düzenlemeyi ve rayına oturtmayı hedeflediğini ifade eder. Bu anlamda Kur'ân tefsirinin amacının da bu hedef doğrultusunda olması gerektiğini; kendi tefsirinin de bu özellikte olduğunu düşündüğünü belirtir. Gerçekten de Şimşek'in tefsiri günümüze, günümüz insanının ve toplumunun problem ve ihtiyaçlarına dönük görünmektedir. Şimşek, Kur'ân âyetlerini indirildikleri tarihsel bağlamdan koparmadan yaşanan çağın ve hayatın problemlerine çözüm getirecek şekilde yorumlamaya çalışmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" isimli tefsirinde takip ettiği yöntemi ortaya koymaya gayret ettik. Çalışmamız giriş bölümünde konumuzun önemi, amacı, kaynakları ve metodu hakkında kısaca bilgi verildikten sonra birinci bölümde M. Sait Şimşek ve onun ilmi hayatı hakkında bilgilere ve daha sonra da Şimşek'in tefsirinin genel özellikleri ve kaynaklarına değindik. Tezimizin ikinci bölümünde ise Şimşek'in tefsirinde takib ettiği metodu öncelikle, rivâyet açısından çeşitli alt başlıklar altında değerlendirdik. Ardından da dirâyet açısından gerek Kur'ân ilimlerinin çeşitli başlıkları gerekse çeşitli ilimler bakımından ele aldık. Bu bölümde son olarak, Şimşek'in tefsirinde takib ettiği yöntemi bazı tefsir

ekolleri açısından değerlendirdik. Sonuç bölümünde ise çalışma sonunda varılan neticeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduk. Çalışmamda bana yardımı ulaşan herkese, Prof. Dr. M. Sait Şimşek hocama, Prof. Dr. Nurettin Turgay hocama ve özellikle de tez danışmanım ve hocam Doç. Dr. Ali Akay'a teşekkürlerimi borç bilirim. Tevfik ve başarı Allah'tandır.

Abdulvehap Erin

Midyat 2013

ÖZET

Ülkemizde bugün için tefsir alanında önemli şahsiyetlerden birisi de muhakkak ki Prof. Dr. M. Sait Şimşek'tir. Şimşek'in söz konusu alanla ilgili görüş ve düşüncelerini fiiliyata döktüğü "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" isimli tefsiri hem bu açıdan hem de ülkemizde son dönemde yazılan en yeni tefsir olması hasebiyle bir önemi haizdir. Biz de bu çalışmamızla Şimşek'in söz konusu tefsirini gerek tefsir gelenekleri, gerekse Kur'ân ilimleri açısından değerlendirmeye çalıştık. Diğer bazı ilimler açısından bu tefsirin özelliklerini ortaya koymaya gayret ettik. Böylece Şimşek'in tefsir metoduyla alakalı bir takım hususları göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler:

Şimşek, Kur'ân, Tefsir, Tefsir Metodu, Günümüz Tefsir Problemleri.

ABSTRACT

One of the important figures today in the area of interpretation of the Holy Qoran in our country is certainly Professor. Dr. M. Sait Şimşek. Prof. Şimşek's new written book, named "Interpretation of the Qur'an, Source of Life" is actualizing his views and thoughts in the field. It has an importance because it is the most recent interpretation written in our country as well as the aspects mentioned. With this study we tried to evaluate the Şimşek's interpretation in the field in terms of classical interpretation and as well as the science of Qoran. We have attempted to demonstrate the properties of this interpretation also in terms of some other sciences. Thus, a number of relevant issues about Simsek's method of interpretation is tried to be shown.

Key Words:

Şimşek, Qoran, Interperetation, Interpretation Method, Interpretation Problems of Present-Day

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TAAHHÜTNAME ..... **i**

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ..... **ii**

KABUL VE ONAY ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **vii**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ VE ÇALIŞMANIN AMACI **1**

2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ **2**

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK VE TEFSİRİ

1. PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK VE İLMİ HAYATI **4**

1.1. Özgeçmişi ***4***

1.2. Te'lif Eserleri ***5***

1.3. Hakemli Makaleleri ***8***

1.4. Tebliğ ve Bildirileri ***9***

2. GENEL ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI BAKIMINDAN HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİ 11

2.1. Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nin Genel Özellikleri 11

2.2. Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nin Kaynakları 14

İKİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİNİN METODU

1. RİVÂYET AÇISINDAN 19

1.1. Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsiri 19

1.2. Kur'ân'ı Sünnet'le Tefsiri 27

1.3. Kur'ân'ı Sahâbe Kavli Ve Uygulaması İle Tefsiri 33

1.4. Kur'ân'ı Tabiun Sözüyle Tefsiri 39

1.5. Kur'ân'ı Kutsal Kitaplardan Yararlanarak Tefsir Etmesi 41

1.6. Esbâbu'n-Nüzûl 46

1.7. Nâsih-Mensûh 52

2. DİRÂYET AÇISINDAN 58

2.1. Kur'ân İlimleri Açısından 58

2.1.1. Kasasu'l-Kur'ân ve İsrailiyyât 58

2.1.2. Muhkem ve Müteşâbih 67

2.1.3. Hurûf-ı Mukatta'a (Kesik Harfler) 73

2.1.4. İ'câzu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın İ'câzı) 75

2.1.5. Müşkilü'l-Kur'ân (Kur'ân'da Çelişki Olduğu Vehmi) 79

2.1.6. Siyak ve Sibak 82

2.1.7. Mübhemâtü'l-Kur'ân 87

2.1.8. Vücûh ve Nezâir 92

2.2. Çeşitli İlimler Açısından 98

2.2.1. Fıkıh İlmi Açısından 98

2.2.1.1. İllet-Hikmet 100

2.2.1.2. İcmâ 101

2.2.1.3. Ceza ve Af Yetkisi 102

2.2.1.4. Mürtedin Durumu 104

2.2.1.5. Kur'ân'a Abdestsiz Dokunma 105

2.2.1.6. Cuma Namazı 107

2.2.2. Kıraat İlmi Açısından 107
2.2.3. Kelam İlmi Açısından 109
2.2.3.1. Şefaat 114
2.2.3.2. Ru'yetullah (Allah'ın Görülmesi) 117
2.2.3.3. Melekler 119
2.2.4. Arap Dili ve Belağatı Açısından 120
2.2.5. Siyer İlmi Açısından 132
2.2.6. Sosyoloji İlmi Açısından 138
2.3. Bazı Tefsir Ekolleri Açısından 144
2.3.1. İçtimâî Tefsir Ekolü Açısından 144
2.3.2. Bilimsel Tefsir Ekolü Açısından 159

SONUÇ 167

KAYNAKÇA 173

KISALTMALAR

AÜİFD **:** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

AÜİİFD **:** Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi

a.g.e. **:** Adı geçen eser

a.g.m. **:** Adı geçen makale

b. **:** İbn, bin

Bkz./bkz. **:** Bakınız

C. **:** Cilt

CÜİFD **:** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Çev. **:** Çeviren, Çevirenler

ÇÜİFD **:** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DEÜİFD **:** Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DİB **:** Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed. **:** Editör

FÜİFD **:** Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

HÜİFD **:** Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Hz. **:** Hazreti

İFD **:** İlahiyat Fakültesi Dergisi

İHAD **:** İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi

KURAV **:** Kur'ân Araştırmaları Vakfı

MİFAV **:** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

r.a. **:** Radiyellahu anh

s. **:** Sayfa

(s.a.s.) **:** Sallallahu aleyhi vesellem

(s.a.v.) **:** Sallallahu aleyhi vesellem

SBE **:** Sosyal Bilimler Enstitüsü

S. **:** Sayı

ŞURKAV **:** Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı

TDV **:** Türkiye Diyanet Vakfı

Ter. **:** Tercüme eden

Thk. **:** Tahkik eden

OMÜİFD **:** On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

UÜİF **:** Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

vb. **:** Ve benzeri

vs. **:** Ve saire

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Mütekaddim âlimlerimizin Kur'ân-ı Kerim'in insanlara söyleyeceğinin, hiçbir insan tarafından ve hiçbir dönemde, bütün zaman ve mekânlar için kavranıp ifade edilemeyeceği yönündeki tespit ve vurguları oldukça önemlidir. Zira Kur'ân kelamullahtır ve bütün asırlardaki bütün insanlara hitab eder bir niteliği haizdir. Bu itibarla manaları küllî ve umumîdir, beşer kelamı gibi mahsus bir zamana, belirli bir taifeye ve cüzi bir manaya inhisar etmemektedir.

Bu nedenledir ki Kur'ân-ı Hakîm'in âyetleri indikleri andan başlayarak günümüze kadar yüzlerce müfessir tarafından tefsir ve te'vil ameliyyesine tabi tutulmuş ve tutulmaya da devam edilecektir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim tefsiri, Müslümanlar arasında, her dönemde yapılması gereken bir vazife olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin tefsirine yönelik çeşitli dönemlerde yapılan çalışmaların her birinin, özellikle de yapılageldikleri dönem itibariyle, büyük bir değerinden ve öneminden söz etmek mümkündür.

İşte çalışmamızın konusu olan, M. Sait Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" adlı tefsiri de küllî ve umumî nitelikte olan ilahi hitabın mahiyetinin, içinde bulunduğumuz dönemdeki insan için anlaşılır kılınması açısından, çok kısa bir süre önce ortaya çıkan aktüel bir çalışma olması hasebiyle önemlidir.

Öte yandan tefsir ve te'vil söz konusu olduğunda Kur'ân âyetlerinin doğru ve isabetli bir şekilde anlaşılabilmesini temin etmenin esas olarak kabul edildiğini ve bu çerçevedeki çalışmaların neticesinde, ilmî disiplin ve yöntemlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı problemlerin bir bölümünün Kur'ân

âyetlerinin doğru bir şekilde yorumlanmamasından kaynaklandığı da bir gerçektir. Zira Kur'ân'ın evrensel değerlerinin tespit edilebilmesi ve yaşadığımız çağın prolemlerine çözümler sunulabilmesi büyük oranda Kur'ân âyetlerinin ele alınmasında kullanılacak metod ve yaklaşımların isabetli olmasına, yine bunların çağın problemlerine çözüm sunabilme nitelikte olmalarına bağlı olacaktır. Biz de bu çalışmamızda, hem çağdaş olması, hem de Kur'ân'ın bir hidâyet kitabı olması hususunun esas alındığı bir tefsir olması hasebiyle, M. Sait Şimşek'in, tefsirinde Kur'ân âyetlerini anlama ve yorumlama yöntemini tespit edip ortaya koymaya çalıştık.

2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Şüphesiz bir müfessirin tefsir metodu incelenirken araştırmacının başvuracağı en önemli kaynak o müfessirin eseri olacaktır. Biz de M. Sait Şimşek'in tefsirle alakalı görüş ve düşüncelerini pratiğe döktüğü "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" adlı eserini esas almakla beraber, müfessirin tefsir sahasında kaleme aldığı ve yayınlanmış diğer eserlerine ve özellikle de "Günümüz Tefsir Problemleri" adlı eserine müracaat ettik. Şimşek'in, konumuzla ilgili görüş ve düşüncelerini bütün bu eserlerden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Yine Ali KARATAŞ'ın, "Mehmet Said Şimşek'in 'Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri' Üzerine Bir İnceleme", adlı çalışması da istifade ettiğimiz ve bize yol gösteren bir te'lif olmuştur.

Öncelikle çeşitli tefsirler ve onlarda takib edilen metodla alakalı daha önce hazırlanmış ve kabul edilmiş bazı tezleri gözden geçirdik. Buradan hareketle M. Sait Şimşek'in tefsirini baştan sona birkaç defa dikkatli bir şekilde okuyarak müellifin yöntemine işaret edebilecek örnekleri tespit ederek ilgili başlıklar altında değerlendirmeye çalıştık. Konu başlıkları altındaki değerlendirmelerimizi, o konu başlığı ile ilgili Şimşek'in tefsirinde yer alan bütün örnekleri göz önünde bulundurmak

sûretiyle yapmaya çalıştık. Konu başlığına yeteri kadar örnek verdikten sonra, tespit edebildiğimiz diğer örnekleri de dipnotlarla göstermeye çalıştık. Değerlendirmelerimizi yaparken müellifin tefsir sahasındaki diğer eserlerini de göz ününde bulundurmaya çalıştık. Öte yandan çalışmamızın esas konusu Şimşek'in tefsirindeki metodu olmasına karşın, konu başlıkları altında verdiğimiz örnekleri, özellikle Şimşek'in tefsir sahasındaki özgün görüşlerini veya farklı bir takım düşüncelerini yansıtabilecek olanlardan seçmeye çalışarak okuyucuyu bu hususta da bir bilgilendirmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK VE TEFSİRİ

1. PROF. DR. M. SAİT ŞİMŞEK VE İLMİ HAYATI

1.1. Özgeçmişi

1951 yılında Mardin'in merkeze bağlı Kumlu köyünde doğdu. Aynı köyde başladığı ilkokul eğitimini Şanlıurfa iline bağlı Ceylanpınar ilçesinde bitirdi. Diyarbakır İmam Hatip Lisesi ve Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü mezunudur.

1977 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'ne Arap Dili ve Edebiyatı araştırma görevlisi olarak girdi. 1984 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tefsir doktoru, 1987 yılında aynı bilim dalında doçent, 1994 yılında da Profesör oldu. Halen Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Arapçadan Türkçeye birçok kitap tercüme etti. Değişik dergilerde pek çok makalesi yayımlandı.[1]

[1] M. Sait Şimşek, özgeçmişi ile alakalı tefsirinin birinci cildinin başında sadece yukarıdaki bilgileri kaydetmektedir. Diğer eselerinin başında yer alan bilgiler de yukarıya kaydettiklerimizle hemen hemen aynıdır.

1.2. Te'lif Eserleri

Şimşek'in çalışmamızın konusu olan tefsiri dışında yayımlanmış altı eseri bulunmaktadır. Bunlar hakkında kısaca bilgi verelim.

1. Günümüz Tefsir Problemleri

Özellikle çağımızın başlarında Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik atılan önemli adımlar ile ortaya çıkan farklı ekolleri tanıtmak, Kur'ân'ın anlaşılması konusundaki kimi sapmaları ortaya koymak ve bu konuda sağlıklı bir anlayışa ulaşmak amacıyla kaleme alındığı müellifi tarafından ifade edilen bu kitab, tefsirinden sonra müellifin önemli bir eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında Konya'da yayınlanmıştır.

Birinci bölümünde Kur'ân-ı Kerim'in temel özellikleri hakkında bilgiler verildikten sonra, ikinci bölümde günümüz tefsir ekolleri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise tarihten günümüze kadar tartışma konusu olmuş bazı konular ele alınmıştır. Kur'ân'ın tarihselliği, Kur'ân'da kadın, Kur'ân'da nesh, Sünnetin Kur'ân tefsirindeki yeri, Kur'ân kıssaları, reenkarnasyon, hurûf-u mukattaa, Garanik kıssası, insanın halifeliği ve Kur'ân'da inanç ve ifade hürriyeti bu konuların ana başlıklarını teşkil etmektedir.

2. Kur'ân'ın Ana Konuları

Kur'ân'ın temel konularını inceleyerek bu konuda pratik bilgiler verme hedefiyle yazıldığı belirtilen eser, bu yönüyle müellif tarafından konu tefsiri nevinden bir çalışma olarak nitelendirilmiştir.

Eserin giriş bölümünde verilen bilgilerden sonra, birinci bölümünde, Kur'ân'da inanç esasları, ardından da inançla ilgili birçok kavram ve inanç grupları hakında bigiler

yer almaktadır. İkinci bölümde ibadetler ve ibadetlerle ilgili bazı hususlar işlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise "Kur'ân'da toplumsal yapı başlığı" altında birçok konu işlenmiştir. Kitap 2001 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

3. Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele (Nesh-Müteşâbih)

Şimşek, bu eserde Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük önem arz eden iki meseleyi, Müslümanların büyük problemleri olarak nitelediği önyargıdan ve mezhebi taassuptan uzak bir şekilde ele almaya çalıştığını ifade eder.

İstanbul'da 2001 yılında yayınlanan eserinde ilkin muhkem ve müteşâbihle ne kasdedildiğine ilişkin seleften rivâyet edilen görüşlere değinen Şimşek, daha sonra bunların tahlilini yapar. Müteşâbihle ilgili âyetin tahlilinden sonra Rağıb el-İsfahânî'nin konu ile ilgili görüşünü aktarır. Müteşâbihler anlaşılır mı? sorusunu yanıtlamaya çalışan Şimşek, müteşâbihlerin hikmeti hakkında da kısaca bilgiler verir. Son olarak müteşâbihlerin tevili konusunda selefin ve kelâm ehlinin görüşlerine yer verir ve konuyu sonuç bölümünde değerlendirmek sûretiyle bitirir.

Şimşek, ikinci olarak eserinde, Kur'ân'da nesh meselesinin tarihçesi ve konu ile ilgili müstakil eser yazanlar hakkında bilgiler aktarır. Nesh taraftarlarının delillerini zikreden Şimşek, bu delillerin uzun uzun bir tartışmasını yaptıktan sonra sonuç bölümüyle bahsi kapatır. Eserinin son bölümünde ise "geçmiş şeriatların neshi" başlığı altında Kur'ân'ın geçmiş şeriatları (kitapları) neshetmediğini ileri sürenlerin iddialarını tek tek ele alıp örnekler vererek değerlendirir. İncil ve Tevrat'ın tahrifi konularına değindikten sonra son olarak Tevrat ve İncil'e uymanın hükmü konusunu ele alır.

4. Yaradılış Olayı

Bu kitab, yaratılış olayına bakışın insana ve evrene bakışı, kısacası hayata bakışı belirlemesi, Kur'ân-ı Kerim'in de tertibi içerisinde ele aldığı ilk kıssa olması ve Tevrat'ın da Tekvin(Yaradılış) bölümüyle başlaması gibi yaradılış olayının önemini gösteren hususlara binaen Şimşek'in, konuyu bir bütünlük içerisinde ele almak amacıyla hazırladığını belirttiği bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimşek bu çalışmada

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanları esas alarak bir takım sonuçlara varmaya çalıştığını ifade etmektedir.

Eserde, Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'a göre insanın yaradılışı ve yaradılış ile alakalı bir takım konular işlenmiştir. Ayrıca insanın niçin yaratıldığı, insan ve akıl, insan ve kader konularına da yer verilmiştir. Eser 1993 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

5. Fatiha Sûresi ve Türkçe Namaz

Şimşek bu eseri, anlayarak namaz kılmaya katkı amacıyla, Fatiha sûresinin halkın rahatlıkla anlayabileeği bir tefsiri niteliğinde kaleme aldığını ifade eder. Sûreyi tefsirinin ardından, yine sûrenin tefsiriyle ilgili olan bazı konulara değinir. Bu anlamda "Yahudi sapması" ve "Hiristiyan sapması" başlıklarından sonra Müslümanlar arasında yaygın olan dinden sapma ve sapma yollarına çeşitli başlıklar altında değinir. Bu başlıklar Allah ile kul arasında aracılık, dinin bölünmesi, Müslümanlar arası bölünme ve ihtilaf, cehalet, taklit ve ruhçu sapma olarak sıralanabilir. Daha sonra Türkçe namaz konusuna geçen Şimşek, burada konunun tarihi hakkında bilgiler verir. Namazın Türkçe kılınması düşüncesini ortaya atanların delillerini tek tek ele alıp değerlendirir. Son olarak "Kur'ân meâlleri ve protestanlaşma iddiası" başlığı altında özellikle Kur'ân'a ve Asr-ı Saâdet dönemi İslâm anlayışına dönüşü savunanların Protestanlıkla bir ilgilerinin olup olmadığını irdeler. Şimşek'in bu eseri 1990 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

6. Kur'ân Kıssalarına Giriş

Şimşek, dört bölümden oluşan bu kitabının birinci bölümünde Kur'ân kıssalarının kaynağı üzerinde durur. Kur'ân kıssaları vahiy eseri midir? Hazreti (Hz.) Muhammed onları Kitab-ı Mukaddes'ten mi çalmıştır? Kur'ân'daki kıssalarla Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalar arasındaki farklar nelerdir? Bu kıssalar Hz. Muhammed'in hayal mahsülü olabilir mi? Kısssalarda anlatılan olaylar gerçekten vuku bulmuş mudur? gibi sorulara ayrıntılı cevaplar verir. İkinci bölümde Kur'ân kıssalarının gaye ve hedeflerini işler. Kur'ân'da kıssaların tekrarı meselesine değinir. Üçüncü bölümde ise israliyyât konusunu ele alan Şimşek, isralliyyâtın tanımı, kısımları ve tarihçesi hakkında bilgiler

verir. Dördüncü ve son bölümde ise Hz. Âdem kıssasını ele alır. İlk önce Kur'ân'da Hz. Âdem, ardından da Tevrat'a göre Hz. Âdem başlıkları altında konuyu inceler. Son olarak da Hz. Âdem hakkında Kur'ân'da anlatılanlarla Tevrat'ta anlatılanların bir mukayesesini yapar. Eser, 2000 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

1.3. Hakemli Makaleleri

1. Kur'ân'da Nesh Meselesi

Makale, 1986 tarihli Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin ikinci sayısının 235-248 sayfalarında yayınlanmıştır. Şimşek, bu makalede, gerçekte Kur'ân'da nesh var mıdır? ve neshe kail olanların buna dair ileri sürdükleri delillerin neshe delaletleri kesin midir? şeklindeki iki soruya cevaplar vermeye çalışır.

Makalesinde öncelikle "nesh"in lugat ve ıstılah manalarını verir. Daha sonra nesh taraftarlarının delillerini sıralar ve bunları teker teker tartışır. Kur'ân'da nesh olmadığına ilişkin görüşünü belirttiği sonuç kısmıyla makalesini bitirir.

2. Kerâmet

Makale, 1990 tarihli Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin üçüncü sayısının 105-116 sayfalarında yayınlanmıştır. Şimşek, makalesinin başında kerametin tanımında ifade edilen harikulâdeliğin mümkün olup olmadığını irdeler. Daha sonra kerametin Kur'ânî delilleri çerçevesinde Âl-i İmrân sûresinin 37. âyetini inceler. Âyetin harikulâdelikten bahsettiğini ve salih kimselerin eli üzere harikulâdeliğin cereyan etmesinin mümkün olduğuna ilşkin görüşünü ortaya koyar. Ancak sahabeden birçoğunun bu neviden bir kerameti olmamasını örnek vererek velâyetin bu tür olağanüstü bir hadiseye muhtaç olmadığını da ekler. Daha sonra keramet ve gaybı bilme

meselesine geçer. Gaybı bilme konusunda âlimlerin görüşlerine değinir. Zemahşerî ve er-Râzî'nin bu konudaki görüşlerini değerlendirir ve bu çerçevede kerametin sınırlarını gaybı bilmeye kadar götürmenin nasların desteklemediği hatta reddettiği bir tavır olduğunu ifade eder. Keramet ile mucize arasındaki farklara da değinen Şimşek, makalesini netice kısmıyla bitirir.

Şimşek'in bu iki hakemli makalesinin dışında tefsirinin beşinci cildinde yer verdiği "Şeytan Âyetleri'ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayetinin Tarihi Değeri" isimli bir makalesi de vardır.

1.4. Tebliğ ve Bildirileri

1. İlmî Tefsir Üzerine

Şimşek'in Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın 20-30 Haziran 1989 tarihleri arasında Samsun'da düzenlediği "Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu"nda sunduğu bir tebliğdir. Tebliğinde, ölçüsü dâhilinde kalındığı takdirde Kur'ân'ın ilâhî bir kitab olduğu konusunda ilmî tefsir çalışmalarının katkısı bulunduğunu ifade eden Şimşek, ilmî tefsir alanında çalışanların içine düştükleri hatalara dikkat çeker. Bu çerçevede ilmî tefsir alanına ilgi duyanların iddialarını ve iddialarına delil olarak sundukları âyet ve haberleri değerlendirir. Bu nevi tefsirlere aşırı düşkünlüğün sebepleri üzerinde durur.

2. Kur'ân'da Nesh Problemi

Şimşek'in 03-05 Şubat 1995 yılında düzenlenen 1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumun'da sunduğu bu tebliğde, nesh taraftarlarının ileri sürdükleri akli ve nakli delilleri değerlendirmiştir.

3. Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi

Şimşek, 17-18 Ekim 1997 yılında Şanlıurfa'da düzenlenen 1. Hz. İbrahim Sempozyumun'da sunduğu bu tebliğde Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesine ilişkin Kur'ân'da anlatılanlar çerçevesinde kalarak bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur.

4. Kıraâtlerin Kaynağı Problemi

Şimşek'in 13-14 Ekim 2001 yılında İstanbul'da düzenlenen Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kıraât İlmi ve Problemleri) isimli tartışmalı ilmî toplantıda sunduğu bir tebliğdir. Şimşek, bu tebliğinde tartışmalı bir konu olan kırâatların kaynağı meselesini mütevatir olduğu söylenen yedi kırâati göz önünde bulundurarak ayrıntılı bir şekilde işlemiştir.

5. İlahiyat Fakültelerinde Tefsir Dersi: Problemler ve Öneriler

Şimşek, 11-12 Haziran 2005 tarihleri arasında Van'da düzenlenen Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu'nda sunduğu bu tebliğinin girişinde, eğitim-öğretimin İslâm tarihindeki seyrine kısaca değinir ve bu çerçevede kimi devirlerde benimsenen "eğitim-öğretim işi eğiticiler ve ilim adamlarına bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir" anlayışını eleştirir. Genel anlamda ilâhiyat eğitimine kısaca değindikten sonra, ilâhiyat eğitiminde tefsir dersine ilişkin tespit ettiği problemleri sıralar ve bunların çözümleri için öneriler sunar.

6. Kur'ân'da Kurban ve Çeşitleri

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Bayrampaşa Belediyesi'nın 8-9 Aralık 2007 tarihleri arasında İstanbul'da ortaklaşa düzenledikleri Uluslararası Kurban Sempozyumu'nda sunduğu bu tebliğde Şimşek, mümkün olduğunca yorumlara girmeden ve Kur'ân'ın anlatımından uzaklaşmadan, Kur'ân'da söz konusu edilen kurban çeşitlerini ve kurbanla ilgili meseleleri ele almıştır.

7. Yaygın Halk Kültürünün Tefsir Üzerindeki Etkileri

Şimşek bu te'lifinde yaygın halk kültürünün diğer alanlar üzerinde olduğu gibi tefsir faaliyeti üzerinde de etkisini göstermesinin göz ardı edilmemesi gerektiğini, yaygın kültürlerde eleştirilecek birçok yön bulunduğunu, dolayısıyla tefsir faaliyetinin bu tür olumsuz etkilerden arındırılması için eleştiri kapısının sürekli açık tutulmasının kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Daha sonra Harut ve Marut kıssası, Hızır kıssası ve şafaat meselesini olmak üzere üç örnek üzerinde durur, bu örnekler üzerinden bazı değerlendirmelerde bulunur.

2. GENEL ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI BAKIMINDAN HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİ

2.1. Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nin Genel Özellikleri

Kitapların indirilmesinin ve Peygamberlerin gönderilmesinin amacının bozulmuş ve raydan çıkmış hayatı yeniden tanzim ederek rayına oturtmak olduğunu belirten M. Sait Şimşek, Kur'ân'ı bir hayat ve hidâyet kitabı olarak nitelendirir. Kur'ân tefsirinin amacının da, Kur'ân'ın ve diğer kitapların indiriliş amacını gerçekleştirmeye çalışmak olması gerektiğini ifade eder. On bir yıl içerisinde tamamladığını belirttiği tefsirinin de böyle bir özelliğe sahip olduğu düşüncesinde olan Şimşek, tefsirini "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" olarak isimlendirmiştir.

Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri adlı eser beş ciltten oluşmaktadır. Türkçe te'lif edilmiştir. 2012 yılının Ocak ayında Beyan Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Şimşek, âyetlerin Arapça metinlerini ardından da Türkçe meâllerini verdikten sonra onların tefsirine başlamaktadır. Tefsirde bütün Kur'ân sûreleri Mushaf tertip sıraları esas alınarak tefsir edilmiştir. Önsözün yer aldığı ve Kur'ân-ı Kerim'in ilk dört sûresinin tefsir edildiği ilk cilt, 608 sayfadan oluşmaktadır. Yedi sûrenin tefsir edildiği

ikinci cilt ise 648 sayfadan müteşekkildir. Yûsuf sûresinden başlayarak onbeş sûrenin tefsirini içeren üçüncü cilt ise 576 sayfadan oluşmaktadır. Neml sûresinden itibaren yirmibir sûrenin tefsir edildiği dördüncü cilt ise 552 sayfadır. Fetih sûresiyle başlayarak Nas sûresinin tefsiriyle biten ve toplam altmış yedi sûrenin tefsirinin yer aldığı beşinci ve son cilt ise sonunda yer alan bibliyografya ile beraber 519 sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca bütün ciltlerin sonunda küçük bir indeks bulunmaktadır.

Şimşek'in, tefsirinin önsözünde ve muhtevasında yer alan ifadelerine bakarak, tefsirini yazarken şu hususlara riâyet ettiğini söylemek mümkündür:

1. Günümüz insanının meşgalelerini göz önünde bulundurarak sözü fazla uzatmamak[2],
2. Birçok meselede genel okuyucuyu ilgilendirmeyen akademik tartışmalardan uzak durmaya çalışmak[3],
3. Genel okuyucunun anlayabileceği bir dil kullanmaya özen göstermek[4],
4. Ortalama bir okuyucu kitlesinin hedeflenmesi nedeniyle birtakım kelamî, fıkhî ve benzeri (vb.) tartışmalardan uzak durmak[5],
5. Okuyucunun anlamakta güçlük çekeceği gramer izahlarına girmemek[6],
6. Âyetlerin tefsirinden uzaklaşmamak[7].

Yukarıda saydığımız hususların Şimşek'in tefsirinin teşekkülündeki en önemli faktörler olduğunu söylemek mümkündür.

Şimşek, sûrelerin tefsirine başlamadan önce o sûrelerle ilgili genellikle şu bilgileri vermeye çalışmaktadır:

1. Sûrenin nerede indirildiği,
2. Âyet sayısı,

[2] M. Sait Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, I, 9.
[3] Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.
[4] Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.
[5] Şimşek, **a.g.e**., V, 13.
[6] Şimşek, **a.g.e.**, V, 497.
[7] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 471.

3. Neden o ismi aldığı; başka isimlerinin olup olmadığı ve isimlerinin manası ile ilgili bilgiler,

4. O sûrenin muhtevası hakkında özet bilgiler,

5. Varsa sûrenin tertipte geçen sûrelerle münasebeti.

Şimşek, sûreleri tefsir ederken öncelikle âyetleri birbirleriyle ilgileri bakımından gruplandırır. Âyet gurupları arasındaki münasebeti göstermeye çalışır. Çoğu zaman, âyet gurupları arasındaki münasebeti âyet guruplarının tefsirine başlamadan önce zikreder. Bazen de bu münasebeti bir önceki âyet gurubunun sonunda zikreder. Ayrıca grubu oluşturan âyetler arasındaki münasebete de değinir.

Âyetleri tefsir ederken gerekli gördüğü yerlerde kelime ve kavram izahlarına başvurur. Bazı yerlerde âyetlerin belağat açısından hususiyetleri üzerinde de durur.

Şimşek genellikle Kur'ân âyetlerinin tefsiri ile ilgili, önceki müfessirlerin ifade ettiklerinden, kendisince önemli olanları özetleyip derleyerek aktarmaya çalışmaktadır. Kendi görüşlerini de ekseriyetle bu neviden alıntı ve atıflardan sonra dile getirdiği görülmektedir. Bu, Şimşek'in tefsirinde takındığı genel bir tavır olmakla beraber, onun hiç alıntı ve atıfta bulunmadan tefsir ettiği âyetler de çoktur. Şimşek'in özellikle müfessirlerin geneli tarafından kabul görmeyen veya genel kanaatin aksine olan bir görüşü benimsediği yerlerde, görüşünü daha detaylı işlediği ve deliller üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduğu dikkat çeker. Ayrıca Şimşek'in tefsirciliğinin ve tefsir metodunun temel özelliklerini hususan bu nevi yerlerde bariz olarak görmek mümkündür.

Şimşek, âyet guruplarını tefsir ederken, bazen o âyet guruplarında değinilen önemli veya ihtilaflı bir konu varsa, müstakil olarak o konu ile ilgili bir başlık açar ve ilgili konuyu bu başlık altında ayrıntılı bir şekilde işlemeye çalışır. Özellikle tefsirinin birinci cildinin ilk yarısında, buna çokça rastlamak mümkündür.[8] Tefsirinin diğer kısımlarında ise bir iki yer dışında bu yönteme başvurmadığı görülür. Öte yandan

[8] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 21, 23, 41, 51, 63, 64, 70, 84, 128, 136, 153, 210, 238; III, 283.

garanik hadisesi ile ilgili daha önce yayınlanmış ve oldukça uzun olan makalesini olduğu gibi Necm sûresinin sonuna ek olarak koyması da dikkat çeken bir husustur.[9]

Yine Şimşek'in tefsirinin birçok yerinde tekrara ve bahsin uzamasına mahal vermemek amacıyla daha önce yaptığı[10] veya daha sonra yapacağı[11] izahlara gönderme yapmakla veya işaret etmekle yetinmesi dikkat çeken diğer bir husustur. Kimi yerlerde geniş malumat için, tefsiri dışında yazdığı bir takım eserlere veya diğer müfessirlerin eserlerinin ilgili yerlerine göndermelerde bulunduğu da vakidir.[12]

2.2. Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nin Kaynakları

Şimşek, tefsirinin önsözünde, çağımızda ve önceki dönemlerde yazılmış tefsirlere müracaat ettiğini, okuyucuyu yorup meşgul etmemek için ekseriyetle müracaat ettiği kaynakları sadece ihtiyaç duyduğu durumlarda zikrettiğini söyler.[13] Gerçekten de Şimşek'in tefsiri incelendiğinde onun birçok yerde, "bazıları, bazı âlimler, bazı müfessirler, birçok müfessir, tefsir bilginleri, bazı tefsir bilginleri, tefsir bilginlerinin bir kısmı, kimi tefsirlerde vb." ifadeler kullanarak, herhangi bir kaynak ismi vermeden âyetlerin tefsiriyle ilgili görüşleri aktardığı görülür.

Şimşek'in tefsir ettiği âyetlerle ilgili olarak genellikle aşağıdaki başlıklar çerçevesinde diğer kaynaklara başvurduğunu söyleyebiliriz.

1. Âyetlerin tefsiri ile ilgili farklı ihtimalleri ve görüşleri değerlendirmek ve

[9] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 91-125.
[10] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 310, 311, 384, 417, 462, 594; II, 68, 83, 99, 250, 257, 259, 260, 261, 262-263, 316, 339, 251, 523, 546; III, 9, 58, 83, 87, 113, 122, 124, 126, 128, 206, 214, 296, 355, 356, 397, 443, 535; IV, 8, 46, 83, 112, 120, 138, 159, 192, 198, 260, 310, 335, 371, 406, 434, 464, 493, 506; V, 25, 40, 246, 283.
[11] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 73; III, 338, 425; IV, 173; V, 85.
[12] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 158, 538; V, 186.
[13] Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.

göstermek[14],

2. Âyetlerin tefsiri çerçevesinde ortaya koyduğu görüş ve yorumlara destek ve yardımcı olması[15],

3. Kur'ân'ı Kerim'de geçen kelime ve kavramları izah etmek[16],

4. Kur'ân'ın mübhemâtını tayin etmek[17],

5. Âyetlerin nüzûl sebepleri ile ilgili rivâyetleri belirtmek.[18]

Âyetlerin tefsiri çerçevesinde dile getirilen görüşleri derleyip aktardıktan sonra, Şimşek'in, farklı yerlerde farklı tavırlar ortaya koyduğu görülür. Bu tavırları da aşağıdaki gibi gruplandırıp sıralamak mümkündür:

1. Aktardığı görüşler arasından tercihte bulunur[19].

2. Bir kısım görüşleri ve rivâyetleri problemlerine, tutarsızlıklarına veya dayanaksızlıklarına, İslâm itikadına aykırı olduklarına işaret ederek eleştirir; kabul etmez, kendi görüşünü aktarır[20].

---

[14] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e**., I, 37, 89, 160, 172-173, 202, 228, 248, 255, 258, 260, 294, 347, 362-363, 405, 417-418, 468-469, 492-493, 512-513, 517, 571, 594; II, 11, 46-48, 52, 55-56, 60-63, 81, 99, 108-109, 118-119, 126-127, 127-128, 133, 149, 176, 176-177, 215-216, 243, 368, 370, 371, 376-377, 395, 397, 406-407, 427, 445, 462, 505, 534-535, 552-553, 584-585, 617, 622-623, 626, 637-638, 641; III, 18, 32-33, 84, 94, 97, 106, 124, 135, 141, 143, 145, 186, 192-194, 315, 345-346, 372-373, 396-397, 543; IV, 17, 24, 25, 46, 65-66, 120, 128, 140, 203, 223, 287-288, 294, 319-320, 362, 408, 412, 430-431, 449-450, 484, 510-511; V, 46, 61 69-70, 74, 129, 131, 164, 166, 224, 227-228, 246, 353, 425, 497, 508.

[15] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 16, 17, 23, 27, 32, 33, 35, 54, 76, 83, 93, 96, 102, 149, 156, 194, 198-199, 209, 212, 233, 250, 341, 353, 354, 371, 378, 379, 382, 387, 397, 426-427, 464, 484, 488, 501, 502, 503, 511-512, 524, 527, 541-542, 602; II, 14, 17, 28-29, 29-30, 46-48, 50, 70, 74, 78, 81, 90, 93, 94, 95, 99, 100, 106, 116, 120, 128, 130, 148, 151-152, 190, 225, 264, 285, 290, 304, 319, 321-322, 364, 387, 394, 399, 417, 419, 439, 458, 463, 473, 497, 502, 557, 562, 567, 571, 573, 574, 595, 602, 639; III, 21, 23, 65, 81, 89, 119-120, 143, 149, 150-151, 152-153, 155, 161, 204, 206, 261, 388, 407-408, 436-437, 455-456, 522-523, 531, 567-568, 572; IV, 16-17, 26, 141, 173, 183, 217, 261, 273, 357, 368, 388-389, 422, 530; V, 41, 42-43, 61, 70, 136, 167, 177, 186, 202, 222, 244, 246, 269, 317, 332, 351, 406, 481-482.

[16] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 16, 33, 50, 55, 56, 65, 88, 111, 118, 129, 133, 149, 216, 225, 256, 271, 275, 280, 314, 358, 375, 414, 483, 500, 502, 511, 575; II, 45, 131, 138, 255, 360-361, 377, 505, 514-515, 523, 542-543, 627, 640; III, 146, 156, 189, 372-373, 468; IV, 40, 125, 200, 377, 440, 452; V, 14, 61, 453.

[17] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 25, 88, 154, 362-363, 405, 582; II, 14-15, 42-43, 60-63, 68, 155-156, 175, 397, 418, 488-489, 499, 641; III, 22, 32-33, 58, 64, 141, 186, 298, 439; IV, 23, 216, 312, 518-519; V, 49, 69-70, 166, 224, 228.

[18] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 274, 285, 391, 405; II, 43, 98, 108, 165, 205, 372, 427, 457, 484, 507; III, 318; IV, 69, 366-367; V, 203, 496.

[19] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 65; II, 11, 43, 52, 61, 122, 133, 243, 370, 395, 397, 418, 552, 617; III, 33, 84, 285, 373; IV, 23, 25, 120, 223-224, 449-450, 484; V, 74, 129, 353, 425-426.

3. Kimi zaman görüşleri aktarmakla yetinir ve herhangi bir yorumda bulunmaz[21].

4. Bazen aktardığı görüşlere kendi yorumunu da ekleyerek bu görüşleri daha da detaylandırır[22].

5. Kimi zaman aktardığı görüşleri te'lif etmeye çalışır[23].

6. Bazen de görüşleri aktarır ama bu görüşlerden sarf-ı nazarla âyetin vermek istediği mesaja vurgu yapar.[24]

Şimşek'in tefsirinde yer verdiği hadisler incelendiğinde onun, en fazla Sahiheyn tabir edilen Buhârî ve Müslim'den, ardından Kütüb-i Sitte'nin diğer kaynaklarından; Tirmizî, Ebû Davûd, İbn Mâce ve Nesâî'den nakiller yaptığı görülür. Bunların dışında başta Ahmed bin (b.) Hanbel olmak üzere Suyutî, Beyhakî ve Malik'ten de nakiller yapar. İbn Kesîr de Şimşek'in hadis naklettiği kaynaklar arasındadır. Şimşek'in, naklettiği hadislerin yarısından çoğu için kaynak zikrettiği ve hadislerin metinlerini verdiği, geri kalanları için herhangi bir kaynak zikretmediği ve sadece hadislerin manasına atıfta bulunmak sûretiyle ilgili hadisleri âyetlerin tefsirinde kullandığı görülür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şimşek'in tefsirinde en çok alıntı ve atıfta bulunduğu tefsirler sırasıyla şunlardır: Taberî'nin Cami'u'l-Beyân'ı, İbn Kesîr'in Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-Azîm'i, İbn Atiyye'nin el-Muharraru'l-Vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz'i, Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'ı, İbn Âşûr'un et-Tahrir ve't-Tenvir'i ve Kurtubî'nin el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı. Bunların dışında, Zemahşerî, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mâturîdî, Alûsî, Kasımî, Mevdûdî, Beğavî, Reşid Rıza, Ebussuûd, Abduh, Derveze, Beydavî ve Ebû Hayyân, Şimşek'in alıntı ve atıfta bulunduğu başlıca müfessirler olarak sayılabilir. Mükâtil b. Süleyman, Şevkânî, Tabatabâî, Cessâs, Muhammed Ebû Zehra, Muhammed Esed, Süleyman Ateş ve Hayreddin Karaman da

[20] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 57, 86, 216; II, 29-30, 175, 273, 387, 574, 622-623; III, 37-38, 141, 173, 183, 192, 216, 345-346, 569; IV, 18, 24, 154, 203, 533; V, 164, 229, 246, 406.
[21] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 127, 176, 377, 445, 534-535, 626; III, 18, 64, 97, 106, 145; IV, 46, 216, 288, 362, 408; V, 46, 351.
[22] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 378, II, 158; III, 471; IV, 66.
[23] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 15, 505; III, 13,58; IV, 412, 431; V, 166.
[24] İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 56, 428; III, 22, 124, 543; IV, 519; V, 224.

Şimşek'in yukarıda saydıklarımız kadar olmasa da, görüşlerine başvurduğu âlimler arasındadır.

Ayrıca ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığını ifade etmekle[25] beraber, Şimşek'in daha önce yazılmış tefsirlerden, özellikle de çağdaş dönemde yazılmış olanlardan bazen kısa, bazen orta uzunlukta, bazen de oldukça uzun alıntılar yapması da dikkat çeken bir husustur. Sırasıyla Mevdûdî[26], Elmalılı[27], Muhammed Abduh[28], Reşid Rıza[29], Seyyid Kutub[30], İbn Teymiye[31], İbn Kesîr[32], Râzî[33], Âlûsî[34] ve İbn Âşûr[35] en çok alıntı yaptığı müfessirlerdir.

Kur'ân'da yer alan birtakım kelimelerin anlamları için Şimşek'in genellikle, Râğıb el-Isfahânî'nin el-Müfredât fî Garibu'l-Kur'ân, İbn Manzûr'un Lisânu'l-Arab, İbn Fâris'in Mu'cemu'l-Mekâyisi'l-Luğa ve Cevherî'nin es-Sıhah adlı eserlerine başvurduğu görülür. Şimşek bu anlamda birkaç yerde Halil b. Ahmed'in Kitâbu'l-Ayn ve Ferrâ'nın Meâni'l-Kur'ân adlı eserlerine de başvurur.

Ehli Kitabı konu edinen âyetlerin ve Kur'ân kıssalarının tefsirinde, Şimşek'in yer yer İncil ve Tevrat'a atıfta bulunması ve onlardan alıntılar yapması da yine dikkat çekmektedir.

Şimşek'in, tefsirinde, tefsir ve hadis kaynakları dışında çok az sayıda kaynağa müracaat ettiği görülmektedir. En azından böyle bir durum varsa da söz konusu kaynakların isimleri zikredilmemiştir.

---

[25] Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.
[26] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 425, 435-436, 586; III, 48-50, 141, 216-217, 283-285, 522-523; IV, 13, 319-320, 435; V, 42-43, 166.
[27] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 527; II, 20, 45-46, 128, 225, 372; III, 43, 68, 81, 155, 182.
[28] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 297-298, 405-406, 512, 541-542.
[29] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 512; II, 61-63, 86, 321-322.
[30] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 294; III, 193-194.
[31] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 47-48, 384.
[32] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 354; II, 128.
[33] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 541; IV, 353.
[34] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 48-49; IV, 357.
[35] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 99; IV, 201.

M. Sait Şimşek'in kendisi, te'lifatı, tefsiri ve tefsirinin kaynaklarıyla alakalı yukarıdaki bilgileri verdikten sonra şimdi de tefsirinde takib ettiği metodla alakalı bilgilerin yer aldığı bölüme geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİNİN METODU

1. RİVÂYET AÇISINDAN

1.1. Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsiri

Kur'ân'ı Kerim diğer İslamî ilimlerin olduğu gibi bu ilimlerin en önemlilerinden olan ve konusu da yine Kur'ân olan tefsir ilminin de temel kaynağıdır. "Kur'ân günümüzde alışa geldiğimiz kitap düzeninde değildir. Onda konular değişik boyut ve kapsamda çeşitli yerlerde geçebilmektedir. Birçok konu aynı anda başka konularla da ilgili olabilmektedir"[36].

"Bilindiği gibi tefsir yollarının en güzeli ve en doğrusu, Kur'ân'ın yine Kur'ân ile açıklanmasıdır. Zira Kur'ân'ın bir yerinde umumi olan bir husus, bir başka âyette mufassal olarak zikredilmiş olabilir. Bunlara ait misaller çoktur. Kur'ân'ın açıklanmasında bu yola başvurmanın ilk numunelerini de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tefsirinde buluyoruz"[37].

Zaten Kur'ân'ı Kerim'in bizatihi kendisi de "Sonra onu açıklamak bize düşer" (Kıyamet, 75/19) diyerek bu yolu göstermektedir. Suyutî İtkan'da, Âlimlerin: "Kim Kur'ân'ın tefsirini isterse öncelikle onu Kur'ân'dan talep etmelidir" dediğini nakleder.[38]

---

[36] Mustafa Ünver, "Temel Tefsir Yöntemleri", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usülü** (s. 108-131)**,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 111.
[37] Suat Yıldırım, **Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2010, I, 143.
[38] Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008, II, 869.

Zerkânî de Menâhil'de bu şekildeki tefsirin makbuliyetinde şüphe olamayacağını belirtir. Çünkü ona göre Yüce Allah'ın kendi muradını başkasından daha iyi bildiği, kesin olan bir hususdur.[39]

Şüphesiz Kur'ân'ın tefsirinin en sağlam kaynağı yine Kur'ân'ın kendisidir. Zira malumdur ki, Kur'ân mütevatirdir ve bu durum onun mutlak güvenilir ve bağlayıcı olduğu neticesini vermektedir. Bu yüzdendir ki âyetleri bu yöntemle tefsir etmek mümkün ise başka bir kaynağa başvurmaya yol ve hacet kalmamış demektir. Zira Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e indiren Yüce Allah'tır. İndirmiş olduğu kelamdan maksadın ne olduğunu en iyi bilenin de yine kendisi olacağı muhakkaktır. "İşte bütün bu hususlar, müfessirin, Kur'ân'ı tefsirinde birincil kaynağının yine Kur'ân olmasını zorunlu kılar"[40].

Zira "Kur'ân'ı kendi bütünlüğü içinde anlamamak, Kur'ân'ı anlamama gibi bir sonuca götürür. Dolayısıyla Kur'ân'ı, Kur'ân'ı gözardı ederek tefsir etmek de Kur'ân'ı tefsir etmek değildir"[41]. Kur'ân'ın Kur'ân'la anlaşılmasını dinamik bir olgu olarak tanımlayan Albayrak'ın şu değerlendirmesi de önemlidir: "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri vâkıası, her zaman geçerli bir tefsir yolu olarak canlılığını sürdürecektir. Çünkü İlâhî bilgiye dayalı olan ifadeler bütün zamanları kuşatıcıdır. Diyebiliriz ki Kur'ân'ın anlaşılmasında sâir tefsir kaynakları rollerini tamamlayıp statik bir hüviyete bürünmüşken, Kur'ân, kendi kendini tefsir işini, kıyamete kadar gittikçe artan bir önemle devam ettirecektir"[42].

Şimşek'e göre de: "Müfessir, bütüncül bir bakışla Kur'ân'ın muhtevasına hâkim olmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın bir yerinde mücmel olarak anlatılan bir konu başka bir yerde tafsil ve tebyin edilmekte; mutlak olarak zikredilen, başka bir yerde takyid edilmektedir"[43]. Yine ona göre: "Kur'ân'ı Kerim âyetleri birbirini açıklamakta, bir

[39] Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2004, II,16.
[40] Fatih Bayar, "Taberî'nin Tefsir Metodolojisi", (**Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi, SBE, 2008), s.288.
[41] Halis Albayrak, **Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine (Kur'ân'ın, Kur'ân'la Tefsiri)**, 6. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul 2011, s. 19.
[42] Albayrak, **a.g.e.**, s. 157-158.
[43] M. Sait Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2008, s. 26.

yerde açıklanan bir hükme başka bir yerde ilaveler yapılmaktadır. Bir yerde imanın bir veya birkaç esası zikredilirken, başka bir âyette bunlara başkaları ilave edilmektedir. Bu sebeple bir konuda hüküm verirken, o konuyla ilgili bütün âyetler göz önünde bulundurulmalıdır"[44]. Kur'ân'ın bir âyeti yorumlanırken hem âyetin metnine hem de Kur'ân'da o konuyla ilgili diğer âyetlere bakmak gerekir. Zira Kur'ân-ı Kerim'in hem birbirini açıklayan hem de birbirini destekleyen bir kitaptır.[45]

Şimşek'in tefsirinde bu yönteme çok defa başvurduğunu görüyoruz. Hatta bu yöntemin onun kullandığı başlıca tefsir yöntemlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân âyetlerini hem Kur'ân'ın bütünlüğünü hem de âyetlerin siyak-sibakını göz önünde bulundurmak suretiyle tefsir etmeye çalıştığı görülür. Kur'ân'ın bütünlüğünü gözetmede elverişli bir ortam sağladığı kabul edilen[46] Kur'ân'ı konularına göre tefsir etme metoduna, özellikle tefsirinin birinci cildinde yer vererek, birçok konuyu müstakil bir başlık altında ele alması da Şimşek'in bu yönteme verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca tefsirinin diğer yerlerinde âyetleri tefsir ederken da konu bütünlüğünü göz önünde bulundurduğu görülen Şimşek'in, bu yönteme başvururken, kullandığı âyeti bazen meâliyle birlikte verdiği, kimi zaman da meâlini vermeden sadece âyetin manasını kullandığı görülür.

Şimşek, âyetleri tefsir ederken, umumiyetle, yaptığı tefsiri ve izâhâtı desteklemesi ve onlara delil olması; bu tefsir ve izahları te'kid ve te'yid etmesi hasebiyle diğer âyetlere başvurmaktadır.[47] Bazen bu yönteme bir kısım kelimeleri izah etmek [48] veya işlediği bazı mevzuları örneklendirmek için de müracaat ettiği görülmektedir.[49]

---

[44] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 97-98.
[45] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 324.
[46] Albayrak, **a.g.e.**, s. 157.
[47] Bu nitelikteki örnekler Şimşek'in tefsirinde çoktur. Bir kısmı için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 31, 32, 98, 139, 151, 152,155, 163, 164, 183,184, 240, 305, 319, 323, 326, 338, 340, 355, 375, 385, 392, 406, 410, 430, 482, 506, 509, 552, 579; II, 68,106, 140, 143, 202, 221, 234, 258, 280-81, 481, 550; III, 106, 192, 289, 310, 372, 393, 552, 563; IV, 67, 128, 194, 224, 299, 448, 549; V, 81, 128, 216, 321, 411, 453, 456.
[48] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 55, 65, 73, 133, 157, 315, 358, 359, 422, 486; II, 47, 362; IV, 187; V, 303, 304.
[49] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 143, 275, 322, 340, 365, 391, 438, 506; II, 189, 192; III, 60, 89, 365, 463, 506, 513; IV, 27, 67, 157, 239-240, 290, 304, 347, 409, 450, V, 46, 247.

Meselâ "*Asıl her ümmetten bir şahit ve seni de onlar aleyhine bir şahit olarak getirdiğimizde durumları ne olacaktır?*"[50] âyetiyle ilgili olarak âyette peygamberlerin ümmetleri konusundaki şahitliklerinden söz edildiğini; bu şahitliğin, biri peygamberlerin Allah'ın mesajlarını ümmetlerine ilettiklerine, onlara doğru hayat şeklini öğrettiklerine, diğeri ise kendi dönemlerinde yüz yüze muhatap oldukları kimselerden kimlerin kendilerine inandıklarına ve kimlerin kendilerine karşı geldiklerine dair olmak üzere iki şekilde olacağını belirtir. Peygamberlerin bu ikinci şekil şahitliklerinin ise kendi dönemlerinde yaşayan insanlar için ve sadece yaşadıkları dönemle sınırlı olacağını belirtir. Buna delil mahiyetinde ise Kur'ân'ı Kerim'den Allah ile Hz. İsa arasında âhirette gerçekleşecek olan şu diyalogu zikreder: *"Allah, 'Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin dedin?' demişti de, 'Hâşâ hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer söylemişsem, şüphesiz Sen onu bilirsin; Sen benim içimde olanı bilirsin; ben Senin içinde olanı bilmem; doğrusu görülmeyeni bilen ancak Sensin' demişti, 'Ben onlara sadece 'Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahit idim. Beni aralarından aldığında onları Sen gözlüyordun. Sen her şeye şahitsin"* [51]. Şimşek bu âyet çerçevesinde, Hz. İsa'nın kendisi bizzat müşahede etmediğinden, kendisinden sonra Hıristiyanların kendisini ve annesini iki ilah edindiklerine dair şahitlik yapmadığını belirtir.[52]

Ona göre "Peygamberlerin ümmetlerinden geri kalanlar hakkındaki şahitlikleri, ümmetlerinden dini tahrif edenler; dinde bid'at çıkaranlar hakkında olacaktır. Peygamberlere o tahrifleri ve bid'atleri kendilerinin mi ümmetlerine tebliğ ettikleri sorulacaktır. Onlar da bunları kendilerinin tebliğ etmediklerini, bilakis Allah'tan aldıkları vahyi olduğu gibi tebliğ ettiklerini söyleyecek ve meseleyi Allah'ın şahitliğine havale edeceklerdir"[53].

[50] **Kur'ân-ı Kerim**, Nisa, 4/41.
[51] **Kur'ân-ı Kerim,** Maide, 5/116-117.
[52] Şimşek, **a.g.e.**, I, 509.
[53] Şimşek, **a.g.e.**, I, 509.

Görüşlerine ve tefsirine delil ve destek niteliğinde âyetleri kullanmasına bir diğer örnek olarak Nisâ sûresinin 93. âyetini tefsiri gösterilebilir. İlgili âyet şöyledir: *"Kim de inanan birini kasten öldürürse onun cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah* gazab *etmiştir ona ve lanetlemiştir onu. Ayrıca ona çok çetin bir azap da hazırlamıştır".* Şimşek bu âyetin tefsirinde "bir mü'mini kasten öldürmek, şirkten sonra en büyük günahlardandır. Böyle birinin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. İbn Abbâs'a göre bir mü'mini kasten öldüren kişinin tövbesi kabul edilmez. Bu konudaki ihtilaf, konuyla ilgili nakledilen rivâyetlerden kaynaklanmaktadır"[54] dedikten sora kendi görüşünü, aynı sûrenin 48. âyetine[55] işaret edip, söz konusu âyetin manasından hareketle şöyle ortaya koymaktadır: "Doğrusu Kur'ân'ı Kerim Yüce Allah'ın kendisine ortak koşma dışında kalan günahları dilediği kimseye bağışlayacağını belirtmektedir"[56].

Yine *"Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz buna da inanacaktır. Kendilerine okunduğu zaman: 'Ona inandık; o, Rabbimizden gelen gerçektir. Biz ondan önce de Müslüman idik' derler"*[57] âyetiyle ilgili olarak Şimşek: "Bazı müfessirler bu kimselerin, kendi kitaplarında Peygamber'in birtakım vasıfları zikredildiği için öncesinden Peygamberimize iman etmiş olmaları nedeniyle kendilerini "Müslüman" olarak tanımladıklarını söylerler"[58] bilgisini verdikten sonra kendi görüşünü Kur'ân'dan iki âyete istinaden şöyle açıklar: "Oysa pek çok âyette önceki peygamberler de kendilerini "Müslüman" olarak tanımlamaktadırlar. Meselâ Hz. Nuh şöyle demektedir: *"Benim mükâfatım Allah'a aittir ve ben Müslümanlardan olmakla emrolundum."* (Yunus 10/72). Hz. İbrahim hakkında da şöyle denilmektedir: *"İbrahim ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi. O, hanif bir Müslüman idi."* (Âl-i İmrân3/67). Bu âyetler gösteriyor ki bütün peygamberlerin dini İslâm idi. Kuşkusuz lafız olarak o dinlerin adlarının "İslâm" olması gerekmiyor, kelimenin anlamı Allah'a teslimiyeti ifade etmektedir. Burada o

[54] Şimşek, **a.g.e.**, I, 552.
[55] İlgili âyetin meâli şöyledir: *"Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan, elbette büyük bir günah işlemiş olur."* (Nisa, 4/48).
[56] Şimşek, **a.g.e.**, I, 552.
[57] **Kur'ân-ı Kerim,** Kasas, 28/52-53.
[58] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 67.

iman etmiş kişiler, biz öncesinde de Allah'a teslim olanlardan idik, demek istemişlerdir"[59].

Şimşek'in yukarıdaki anlamda âyetleri kullanmasına misal olarak, meleklerin şefaatini konu alan Enbiya sûresinin 28. âyetini[60] tefsiri de örnek verilebilir. Şimşek bu âyeti tefsir ederken müşriklerin meleklerden umdukları şefaatin dünya hayatıyla ilgili olduğunu zira müşriklerin âhiret hayatına inanmadıklarını belirttikten sonra şöyle der: "O halde burada müşrikler hakkında reddedilen ve ancak Allah'ın hoşnut olduğu kimselere olması mümkün olan şefaat da yine dünya hayatındaki şefaattir. Bu da değişik şekillerde Allah'ın hoşnut olduğu kimselere yardım etmeleri, onlara iyiliği telkin etmeleri ve onlar için dua etmeleridir. Kuşkusuz Allah'ın hoşnut olduğu kimselere bu kabil şefaatleri de yine Allah'ın izin vermesiyle olur. Allah'ın âhirette herhangi bir kimseye şefaat izni vereceğine dair hiçbir âyet yoktur. Bilakis âyetlerde orada şefaatin olmayacağı kesin olarak belirtilmektedir. (Bakara 2/48, 123, 254)"[61]. Böylece Şimşek, Bakara sûresinin ilgili âyetlerini[62], yukarıdaki âyetten kastedilen şefaatin dünyada olacağı ve âhirette şefaatin olmayacağı görüşlerine delil olarak zikretmektedir.

Şimşek'in Kur'ân âyetlerini kelimelerin anlamlarını açıklama ve belirlemede kullanmasına misal olarak ise *"Dedik ki: Ey Âdem, sen ve eşin Cennete yerleşin ve dilediğiniz şekilde oradan bol bol yiyin; ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz"*[63] âyetindeki "cennet" kelimesinden kastın hangi cennet olduğu tercihinde görebiliriz. Şimşek bu âyetteki cennet kelimesinden kastın mükâfat cenneti olmadığını şöyle açıklamaktadır: "Sûrenin otuzuncu âyetinden, Âdem'in yeryüzünde yaratıldığını anlıyoruz. Yaratıldıktan sonra mükâfat Cennetine yani kıyamet sonrası iyi insanların

---

[59] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 67.
[60] *"O, ne yaptıklarını da bilir ne yapacaklarını da. O'nun hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaat etmezler ve O'nun karşısında saygılarından ve korkularından tir tir titrerler."* (Enbiya 21/28).
[61] Şimşek, **a.g.e.**, III, 371-372.
[62] *"Hiçbir kimsenin bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve kimseden fidye alınmayacağı günden sakının."* (**Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/48), *"Hiç kimsenin bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden de şefaatin kabul edilmeyeceği ve kimseden fidye alınmayacağı günden sakının. Onlara hiçbir şekilde yardım da edilmeyecektir."* (**Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/123), *"Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin bulunmadığı gün gelmeden önce size rızık olarak verdiğimizden infak edin. Kâfirler/nankörler, zalimlerin ta kendileridir."* (**Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/254).
[63] **Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/35.

gidecekleri Cennete yükseltildiğine dair bir bilgi de verilmemektedir. Ayrıca o Cennete girenin orada ebedi kaldığı gibi, orada *yasak* diye bir şeyin söz konusu olmadığını da biliyoruz. Bu nedenle Âdem'in Cenneti'nin yeryüzünde bir bahçe olduğunu ileri süren görüş daha tutarlı gibi görünmektedir"[64]. Şimşek, âyetteki cennet kelimesinden kastın yeryüzünde bir bahçe olduğu görüşünü te'yid etmek amacıyla da Bakara sûresinin 265, Ra'd sûresinin 4 ve Sebe' sûresinin 15. âyetlerindeki cennet kelimelerinin dünyadaki bahçeler için kullanıldığına işaret eder.[65]

Yine Şimşek *"Allah'ın kabulünü üstlendiği tövbe, cehaletle kötülük işleyip sonra da hemen tövbe edenlerinkidir. İşte onlar, Allah'ın tövbesini kabul ettikleridir. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır"*[66] âyetini tefsir ederken, âyetteki cehaletle kötülük işlemenin, söz konusu davranışın kötü bir davranış olduğunu bilmeden onu işlemek anlamında olmadığını; cehalet kelimesinin Arap dilinde sadece basit bilgisizlik anlamında kullanılmadığını; şehvet ve arzuların kişinin aklını çelmesi yahut kızgınlık ve öfke ile kişinin muhakeme yeteneğini yitirerek hakkı unutması durumunu ifade etmek için de kullanıldığını ifade ettikten sonra, Yusuf sûresinin 33. âyetinde Hz. Yusuf'un: *"O kadınlara meyledersem cahillerden olurum"* ifadesinde cehalet kelimesinin kullanımını, söz konusu kelime için yaptığı tefsire hem misal, hem de delil olarak zikreder.[67] Daha sonra konu ile ilgili şu açıklamayı yapar: "Kişi gerçekten inanan biri ise bilerek ve sonuçlarını değerlendirerek Allah'ın emirlerine karşı gelmez. Bir an için kendini boşlukta bulur ve öylece günah işler. Yaptığını enine boyuna değerlendirmemiş ve duygularıyla hareket etmiş olur. Yaptığı bir kızgınlık eseridir yahut heva ve şehvet duygularının baskısı altında kaldığından, muhakeme etmeden attığı bir adımdır. İşte bu şekilde kötülük işleyenler, kendilerine geldiklerinde hemen tövbe edecek olurlarsa Allah tövbelerini kabul eder"[68].

[64] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65.
[65] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65.
[66] **Kur'ân-ı Kerim,** Nisa, 4/17.
[67] Şimşek, **a.g.e.**, I, 486.
[68] Şimşek, **a.g.e.**, I, 486.

Bir diğer örnek olarak Şimşek'in, *"Birisi, gerçekleşmesi kesin olan bir azabı istedi"*[69] âyetinde geçen "سأل" ve *"Melekler ve ruh, miktarı elli bin yıl olan bir gün içinde O'na çıkar"*[70] âyetinde geçen "الروح" kelimelerini tefsirini verebiliriz. Şimşek, kelimelerin ilki olan "سأل" kelimesinin istemek ve soru sormak olmak üzere iki anlamı olduğunu; müfessirlerin çoğu gibi kendisinin de "istemek" anlamını tercih ettiğini; zira müşriklerin başlarına gelecek azaba inanmadıklarından, sözü edilen azabın bir an önce gelmesini istediklerinin, başka âyetlerde de ifade edilen bir husus olduğunu belirttikten sonra, hem tercihini te'yid hem de mevzuya misal olarak, Enfal sûresinin 32. âyeti[71] ile Sad sûresinin 16. âyetini[72] zikreder.[73] Ayrıca Şimşek, ikinci kelime olan "ruh" ile müfessirlerin çoğuna göre Cebrail'in kastedildiğini ve bu görüşün tercihe şayan olduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder: "Çünkü Şura sûresinin 193. âyetinde Kur'ân'ın güvenilir ruh tarafından indirildiği belirtilmektedir ki bununla Cebrail'in kastedildiği açıktır"[74].

Şimşek'in işlediği mevzuya misal olarak Kur'ân âyetlerini zikretmesine, onun şu Kur'ân âyetini tefsirini de örnek verebiliriz: *"Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen sizden kiminiz kâfir kiminiz de mü'mindir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir"*[75]. Şimşek âyetle ilgili olarak, küfür ve iman konusunda Allah'ın herhangi bir zorlamasının olamayacağını; seçimin tamamen insanın kendisine ait olduğunu; Allah'ın kimseyi iman etmeye zorlamadığı gibi küfre sapmaya da zorlamadığını, Kur'ân'ın birçok âyetinde seçimin insana ait olduğunun açık bir şekilde anlatıldığını belirtir. Sonra da bunlardan bir kaçı şöyledir deyip, Kehf sûresinin 29. Müzemmil sûresinin 19. Müdessir sûresinin 54-55. âyetleri ile İnsan sûresi 3. âyetini örnek olarak zikreder.[76]

---

[69] **Kur'ân-ı Kerim** Meâric, 70/1.
[70] **Kur'ân-ı Kerim,** Meâric, 70/4.
[71] *"Allah'ım! Eğer o (kitap) katından gelen bir gerçek ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acıklı bir azap ver."*
[72] *"Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce bizim azaptan payımızı acele ver."*
[73] Şimşek, **a.g.e.**, V, 303-304.
[74] Şimşek, **a.g.e.**, V, 304.
[75] **Kur'ân-ı Kerim,** Teğâbun, 64/2.
[76] Şimşek, **a.g.e.**, V, 246-247.

1.2. Kur'ân'ı Sünnet'le Tefsiri

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden sonra başvurulabilecek ikinci kaynak Peygamber Efendimizin sünnetidir. "Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve hikmeti, ilâhî kitabı insanlara vahiy sûretiyle göndermeyi iktiza ettiği gibi, vahye mazhar olan Peygamber'in de onu bizzat açıklamasını dilemiştir"[77].

"Kur'ân'ın ilk mübelliği ve müfessiri Hz. Peygamber'dir. O bu misyonu bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'ân bölümlerini muhataplara okuyarak, diğer taraftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak yerine getiriyordu"[78]. "Bu sebepledir ki İslâm bilginleri âyetlerin tefsir ve te'vili hususunda Kur'ân sünnete muhtaçtır, demişlerdir"[79].

Ayrıca "İslâm bilginleri, Sünnet'in değerinden söz ederken kaynak itibariyle onunla Kur'ân arasında bir fark gözetmemişlerdir. Yani onlara göre her iki metin de vahiy olması sebebiyle aynı kaynaktandır. O halde sözünü ettiğimiz bu iki metin arasında değer bakımından herhangi bir fark mevcut değildir"[80].

Şimşek, Günümüz Tefsir Problemleri adlı esrinde konuyu müstakil bir başlık altında ele almaktadır. Konunun ehemmiyeti açısından Şimşek'in görüşlerini ilgili eserden özetle aktarmaya çalışacağız.

Şimşek, öncelikle birtakım mezhepsel, siyasî, bilimsel ve kültürel faktör ve gelişmeler sebebiyle Sünnet'e bakışın tarihsel zaman içerisinde farklılaştığını, bütün bunların sonucunda da Sünnet konusunda değişik görüşler ileri sürüldüğünü kaydetmekte ve şöyle devam etmektedir: "Sünnet'in Kur'ân gibi korunmadığını, nitekim Kur'ân gibi Peygamber döneminde yazılmadığını, haddizatında dini anlamak

[77] Yıldırım, **a.g.e.**, I, 23.
[78] Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü**, 15. Baskı, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 317.
[79] Demirci, **a.g.e.**, s. 317.
[80] Muhsin Demirci, "Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usulü** (s. 80-106), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 86.

için Kur'ân'ın yeterli olduğunu ileri sürenlerin yanı sıra Peygamber sallallahu aleyhi vesellemin (s.a.v.) Sünneti'nin kendi içtihadı sonucu olduğunu; vahye dayanmadığını ve bu nedenle de sonradan gelen Müslüman nesilleri bağlamadığını ileri sürenler de olmuştur. Tefsir söz konusu olunca Sünnet büyük önem arz etmektedir. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar Peygamber (s.a.s.), Kur'ân'ın ilk müfessiri, bunun bir sonucu olarak Sünnet de (Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsir etmesinden sonra) tefsirde ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir. Pratikte bunun ne kadar etkili olduğu belki tartışılabilir ama en azından metot olarak Müslümanların büyük bir kesimi bunu böyle kabul etmektedir"[81].

Şimşek daha sonra meseleyi Kur'ân çerçevesinde izah babından deliller[82] zikreder ve bu delillerin Peygamber (s.a.v.)'in Sünnetinin, Kur'ân'ın tefsirinde göz ardı edilemeyeceğini açıkça ortaya koyduğu sonucuna varır. Ardından da şunu ifade eder: "Doğrusu inanan bir kişinin, Kur'ân'ı tefsir etme konusunda kendisini yetkili ve müstağni sayarak Peygamber'in tefsirini göz ardı edebileceğini düşünemiyoruz"[83].

Şimşek bilâhare meselenin diğer boyutuna geçmekte ve şu kayıtları koymaktadır: "Sünnet üzerindeki çalışmalar belli bir dönemden sonra duraklama aşamasına girmiştir. Ardından İslâm dünyasında baş gösteren muhakemesiz kabul ve düşünmeye karşı olumsuz tavır, nakledilen Sünnet'le ilgili kritiğin yapılmadığını ortaya koymaktadır. En azından rivâyetlerin senetlerine gösterilen ihtimam ve kritiğin metinler hakkında yeterince işlendiğini söyleyemeyiz"[84]. Raşid Halifeler döneminde rastgele hadis rivâyetine karşı alınan tedbirler hususundaki hassasiyetin ilerleyen dönemlerde yitirildiğini, bu durumun da hadis külliyatı içerisine birçok uydurma hadisin girmesine neden olduğunu belirten Şimşek, özellikle Sünnet malzemesinin ayıklanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Netice olarak şunları kaydetmektedir: "Kur'ân tefsirinde Sünnet'in göz ardı edilmesi mümkün değildir. Kur'ân'ın kendisi de bizden bunu istemektedir. Ancak Sünnet'in Kur'ân gibi korunmadığı da bir gerçektir. Geçmişte

[81] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 333.
[82] Bu deliller için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, s. 334.
[83] Şimşek, **a.g.e.**, s. 335.
[84] Şimşek, **a.g.e.**, s. 335.

nakledilen sünnet, nasıl gerek senet ve gerek metin bakımından incelenip kritiği yapılmışsa günümüzde de ancak böyle bir kritikten sonra nakledilen Sünnet'e itibar edilir"[85].

Şimşek, tefsirinde ise yer yer Sünnet'in değeri ve önemi ile ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. Bu değerlendirmeleri şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Dinde Kur'ân'dan sonra ikinci kaynak Peygamber (s.a.v)'dir. Bu niteliği de Kur'ân'ın Peygamber'e itaati emretmiş olmasından ve O'nu Kur'ân'ın mübeyyini olarak tavsif etmesinden dolayıdır. Bu sebeple Peygamber'e itaat Allah'a itaatin kendisidir.[86]

2. Peygamber'e itaat, sağlığında bizzat kendisine itaatle olurken, ölümünden sonra O'na itaat, ancak kendisinden nakledilip bize ulaşan sünnetine ve hadislere itaat şeklinde olabilir.[87]

3. O halde Peygamber'in emir ve yasakları -sünneti- Kur'ân'ı Kerim'deki emir ve yasaklar gibi bağlayıcıdır. Yeter ki bu emir ve yasakların, Peygamberin kendisinden sadır olduğu kesin olarak belirlenmiş olsun.[88]

4. Aynı şekilde Peygamber'in içtihatları da bağlayıcıdır. Çünkü Peygamber'in yanılması durumunda vahiy, ona haber vermiş ve yanılgısını düzeltmiştir. Ayrıca Kur'ân Peygamber'i mü'minlere örnek olarak da göstermiştir. Hataları ve yanılmaları düzeltilmemiş olursa, o hata ve yanılmalar da örnek olarak gösterilmiş olur ki Yüce Allah'ın hata ve yanılmaları örnek göstermesi düşünülemez.[89]

5. Bununla birlikte Peygamber'e atfedilen bir sünnet veya hadis, sahih yolla nakledilmiş olsa bile, Peygamber'in yüz yüze söyledikleri ölçüsünde bağlayıcı değildir. Zira araya o hadis veya sünneti rivâyet eden kimseler girmiştir ve onların ne adil

[85] Şimşek, **a.g.e.**, s. 340.
[86] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 482.
[87] Şimşek, **a.g.e.**, I, 526.
[88] Şimşek, **a.g.e.**, I, 482.
[89] Şimşek, **a.g.e.**, I, 482.

oluşları, ne de hafızalarına olan güven, Allah tarafından gönderilen kesin delillerle beyan edilmiştir.[90]

6. Tevatür yoluyla nakledilen rivâyetler için bile böyle bir sabitlik söz konusu değildir. Ancak bu, tevatür yahut sahih bir yolla nakledilen rivâyetlerin bir değer taşımadığı anlamına gelmez.[91]

7. Şüphesiz nakledilen her bir rivâyetin, sübûtu ölçüsünde bir değeri vardır.[92]

8. Bu yüzden Müslümanların Kur'ân-ı Kerim'in yanında bu sahih rivâyetlere sarılması gerekir.[93] Çünkü Kurân-ı Kerim'i açıklama hususunda Sünnet, vazgeçilmez bir kaynaktır.[94]

Şimşek konu ile ilgili başka bir yerde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Dini yaşama konusunda Peygamber (s.a.v.)'in açıklamaları önem arz etmektedir. Peygamber, Kur'ân'ın indiği dönemde indirilen emirleri bizzat kendisi uygulamaya koyuyor ve inananlara açıklıyordu. Sonraki dönemlerde bu işlevi Peygamber'den nakledilen hadisler görmektedir. Bu sebeple dini anlama ve uygulamada Peygamber'den nakledilen hadisler göz ardı edilemez. Nakledilen hadislerde sahih olanı, zayıf olanı ve uydurma olanın bulunabileceğini de kuşkusuz hesaba katmak gerekir. Bu konuda burada şu kadarını söylemek kâfidir: Kur'ân'ın açıklaması olan hadisler, eğer Kur'ân'da anlatılanlara ters düşüyorlarsa o hadisler sahih bir senetle nakledilyor olsalar bile, sahih kabul edilmezler"[95].

Şimşek bu görüşleri çerçevesinde tefsirinde âyetlere başvurduğu kadar olmasa da hadislere/sünnete başvurmuştur.[96] Hadisleri, âyetlerle ilgili izahlarına, görüşlerine ve

[90] Şimşek, **a.g.e.**, I, 526.
[91] Şimşek, **a.g.e.**, I, 526.
[92] Şimşek, **a.g.e.**, I, 526.
[93] Şimşek, **a.g.e.**, I, 392.
[94] Şimşek, **a.g.e.**, II, 16.
[95] Şimşek, **a.g.e.**, III, 153.
[96] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 16, 79, 93, 112, 193, 210, 215, 220, 232, 245, 250, 314, 329, 340, 372, 383, 393, 396, 419, 420, 426, 453, 469, 497, 498, 501, 503, 518, 524, 527, 535, 545, 553-554, 555, 558, 571, 578, 583, 603; II, 47, 89, 97, 104, 137, 187, 194, 238, 260, 262, 275, 284, 320, 371, 377, 444, 467, 470, 479-480, 574; III, 170, 237, 353, 469-470, 471, 530; IV, 33, 223, 247, 494-495, 522; V, 202.

tercihlerine destek/delil niteliğinde kullanmış, kimi yerlerde de bazı rivâyetleri kabul etmemiş ve reddetmiştir. Şimşek'in hadisleri ekseriyetle fıkhî, ardından kelamî konularda kullanması dikkat çekmektedir. Kullandığı hadislerin yarısından fazlasının kaynağını zikretmekle beraber, geri kalanlar için bunu yapmamıştır. Yine kullandığı hadislerin birçoğunu metni ile verirken bir kısmını da manaları ile kullanmıştır.

Meselâ *"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi bir iş konusunda sana karşı gelmemek hususunda biat etmeye geldiklerinde biatlerini kabul et…"*[97] âyetinde geçen *"iyi bir iş konusunda sana karşı gelmemek"* kısmının dikkat çekici olduğunu; zira Peygamberin münker bir şeyi emretmesinin düşünülemeyeceğini, dolayısıyla bu ifadenin Müslümanlara itaat bilinciyle ilgili bir mesaj vermek için kullanıldığını belirtir.[98] Bu mesaj da ona göre şudur: "Müslüman kişi, âlim birinden ya da yöneticiden de gelse kendisine verilen emrin Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olup olmadığına bakmalıdır. Allah'ın emirlerine karşı bir emir ise can ve mal tehlikesi söz konusu olmadıkça yani takiyye şartları oluşmadıkça o emri yerine getirmesi caiz değildir"[99]. Bu hususu dile getirdikten hemen sonra Şimşek, görüşüne destek mahiyetinde Müslim ve Ebû Davûd'tan şu hadisi nakleder: *"Allah'a karşı gelerek itaat yoktur. İtaat ancak maruf/iyi şeyler üzeredir"*.

Yine *"…Hani onlar aralarında durumlarını tartışıyorlardı; dediler ki: 'Onların üzerine bir bina dikin; Rableri onların durumlarını daha iyi bilir.' Tartışmada galip gelenler ise: 'Üzerlerine bir mescit yapacağız dediler"*[100] âyetiyle ilgili olarak Şimşek, âyetteki tartışma sonunda, mağara arkadaşları/ashâb-ı kehf üzerine mescit yapalım diyenlerin görüşünün galip geldiğinin zikredilmesinin iyi kimselerin kabirlerinin üzerine mescit yapılmasının caiz olduğu anlamına gelmediğini; çünkü kıssaların müteşâbihattan kabul edildiğini ve bunlardan hüküm çıkarılması için muhkem âyetlerden bir delile ihtiyaç olduğunu, ama muhkem âyetlerde bunu destekleyecek bir delil bulunmadığını

[97] **Kur'ân-ı Kerim,** Mumtehine, 60/12.
[98] Şimşek, **a.g.e.**, V, 222.
[99] Şimşek, **a.g.e.**, V, 222.
[100] **Kur'ân-ı Kerim,** Kehf, 18/21.

ifade eder. Şimşek daha sonra insanların putperestliğe meyletmelerinin temelinde, salih kişilerin ölümlerinden sonra, onların olduğundan fazla ta'zim edilmesinin yattığını belirtir ve konu ile ilgili şu hadisi zikreder: *"Allah Yahudi ve Hıristiyanlara lanet etsin; peygamberlerinin kabirleri üzerine mescitler inşa ettiler.(Malik, Muvatta', V, 1314; Buhârî, I, 95; Müslim, I, 376)"* [101].

Bir diğer misal olarak Nisâ sûresinin 23. âyetini tefsirini gösterebiliriz. İlgili âyetin *"...ve iki kız kardeşi bir arada tutmanız da (size haram kılınmıştır)..."* kısmının tefsirinde Şimşek iki kız kardeşle aynı anda evlenmenin haram olduğunu belirttikten sonra konumuzla alakalı şu ilaveyi yapar: "Aynı şekilde bir kadını teyzesi, halası, erkek veya kız kardeşlerinin kızlarıyla aynı anda evlenmek de haram kılınmıştır. Bu son husus hadislerle belirlenmiştir"[102].

Yine Şimşek *"Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandıklarınız sizedir. Siz onların yaptıklarından hesaba çekilecek değilsiniz"*[103] âyetinin tefsirinde, hem cezanın hem de mükâfatın ferdi olduğunun kastedildiğini belirttikten sonra şunu ekler: "Çok uzun müddet önce yaşamış atalar bir tarafa, peygamberin bile çocuklarına bir faydası olmayacaktır"[104]. Bu görüşüne dayanak olarak da şu iki hadisi zikreder: *"Ey Muhammed'in halası Safiye ve ey Muhammed'in kızı Fatıma! Kıyamet günü bana amellerinizle gelin, neseplerinizle değil. Çünkü ben Allah'a karşı size hiçbir şey yapamam". "Ameli kendisini geride bırakmış kişiyi nesebi öne çıkarmaz"*[105].

Şimşek'in, sünnetin Kur'ân tefsiri açısından vazgeçilmez bir kaynak olduğunu kabul etmekle beraber bize intikal eden rivâyetlerin sıhhati ve sübutuna, özellikle vurgu yaptığını daha önce ifade etmiştik. Bu yüzden olacak ki, Şimşek'in bu tür rivâyetlerin bir kısmını, ilgili oldukları âyetlerin tefsirinde kullanmadığını ve reddettiğini görmek mümkündür.

---

[101] Şimşek, **a.g.e.**, III, 261.
[102] Şimşek, **a.g.e.**, I, 492.
[103] **Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/134.
[104] Şimşek, **a.g.e.**, I, 163.
[105] Şimşek, **a.g.e.**, I, 163-164.

Meselâ Hz. Âdem'in işlediği günah ile ilgili olarak Peygamber'e nispet edilen rivâyetin [106] Kur'ân'ın ifadeleriyle bağdaşmadığını, zira ilgili rivâyette tamamen cebriyeci bir anlayış olduğunu; ayrıca, işlenen suçun kaderin üzerine atılmasının da müşriklerin bakış açısı olduğunu ifade eder.[107]

Yine Şimşek *"Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil"*[108] âyetinin tefsirinde Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen ve Allah'ın kendilerine nimet verip doğru yolda olanların Müslümanlar; gazap ettiği kimselerin Yahudiler ve sapmış olanların ise Hıristiyanlar olduğuna dair rivâyet sahih değildir der ve Tirmizi'nin de bu konuda naklettiği rivâyeti hasen-ğarib olmakla nitelediğine dikkat çeker. Şimşek, rivâyetin ifadesinin aksine âyette kastedilenlerin bizatihi Yahudiler veya Hıristiyanlar olmadığını; Allah'ın kendilerine gazap ettiği kimselerin, bilerek batıl yolu seçen ve peygamberlerine karşı çıkanların tümü olduğunu; sapanların ise din adına aldatıp hak yoldan sapmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş olanlar olduğunu; her dönemde bu şekilde hak yoldan ayrılmış olanların olduğunu ve bundan sonra da olacağını belirtir.[109] Şimşek'in, tefsirinde, bu tür rivâyetlere itibar etmemesinin başka örnekleri de vardır.[110]

1.3. Kur'ân'ı Sahâbe Kavli Ve Uygulaması İle Tefsiri

Bilindiği üzere Kur'ân'ı Kerim yirmi üç yıl zarfında, Sahâbenin yaşadığı bir bölgede onların konuştuğu dille ve muhtelif hadiselere bağlı olarak inmiş bir kitaptır. Sahâbe vahyin inişine bizzatihi şahit olmuş bir nesildir. "Dolayısıyla onlar, vahyin tabii

[106] Söz konusu rivâyete göre, Hz. Musa, Hz. Âdem'e, *"Yasak ağaçtan yemekle biz insanların tamamının Cennetten çıkarılmasına sebep oldun!"* demesi üzerine Hz. Âdem*, "Ben yaratılmazdan önce yapmam yazılmış olan bir şeyden dolayı mı beni kınıyorsun?"* demiştir. (Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 314).
[107] Şimşek, **a.g.e.**, I, 71.
[108] **Kur'ân-ı Kerim,** Fatiha, 1/7.
[109] Şimşek, **a.g.e.**, I, 18.
[110] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 70, 137, 359; II, 282, 283.

bağlamına ve mahiyetine vakıftılar. Çünkü Kur'ân hem kendi dilleriyle hem de kendilerinin içinde yer aldığı bir 'şimdiki zaman' içinde nazil olmuştu. Bu nedenle onlar dili ve bağlamı öğrenmek gibi bir sorun yaşamadıkları gibi, Kur'ân'ı anlamak noktasında da sonraki nesillerin karşılaştıkları türden bir anlama problemiyle karşılaşmadılar"[111].

Ayrıca üstün bir idrak gücüne ve üstün bir imana sahip olmaları, Arap dilinin üslup ve inceliklerini, örf ve adetlerini iyi bilmeleri, eski kültür ve felsefi cereyanların etkisinden uzak yaşantılarından dolayı zihinlerinin berrak oluşu, Peygamber (s.a.v.)'in vahiy ve onunla ilgili izahlarına ve sebebi nüzûllere birinci elden vukufiyetleri gibi hususlar, Kur'ân'ı tefsir etme konusunda onlara özel bir statü ve paye kazandırmıştır. Bu nedenledir ki, Sahâbenin bu konudaki şifahi rivâyetleri "tefsir tarihi açısından -Hz. Peygamber'in Kur'ân'a dair beyanlarından sonra- ikinci sırayı almaktadır"[112].

Sahabe tefsirinin bağlayıcılığı meselesine gelince "Sahâbeden nakledilen hükmen merfu haberlerin bağlayıcılığı konusunda ilim adamları arasında fazla bir ihtilaf yoktur. Bundan dolayı İslâm âlimlerinin ekseriyeti, bu nitelikteki sahabe sözlerini hüccet olarak kabul etmektedir" [113]. "Ancak içtihat edilmesi ve fikir yürütülmesi mümkün olan ve aynı zamanda Resulullah'a herhangi bir yolla isnad edilmeyen durumlarda ise, Ebû Hanîfe'nin de içinde bulunduğu çoğunluğun kanaatine göre sahabe tefsiri, tercih sebebi olmakla birlikte bağlayıcı değildir"[114].

Şimşek de tefsirinde Sahâbenin din hususundaki samimiyetlerine vurgu yapmakta ve onların Kur'ân-ı Kerim tarafından övülmüş, üstün bir nesil olduklarını[115], Müslümanlara örnek bir toplum teşkil ettiklerini ifade etmektedir.[116]

Peygamberin eğitiminden geçmiş ve sahabe tarafından yönetime seçilmiş olmaları hasebiyle, Raşid halifelerin uygulamalarının, din açısından ayrı bir önemi

[111] Demirci, **Tefsir Usûlü**, s. 318.
[112] Demirci, "Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni",**Tefsir Tarihi ve Usülü**, s. 87.
[113] Demirci, **a.g.e**., s. 89.
[114] Demirci, **a.g.e**., s. 90.
[115] Şimşek, **a.g.e**., I, 384.
[116] Şimşek, **a.g.e.**, V, 204.

olduğunu belirtir. Nitekim Nisâ sûresi 59. âyetinin *"Sizden olan iş/yönetim sahiplerine de"* kısmının tefsirinde Raşid halifelerin yolundan giden, onlar gibi Allah'ın emir ve yasaklarını gözeten yöneticilere itaat farzdır, değerlendirmesinde bulunur.[117]

Şimşek birçok yerde Sahâbenin görüş [118] ve uygulamalarını [119] tefsirinde kullanmaktadır. Bunların çoğunu kaynak belirterek kullanırken, bir kısmını ise herhangi bir kaynak belirtmeden direkt görüşün nakli şeklinde yapmaktadır. Görüşlerini kullandığı Sahâbiler arasında Abdullah b. Abbâs ilk sırada yer alır. Elliden fazla yerde ondan istifade ettiği görülür. İkinci sırada Hz. Ömer, üçüncü sırada ise Abdullah b. Mesud gelir. Onu Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir takip eder.

Şimşek'in, tefsirinde, Sahâbenin görüş ve uygulamalarına, genel manada, yaptığı tefsiri desteklemesi, tefsirine yardımcı olması hasebiyle başvurduğu görülür. Bu mana dâhilinde sınıflandırmak gerekirse Şimşek sırasıyla en çok mübhemin tayini[120], sebeb-i nüzûl [121] ve kelimelerin izahında[122] Sahâbenin görüşlerine başvurmaktadır. Tefsirinde, çoğu zaman, Kur'ân âyetleriyle ilgili faklı görüşleri zikretmeye çalışan Şimşek'in, Sahâbenin görüşlerine de birçok yerde bu anlamda başvurduğu görülmektedir. Şimdi bu konudaki örneklere bakalım.

Şimşek, *"Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan da (herkese) bir ibret olsun diye hırsız erkek ve hırsız kadının ellerini kesiniz. Allah üstündür, her şeyi yerli yerince yapandır"*[123] âyetinin tefsirinde, ilgili âyet ve ondan sonra gelen âyetlerin, hırsız erkek ve kadının elinin kesileceğini açıkça ifade ettiğini belirtir. İslâm'ın ön gördüğü cezaların İslâm'ın oluşturduğu toplum için geçerli olduğuna işaret ettikten sonra, İslâm'ın

---

[117] Şimşek, **a.g.e.**, I, 526.
[118] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 17,18, 54, 89, 130, 202, 217-218, 249, 255, 284, 290, 315, 341, 382, 407, 436, 440, 477, 488, 492-493, 500, 516, 545, 552, 571, 594; II, 46, 47, 52, 60, 63, 98, 100, 113, 138, 144, 149, 165, 175, 192, 229, 285, 287, 361, 406, 427, 443, 445, 638; III, 119, 205, 226, 323, 478-479, 513, 526-527; IV, 104, 199, 312, 319, 443, 449, 526, 530; V, 52, 70, 136, 202, 269, 427.
[119] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 383, 384, 419, 511-512, 540; II, 51, 94, 243, 324, 371, 391; V, 21, 204.
[120] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 17, 18, 130, 255, 477; II, 52, 60, 63, 175; III, 226, 526-527; IV, 104, 312, 443; V, 52, 70, 136..
[121] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 440, 286, 382; II, 98, 164-165, 427; III, 478-479; IV, 199.
[122] İlgili örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 500; II, 138, 192, 361; III, 205.
[123] **Kur'ân-ı Kerim,** Maide, 5/38.

vaz'ettiği emir ve yasaklarla kişinin asgari geçim düzeyini neredeyse garanti altına aldığını, bu sebeple gerçekten aç olduğu için hırsızlık yapmış kimsenin elinin kesilemeyeceğini ifade eder.[124] Hemen sonrasında ise şöyle der: "Nitekim Hz. Ömer kıtlık yılında hırsızlık yapanın elini kesmemiştir"[125]. Böylece Hz. Ömer'in radiyellahu anh(r.a.)'in uygulamasını tefsirine delil olarak getirmiştir.

Yine Şimşek *"Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya onu dikili bırakmanız hep Allah'ın izniyledir ve bu, O'nun, yoldan çıkmışları cezalandırması içindir"*[126] âyetinin tefsirinde, ilgili âyetten Müslümanların Nadiroğullarının ağaçlarının bir kısmını kestiklerinin anlaşıldığını, lakin niçin kestiklerine dair Kur'ân'da bir beyan bulunmadığını belirtir. İslâm hukukuna göre ağaç, tarla ve ev gibi şeylere zarar verebilmek için bunun savaşta zafere ulaşmanın zorunlu bir şartı olması gerektiğini belirten Şimşek, İbn Mesud'un verdiği bir bilgiyi kullanarak şöyle bir açıklamada bulunur: *"Nitekim kesilen ağaçların, kuşatma esnasında askeri harekâtı engelleyen ağaçlar olduğu söylenmektedir. Askeri harekâta engel olmayanlara ise ilişilmemiştir. İbn Mesud, sadece savaş alanında bulunan ağaçların kesildiğini belirtmektedir.(Nisaburi, VII, 150)"*[127].

Şimşek'in sahabe kavlini mübhemin tayininde kullanmasına ise şu örneği verebiliriz: *"Tozu dumana katıp savuranlara, bir ağırlık taşıyanlara, kolayca akıp gidenlere, işi bölüştürenlere andolsun ki, size va'dedilen kesinlikle doğrudur. Hesap ve ceza mutlaka gerçekleşecektir"*[128] âyetinin tefsirinde Şimşek, Allah'ın dört şeye yemin ettiğini, bunların: Zâriyat/savuranlar, hâmilat/taşıyanlar, câriyat/akıp gidenler, bir de mukassimât/bölüştürenler olduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder: "Hz. Ali'den nakledilen rivâyetlere göre o, sırasıyla bu kelimelerle rüzgâr, bulut, gemiler ve meleklerin kastedildiğini söylemektedir"[129].

[124] Şimşek, **a.g.e.**, II, 51.
[125] Şimşek, **a.g.e.**, II, 51.
[126] **Kur'ân-ı Kerim,** Haşr, 59/5.
[127] Şimşek, **a.g.e.**, V, 202.
[128] **Kur'ân-ı Kerim,** Zâriyat, 51/1-6.
[129] Şimşek, **a.g.e.**, V, 52.

"Rablerinin hoşnutluğunu dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma. Onların hesabından sen sorumlu olmadığın gibi senin hesabından da onlar sorumlu değiller. Dolayısıyla onları kovman durumunda zalimlerden olursun"[130]. Şimşek bu âyetin nüzûl sebebi ilgili şu açıklamayı yapar: "İbn Mesud'tan nakledilen bir rivâyete göre Kureyş'in ileri gelenlerinde bir grup Peygamber'e geldiklerinde onun yanında Habbab, Suhayb, Bilal, Ammar gibi Müslümanların fakirleri bulunuyordu. Kureyş'in ileri gelenleri: "bunların çevrende toplanmalarına ve senin topluluğun olmalarına razı mısın? Allah aramızdan nimetini şunlara mı vermiş? Şimdi biz bunların peşinden mi gideceğiz?" gibi sözler söylemişler ve bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. (Taberî, V, 200)"[131].

Şimşek'in sahabe kavlini tefsirinde kelime izahı için kullanmasına ise yine En'am sûresinin 14. âyetini [132] örnek verebiliriz. Şimşek bu âyette geçen "fâtır" kelimesinin sözlükte bir şeyi başkası yarmamışken yarmak anlamında olduğunu belirttikten sonra İbn Abbâs'tan şu rivâyeti nakleder: "Fâtır'ın manasını bilmiyordum. İki bedevi, bir kuyu hakkında muhakeme edilmek üzere bana geldi. Biri: 'Ben başladım, ilk önce onu ben yardım' dedi. Bunların sözlerinden fâtırın ne anlama geldiğini öğrendim.(İbn Âşûr, 1259)"[133].

Öte yandan Şimşek birkaç yerde, Kur'ân âyetlerinin tefsiri ile ilgili Sahâbeden gelen rivâyetlerin çelişkilerine ve haiz oldukları problemlere işaret ederek tefsirini söz konusu rivâyetlerin işaret ve delaletinden farklı bir şekilde yapar. Meselâ *"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar ne zaman bir mucize görecek olsalar yüz çevirirler ve 'Bu, devam eden bir sihirdir' derler"*[134] âyetinin tefsirinde âlimlerin çoğunun Peygamber döneminde ayın ikiye yarıldığını ve bunun Peygamberin bir mucizesi olduğunu kabul ettiğini belirtir. Ardından bu konuda gelen rivâyetlerin birbiriyle çelişen ifadeler içerdiğini söyler. Meselâ sahih kabul edilen rivâyetlerden birinin Medineli olan ve

[130] **Kur'ân-ı Kerim,** En'âm, 6/52.
[131] Şimşek, **a.g.e.**, II, 164-165.
[132] *"De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden ve herkesi, her şeyi doyuran; ancak kendisi doyurulmaktan münezzeh olan Allah'tan başka rab mi edineyim…"*
[133] Şimşek, **a.g.e.**, II, 138.
[134] **Kur'ân-ı Kerim,** Kamer, 54/1-2.

olayın vuku bulduğu iddia edilen sırada beş yaşında bulunan Enes'e, birinin de henüz doğmamış olan İbn Abbâs'a izafe edildiğini ifade eder. Yine Buhârî ve Müslim tarafından da rivâyet edilen ve Abdullah b. Mesud'a dayandırılan rivâyetin de birtakım problemler taşıdığını, bu rivâyete gölge düşüren hususlar olduğunu belirtir. Daha sonra meseleyi Kur'ân ve akli deliller çerçevesinde ele alır.[135] Konu ile alakalı, Isfahânî'nin el-Müfredât'ta "ş-k-k" maddesinde üç görüş naklettiğini söyler. Bunlar:

a. Peygamber döneminde ayın iki parçaya ayrılıp yarılması,

b. Kıyamete yakın yarılacağı,

c. Bu, bir deyim olup iş/gerçek ortaya çıktı anlamındadır.

Şimşek "iş ortaya çıktı" anlamını tercih eder ve âyette kısaca şöyle denildiğini ifade eder: *"Kıyamet yaklaştı ve her şey ayan beyan ortaya çıktı."* Bunun üzerine müşrikler: *"Bu devam eden bir sihirdir"* dediler. Yani yine sihrine devam ediyor; kendisine vahiy geldiğini söylüyor, dediler"[136]. Böylece Şimşek ilgili rivâyetleri âyetin tefsirinde değerlendirmemiş ve farklı bir görüşü tercih etmiştir.

Yine Şimşek, Felak ve Nas sûrelerinin Kur'ân'dan olmadığı konusunda İbn Mes'ûd'tan nakledilen rivâyetlerle ilgili olarak, İbn Mes'ûd'un söz konusu iki sûreyi Kur'ân'dan saymaması ve onları mushafına almamış olması hususunda yalnız kaldığına işaret eder. Sahâbenin bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduklarında ittifak ettiklerini, Hz. Osman'ın mushafında, iki sûrenin de yazılı olduğunu dile getiren Şimşek şöyle devam eder: "İbn Mesud'un, sûrelerin "kul/de ki" şeklindeki Peygamber'e hitapla başlamasından, onların Allah'a nasıl sığınılacağını Peygamber'e öğretme ve ona mahsus "sığınma duası" oldukları gibi bir yanılgıya düşmüş olabilir. Büyük bir sahabi de olsa İbn Mes'ûd masum değildir ve yanılabilir. Sonuç olarak her iki sûre, Peygamber ve onun şahsında ümmetin tamamına kötülüklerden Allah'a sığınmayı öğretmektedir"[137].

[135] Şimşek'in ilgili değerlendirme ve delillendirmesi için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 128-129.
[136] Şimşek, **a.g.e.**, V, 129.
[137] Şimşek, **a.g.e.**, V, 505.

Şimşek böylece, bir sahabe olan İbn Mes'ûd'un görüş ve uygulamasını diğer sahabelerin görüş ve uygulamalarına istinaden tercih etmemektedir.[138]

1.4. Kur'ân'ı Tabiun Sözüyle Tefsiri

Sahâbeden sonra tefsir sahasında en önemli rolü Tabiun nesli üstlenmiştir. İslâm âlimlerinin, Tabiun tefsirinin kaynak değeri taşıyıp taşımadığı hususundaki görüşlerini ise kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: "İçtihadın mümkün olduğu konularda, tabiilerin de diğer müfessirler gibi hata ve isabet etme ihtimalleri vardır. Ancak herhangi bir konuda tabiilerin ittifakı söz konusu ise, orada hata ihtimali yok denecek kadar azdır. İşte bu tür bir ittifak sonucu ortaya çıkan görüş ve düşünceler büyük ölçüde hatadan uzak olduğu için tefsirde tereddütsüz bir şekilde kullanılabilirler"[139]. Buradan da anlaşılıyor ki tabiin tefsiri bağlayıcı bir nitelikte değilse de çok önemli bir kaynak mesabesindedir.

Şimşek'in, Sahâbeye nazaran az da olsa Tabiînin yorum ve görüşlerine tefsirinde müracaat ettiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda tefsirinde sırasıyla en fazla Mücâhid, Katâde, İkrime ve Hasan-ı Basrî'den yararlanmıştır.

Meselâ Şimşek *"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde ise bir perde bulunmaktadır. Ve onlar için büyük bir azap vardır"* [140] âyetinin tefsirinde, kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesinin Allah'a izafe edilmesinin, kalplerinin mühürlenmesinde iradelerinin etkili olmadığı anlamına gelemeyeceğini; bilakis kendilerinin inkârı seçtiklerini ve buna kendilerinin sebep olduklarını belirtir. Allah'ın kullarına haksızlık yapmaktan münezzeh olduğunu belirten

[138] Bu şekildeki diğer örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 493; V, 321.
[139] Demirci, **a.g.e.**, s. 96.
[140] **Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/7.

Şimşek, bu âyetin tefsiri ile ilgili Mücâhid'ten şu rivâyeti zikreder: "Kalp ele benzer. Kişi her günah işlediğinde bir parmağı kapanır. Nihâyet parmaklarının tamamı kapanır. Elin tamamı kapandıktan sonra da üzerine mühür vurulur. (Taberî, I, 112)"[141] Şimşek bu rivâyetten sonra, o halde kalbin mühürlenmesine neden olan kişinin yapıp ettikleridir der.[142]

Başka bir örnek ise *"Yine başkalarının onlara rast gelip bulmalarını sağladık ki Allah'ın sözünün gerçek olduğunu, kıyametin mutlaka kopacağını bilsinler…"*[143] âyeti verilebilir. Âyetin tefsirinde, sözü edilen yörede Hıristiyan olmakla beraber âhiret inancının tartışılan bir konu olduğunun, en azından bu inancın güçlü olmadığının ifadelerden anlaşıldığını belirten Şimşek, tefsirine şu ilaveyi de yapar: "İkrime'den nakledilen bir rivâyete göre, o dönemde bir grup, ruhların diriltileceklerine inanıyordu fakat cesetlerin diriltileceklerine inanmıyordu. (İbn Atiyye, IV, 298; İbn Kesîr, V, 146)"[144].

Yine Şûrâ sûresinin 23. âyetinin "*Ben bundan dolayı yakınlık sevgisinden başka sizden bir ücret istemiyorum"* kısmı ile ilgili farklı görüşler ileri sürüldüğünü belirten Şimşek bu görüşleri sıralar[145] ve bu görüşler arasında yer alan *"Ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim sizden istediğim, salih amel işlemeniz, böylece Allah'a yaklaşmanızdır"* görüşünü ileri sürenler arasında Hasan-ı Basri'nin de bulunduğunu ifade eder.[146] Şimşek'in tefsirinde Tabiun kavlini kullanmasının başka örnekleri de vardır.[147]

Şimşek Tabiun kavlini, bazen de mübhemin tayininde kullanır. Meselâ zekât verilecek sekiz sınıfı belirten *"Sadakalar Allah'tan kesin buyruk olarak yalnızca fakirlere, miskinlere, sadakaları toplama işinde çalışanlara, kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlaradır. Allah her*

[141] Şimşek, **a.g.e.**, I, 31-32.
[142] Şimşek, **a.g.e.**, I, 32.
[143] **Kur'ân-ı Kerim,** Kehf, 18/21.
[144] Şimşek, **a.g.e.**, III, 261.
[145] Bkz., Şimşek, **a.g.e.**, IV, 449.
[146] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 449.
[147] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 57, 258, 484, 493; II, 218-219, 229; III, 37; IV, 319, 527; V, 317.

şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır"[148] âyetinde geçen miskinin kim olduğu konusundaki görüşlerden biri olarak İkrime'nin, miskinin İslâm yurdunda yaşayan gayr-i Müslim fakirler olduğunu ifade eden görüşüne de başvurur.[149]

Tabiun kavlini mübhemin tayininde kullanmasına bir başka örnek: Şimşek *"Bedevilerden mazeret ileri sürenler de kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve Resulüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan inkâr edenlere acıklı bir azap ulaşacaktır"* [150] âyetinde geçen "*mazeret ileri sürenlerin*" kimler olduğunun müfessirlerce tartışıldığını belirttikten sonra şöyle devam eder: "İbn Abbâs ve Mücâhid, bunların gerçekten mazereti bulunan samimi mü'münler olduklarını söyler. Katâde ise bunların mazeret uyduran münafıklar olduklarını söylemektedir. (Taberî, VI, 209-210)"[151]. (Bu manadaki diğer örnekler için bakınız (bkz.) I, 18; II, 61, 63, 207-208.)

Öte yandan Şimşek birkaç yerde dahi olsa tefsirinde, tebe-i tabiînden Ferrâ, Süfyân-ı Sevrî ve Mukâtil b. Süleyman'ın görüşlerine başvurmakta onlara atıfta bulunmakta ve onlardan nakiller yapmaktadır.[152]

1.5. Kur'ân'ı Kutsal Kitaplardan Yararlanarak Tefsir Etmesi

Şimşek'in, tefsirinde, bugün elimizde bulunan Tevrat ve İncil'den uzun alıntılar yaptığına değinmiştik. Özellikle Ehl-i Kitabı konu edinen âyetler ve kıssalarla ilgili

[148] **Kur'ân-ı Kerim,** Tevbe, 9/60.
[149] Şimşek, **a.g.e.**, II, 462.
[150] **Kur'ân-ı Kerim,** Tevbe, 9/90.
[151] Şimşek, **a.g.e.**, II, 489.
[152] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 23, 24; II, 61, 641; III, 32; IV, 120, 261.

âyetlerin tefsirinde azımsanmayacak derecede söz konusu kaynaklara, -daha çok da Tevrat'a- başvurduğunu görmek mümkündür.[153]

Şimşek, Tevrat'tan ilk alıntı yaptığı yerde, sonraki bölümlerde de yer yer Tevrat'tan nakiller yapacağını söyler ve bu nakil ve alıntıları yapmaktan şu hususları amaçladığını belirtir: Birincisi okuyucuyu bilgilendirmek, ikincisi ise Kur'ân ve sahih sünnette yer almamasına karşın bir kısım tefsirlerde yer alan görüş ve düşüncelere ışık tutmak.[154]

Şunu belirtmek gerekir ki Şimşek, bugün için elimizde bulunan Tevrat'ın tahrif edildiğini peşinen teslim etmekle beraber, ona göre Tevrat'ın bir kısmı tahrif edilmemiştir ve bazı yanlışların yanında doğruları ve gerçekleri de içermeye devam etmektedir.[155] Aslında Şimşek, aynı durumu İnciller için de öngörmektedir. Nitekim Hz. İsa'dan çok sonra yazılmış olmalarına rağmen mevcut İncillerde bile teslis akidesinin açık bir şekilde ifade edilmediğini aksine tevhid inancını ifade eden birçok ifadenin bulunduğunu İncillerden örnekler vererek açıklar.[156] Ona göre tahrif edilmiş söz denirken bu, tahrif edilmezden önceki durumu bütünüyle değiştirilmiş anlamına gelmeyebilir. Nitekim Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde Yahudilerden ellerindeki Tevrat'a müracaat etmeleri istenirken, bazılarında da Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'ı doğrulayan bir kitap olduğunun belirtildiğini söyler.[157] "Yahudilerden Tevrat'a müracaat etmeleri istenirken, bazen Yahudilerin Tevrat'a da uymayan davranışlarına dikkat çekilmekte, bazen Tevrat'ta Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden hususlar hatırlatılmakta ve bazen de Tevrat'ta mevcudiyetini devam ettiren doğrulara gönderme yapılmaktadır"[158].

Yaptığı alıntılar ve atıflar incelendiğinde Şimşek'in, daha çok âyetlerin anlaşılmasına yardımcı olması veya yorumunu desteklemesi amacıyla söz konusu

[153] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 59-61, 74, 83, 84-85, 85, 89, 95-96, 101, 115, 334, 351, 372, 385, 454, 469, 593, 597, 602; II, 27, 32, 37, 56, 59, 78-79, 85-86, 119-120, 232, 240, 316, 320, 331, 438, 439; III, 7, 128-129, 345; IV, 12, 47, 77, 318-320, 481; V, 26, 48-49, 226.
[154] Şimşek, **a.g.e.**, I, 61.
[155] Şimşek, **a.g.e.**, I, 334.
[156] Şimşek, **a.g.e.**, II, 83-84.
[157] Şimşek, **a.g.e.**, II, 61.
[158] Şimşek, **a.g.e.**, II, 26.

kaynaklara başvurduğu görülür. Bir kısım kelime ve kavramların izahı ve mübhemâtın tayini çerçevesinde de bu kaynaklardan yararlanması dikkat çekmektedir. Bunlara mukabil bazı yerlerde yaptığı alıntı ve atıflarda ifade edilenlerin, Tevrat ve İncil'in tahrif edildiğine delil olduklarını[159]; hatta bir kısmının iftiradan başka bir şey olmadığını[160]; bazı yerlerde bunların abartı olabileceğini;[161] bazı yerlerde de ilgili kaynaklarda bazı Peygamberler için anlatılanların sıradan bir insana bile yakışmayan türden ifadeler olduğunu[162], doğru olmadığını[163] ve ilgili kaynakların çelişkilerine işaret ettiklerini[164] ifade etmektedir.

Şimdi de Şimşek'in bu kaynaklardan nasıl istifade ettiğini örneklerle göstermeye çalışalım. Meselâ *"Yahudilerle Hıristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz' dediler…"*[165] âyetinde geçen "İbnullah" kavramı hakkında Şimşek söz konusu kavramın gerek Tevrat gerekse İncillerde çokça geçtiğini; her iki kitaptaki kullanışlar bir arada değerlendirildiğinde bununla "Allah'ın sevdiği kimse" anlamının ortaya çıktığını ve bu kavramın karşıtının ise "İbn İblis" olduğunu ifade eder. Daha sonra da bu anlamdaki kullanım için Yuhanna ve Matta İncilinden ve yine Pavlus'un Romalılara gönderdiği mektuptan örnekler verir.[166] Netice olarak Şimşek şunu söyler: "Allah'ın oğlu, Allah'ın sevdiği kulları ve O'nun emrettiği yolu tavizsizce takip edenler anlamında kullanılmaktadır. Âyette *Allah'ın oğulları* denildikten sonra gelen *sevdikleriyiz* ifadesi, Allah'ın oğulları kavramını açıklamaktadır"[167]. Bunun dışında birkaç yerde daha kelime ve kavram izahlarında ilgili kaynaklara başvurulduğunu görmek mümkündür.[168]

Şimşek'in Kur'ân mübhemâtının tayininde ilgili kaynaklara başvurmasına örnek olarak ise *"Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeği üzere anlat. Hani kurban sunduklarında birinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti de (kabul*

[159] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 61; IV, 297-298.
[160] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 331.
[161] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 85.
[162] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 128-129.
[163] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 318-320.
[164] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 297-298.
[165] **Kur'ân-ı Kerim,** Mâide, 5/18.
[166] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 32.
[167] Şimşek, **a.g.e.**, II, 32.
[168] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 73; II, 273.

edilmeyen): 'Seni öldüreceğim' demişti. (Diğeri ise) şöyle cevap vermişti: 'Allah sadece muttakilerden kabul eder'" [169] âyetini tefsirini verebiliriz. Şimşek müfessirlerin ekseriyetine göre âyette sözü edilen iki oğlun, Hz. Âdem'in bizzat kendi oğulları olduğunu belirttikten sonra Tevrat'ın Tekvin kitabında, kıssanın Kur'ân-ı Kerim'den daha ayrıntılı bir şekilde anlatıldığını, burada iki kardeşten katil olanın Kayîn -ki Müslüman tarihçiler buna Kabil adını verirler- öldürülenin ise Habil olduğunun söylendiğine dair bilgileri aktarır.[170] Şimşek'in tefsirinde bu anlamda başka örneklere rastlamak da mümkündür.[171]

Şimşek'in âyetlerin anlaşılmasına yardımcı ve destek olması hasebiyle birçok yerde ilgili kaynaklara başvurduğu da görülür. Meselâ *"Allah ki Ondan başka ilah yoktur; her zaman diridir (hayy) ve koruyup yönetendir (kayyum)"*[172]. Şimşek Âyetu'l-Kürsî'nin ilk cümlesi de olan bu âyetin Âl-i İmrân sûresindeki bu tekrarına sebep olarak Necrân Hıristiyanlarının Hz. İsa hakkında ileri sürdükleri iddiaları gösterir. Daha sonra şöyle devam eder: "Onlar Hz. İsa'nın ilah olduğunu iddia ediyorlardı. Oysa ilah, her zaman diri olan ve yönetendir. Hz. İsa ise bu özelliklere sahip olmadığına göre ilah olamaz. Üstelik Hıristiyanlar Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından çarmıha gerildiğine inanırlar. Başkaları tarafından idam edilen biri ilah olabilir mi? Hâlbuki mevcut İncillere göre Hz. İsa çarmıha gerildiğinde: *"Allah'ım! Allah'ım! Beni niçin terk ettin"* diyerek çaresizliğini dile getirmiştir. Bu denli çaresiz duruma düşebilen ve acılar içerisinde inleyen biri ilah olamaz. Ayrıca Kilise Hz. İsa'nın çarmıha gerilmekle, Hz. Âdem ve Havva'nın işledikleri suçtan insanlığı kurtardığını söyler. Hâlbuki mevcut İncillere göre Hz. İsa çarmıha gerilmeyi istememiştir. Çarmıha gerilmeyi istemediği hatta mevcut İncillere göre kendilerinden birinin fedakârlık yaparak kendi yerine geçmesi için şakirtlerine adeta yalvardığı anlatılmaktadır. Aslında bu tablodan, Hıristiyanlığın insanlığı asli günahtan kurtarma doktrini de çıkmaz. Kısacası *Kayyum* olmayan ve yönetip gözetmeyen ilah olamaz"[173].

---

[169] **Kur'ân-ı Kerim,** Mâide, 5/27.
[170] Şimşek, **a.g.e.**, II, 39.
[171] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 264, 331; IV, 297-298.
[172] **Kur'ân-ı Kerim,** Âl-i İmrân, 3/2.
[173] Şimşek, **a.g.e.**, I, 311.

Yine *"Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır; çünkü onlar; öldürür öldürülürler. Bu, hem Tevrat'ta hem İncil'de hem de Kur'ân'da Allah için taahhüt edilmiş bir sözdür. Verdiği söze Allah'tan daha sadık olan kimdir? O halde yaptığınız bu alışverişten dolayı sevinin! Büyük kurtuluş işte budur"*[174] âyetinin *"Bu, hem Tevrat'ta hem İncil'de hem de Kur'ân'da Allah için taahhüt edilmiş bir sözdür"* kısmına itiraz edildiğini ve Tevrat ve İncil'de böyle bir şeyin bulunmadığının ileri sürüldüğünü belirten Şimşek, durumun böyle olmadığını yine Tevrat ve İncil'den yararlanarak göstermeye çalışır ve şöyle der: "Oysa Tevrat'ın Tesniye kitabında Allah'ın İsrailoğullarını kendilerinin inşa etmedikleri evlere ve büyük şehirlere, iyi şeylerle donatılmış meskenlere, başkalarının ektiği bağ ve zeytinliklere konacaklarından, birçok millete galip geleceklerinden ve bundan dolayı İsrailoğullarına şükretmeleri gerektiğinden söz edilmektedir. (Tesniye 6/1, 10-11, 21-23, 7/1-2, 17-25, 8/1, 12/2-3, 28/7-10). Herhalde bunlar gökten inmeyecekti; savaşarak bunları ele geçireceklerdi. Matta İncilinde de canını bulanın canını yitireceği; fakat Allah yolunda onu yitirenin ise mutlaka onu bulacağı (X, 39) ve Hıristiyanların, İsrailoğullarının on iki boyuna hükmederek tahtlarına oturacaklarından söz edilmektedir. (Matta, XIX, 21-29)"[175].

Şimşek *"Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas emredildi. Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle ve kadına karşılık kadın. Fakat her kim kardeşi tarafından affedilirse o zaman örfe uygun olarak en güzel biçimde ödeme yapılır. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve rahmettir. Kim bundan sonra saldırıya kalkarsa, artık ona acıklı bir azap vardır"*[176] âyetinin tefsirinde ise şunları aktarır: "Buhârî'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre, İsrailoğullarında kısas vardı ama diyet yoktu. Âyette söz konusu edilen hafifletme ve rahmetle kastedilen, kasıtlı öldürmede de diyetin kabul edilebilmesidir. *'Kim bundan sonra saldırıya kalkarsa, artık ona acıklı bir azap vardır'* cümlesiyle de diyet alındıktan sonra katili öldürmeye kalkışan kast edilmektedir. (Buhârî, Tefsir 25/4228)"[177]. Şimşek bunları aktardıktan sonra İsrailoğullarında kısastan

[174] **Kur'ân-ı Kerim** Tevbe, 9/111.
[175] Şimşek, **a.g.e.**, II, 505.
[176] **Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/178.
[177] Şimşek, **a.g.e.**, I, 202.

başka bir seçeneğin bulunmadığının Tevrat'ta da zikredildiğini belirtir ve Tesniye 19, Levliler 24: 20 ve Sayılar 35/16'e işaret eder.[178]

1.6. Esbâbu'n-Nüzûl

Kur'ân ilimlerinden birisi sebeb-i nüzûldur. "Nüzûl sebepleri anlamına gelen bu ifade, Hz. Peygamber'in risâlet döneminde meydana gelen ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olayı, durumu ya da soruyu ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır"[179]. Ca'berî'ye göre Kur'ân-ı Kerim, başlıbaşına inen kısım ve bir olay ya da sorunun peşinden inen kısım olmak üzere, iki şekilde inmiştir.[180] "Bu nedenle sebeb-i nüzûl, Kur'ân'ın hakkında indiği olayın meydana geldiği veya sorunun sorulduğu an ve durumla ilgili bilgidir"[181]. Bu tanım konunun sınırlarını belirlemesi açısından önemlidir. Zira sebeb-i nüzûl bilgisinde yapılacak bir yanlışlık, bu ilmin sınırlarını genişletip, geçmiş olaylarla ilgili haberleri de bunun içerisine sokmaktadır.[182]-[183]

Erken dönemin bize intikal eden rivâyetlerinde Kur'ân'ı ve âyetlerini anlamada nüzûl sebeplerini bilmenin çok önemli olduğuna vurgu yapan pek çok ifade bulunsa da, "esbab-ı nüzûl konusunda derlenen tüm rivayetleri -zayıfları da dâhil- topladığımız zaman, aşağı yukarı Kur'an'ı Kerim'in yüzde onuna tekabül etmektedir. Ayrıca eldeki

[178] Şimşek, **a.g.e.**, I, 202.
[179] Fethi Ahmet Polat, "Tarihi Olaylarla İlgili Kur'ân İlimleri", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usulü** (s. 210-232), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 212.
[180] Suyûtî, **a.g.e.**, I, 76; Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, "Esbâbu'n-Nüzûl", Erdoğan Pazarbaşı, İbrahim Görener (Çev.), **Erciyes Üniversitesi İFD**, S. 11, 2001, s. 155.
[181] Mennâu'l-Kattân, **a.g.e.**, s. 155.
[182] Bkz. Mennâu'l-Kattân, **a.g.e.**, s. 155.
[183] Ayrıca "esbâbu'n-nüzûl" kavramına farklı bir bakış için bkz. Hasen Hanefî, **Mazâ Ta'nî Esbâbu'n-Nüzûl** (Esbâb-ı Nüzûlün Anlamı Nedir?), Ahmed Nedim Serinsu (Çev.), AÜİFD, C. XXXVIII, s. 225-232.

sebeplerin hangilerinin geçerli olduğu konusunda tam bir mutabakat da yoktur"[184]. Zira ilgili rivâyetlerin bir kısmı zayıf rivâyetler kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûlü bilmek Kur'ân'ı anlamak açısından son derece önemli olsa da bu sebepleri bilmeden Kur'ân'ı anlamanın imkânsız olduğunu söylemek doğru değildir. Hatta bu rivâyetlerin hiçbirisi olmasa da dini açıdan Kur'ân'ı anlama noktasında bir eksiklik bulunduğunu söyleyemeyiz. Zira bu konudaki rivâyetlerin ekseriyeti dinin özüne ilişkin değildir. Birçok kişinin ifade ettiği gibi en makul tavır, esbâb-ı nüzûlü Kur'ân'ı Kerim'i anlamada yardımcı unsurlar olarak değerlendirmektir.[185]

Şimşek Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde konu ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Her şeyden önce Kur'ân'ı belirleyen şeyin indiği dönemin toplumsal şartları olmadığını, şâyet bu sebepler ve şartlar olmasaydı onlarla ilgili indirilmiş olan âyetler de indirilmeyecekti demenin doğru olmadığını belirtir. Zira Kur'ân-ı Kerim'in indirilmeden önce Levh-i Mahfuz'da bir bütün olarak mevcut olduğunu ifade eder. Bu nedenle Kur'ân âyetlerinin bir kısmının belli olaylar üzerine indirilmesinin Yüce Allah'ın sınırsız bilgisi ile izah edilecek bir şey olduğunu söyler.[186] Nüzûl sebeplerinin tefsirlerde çokça zikredilmelerinin Kur'ân'ın evrenselliğine gölge düşürdüğünü en azından bazı okuyucuların zihninde evrensel olmadığı izlenimini uyandırdığına işaret eder. Oysa Kur'ân'ın kendisinin, istisnalar hariç belli olaylar üzerine indirilmiş olan âyetlerde bile, olayın geçtiği yerin, zamanın ve hatta olaylarla ilgili şahısların zikredilmediğini bunun da söz konusu âyetlerin evrenselliğine zarar getirme endişesinden kaynaklandığını belirtir.[187]

Şimşek de nüzûl sebeplerinin Kur'ân'ın anlaşılması açısından değeri ile ilgili en mutedil görüşün İbn Teymiye'nin: "Nüzûl sebebini bilmek, âyeti anlamaya yardımcı olur" şeklindeki görüşü olduğunu belirtir. Ona göre nüzûl sebebi bilinmediği takdirde, metnin siyak sibakına dikkat ederek ve muhtelif sûrelerde konuyla ilgili diğer âyetleri gözden geçirmek sûretiyle nüzûl sebeplerini bilmemekten doğan boşluk

[184] Fethi Ahmet Polat, **Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 280.
[185] Polat, "Tarihi Olaylarla İlgili Kur'ân İlimleri", **Tefsir Tarihi ve Usülü**, s. 212-215.
[186] Şimşek, benzer bir değerlendirmeyi tefsirinde de yapar. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 465.
[187] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 271.

doldurulabilir.[188] Nüzûl sebeplerinin Peygamber tarafından dikte ettirilmiş şeyler de olmadığını, bunların Sahâbe ve Tabiunun değerlendirmeleri ve Kur'ân'ı tefsirleri mesabesinde olduğunu belirtir. Nitekim Şimşek tefsirinde de nüzûl sebebinin, Kur'ân'ın kendisinde bildirilmesi halinde kesin delil ifade edeceğini bunun dışında kalan ve rivâyet şeklinde bize aktarılan hususların kesin delil olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder.[189] Sahâbe ve Tabiunun Kur'ân'ı nasıl anladıklarının tabi ki bizler için önemli olduğunu belirten Şimşek, ama nüzûl sebeplerinin olmazsa olmaz şeklinde bir şart olarak ileri sürülmelerine karşı çıkar, bunun doğru olmadığı söyler. Hatta geçmişi ve onlardan gelen rivâyetleri kutsamanın, onlara takılıp kalmanın bir sonucu olarak bazen nüzûl sebebiyle ilgili olarak nakledilen bir rivâyetin âyeti sınırladığına, belki anlamsız hale getirdiğine dikkat çeker. Buna örnek olarak da Bakara sûresinin 189. âyetiyle ilgili nakledilen nüzûl sebebi rivâyetleri çerçevesinde yapılan tefsirleri verir.[190] Böyle durumlara düşmemek için de müfessirin nüzûl sebeplerini zikrettiği yerlerde âyetin indirilmesi ile ilgili sebep hususî olsa da âyetin belirttiği hükmün umumi olduğuna dikkat çekmesi ve âyetin yaşanan çağın olaylarıyla ilgisini belirtmesi gerektiğini belirtir.[191] Nitekim Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in tarihte vuku bulan, ancak sonraki nesillerin hayatlarını ilgilendirmeyen olayları gündeme getirmeyeceğine dikkat çeker.[192]

Şimşek'in nüzûl sebeplerinin kullanılması ile ilgili yaptığı bu uyarılara tefsirinde kendisinin dikkat ettiğini söylemek mümkündür. Şimşek, gereken yerlerde âyetin hükmünün umumiliğini vurgulamış[193] ve âyeti çağımızla/günümüzle ilişkilendirmeye çalışmıştır.[194]

---

[188] Mesela Şimşek Bakara sûresinin 256. âyetinin Tefsirinde nüzûl sebeplerine değindikten sonra, bu rivâyetler olmasa da âyetin inançlar üzerinde baskı yapmayı yasakladığının açık olduğunu söyler. Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 274.
[189] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 109.
[190] Bkz. **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 273-274.
[191] Şimşek, **a.g.e.**, s. 272-275.
[192] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 335.
[193] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 226, 335, 375, 382, 391, 415, 429-430, 440, 454, 529, 557, 565; II, 69, 110, 386, 450; III, 479, 513-514; V, 31, 37-38, 88, 214, 389, 496.
[194] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 368, 375, 429-430, 464; II, 23, 69, 98, 386.

Şimşek tespit edebildiğimiz kadarıyla tefsirinin yüzü aşkın yerinde, âyetlerin sebeb-i nüzûlüne değinmiştir. Bununla beraber Şimşek'in, kimi müfessirlerin yaptığının aksine sebeb-i nüzûle büyük bir mana ve işlev yüklemediği söylenebilir.

Şimşek, tefsirinde, bazen âyetin bir kısmı için,[195] bazen bir âyet için,[196] bazen birden fazla âyet için[197] bazen de bir sûre için[198] sebeb-i nüzûl rivayetine yer vermiştir. Sebeb-i nüzûl rivâyetlerini genellikle âyetleri tefsirinin öncesinde veya tefsirine bir giriş yaptıktan sonra zikreder. Konuyla ilgili aktardığı sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin çoğu için herhangi bir kaynak ismi vermezken, bir kısmı için ise kaynak belirtir. Bu anlamda en fazla rivâyeti sırasıyla, Taberî ve İbn Kesîr'den ardından Kurtubî, İbn Atiyye, İbn Âşûr, Beğavî, Suyûtî ve Müslim'den aktarmıştır. Vahidî'den de birkaç nakil yapmıştır.

Şimşek, kimi yerlerde âyetlerle ilgili birden fazla sebeb-i nüzûl rivâyeti bulunduğunu belirtmekle beraber, sadece rivâyetlerin ortak noktalarını ve anlamlarını dile getirmekle yetinmiştir.[199] Bazen de ortak noktayı belirtmekle beraber sadece bir rivâyete değinmiştir.[200] Kimi yerlerde ise birden çok rivâyeti aktardığı görülür.[201] Şimdi de Şimşek'in esbâb-ı nüzûlü tefsirinde nasıl kullandığını örneklendirelim.

"O yüz çevireni gördün mü? Az verip de arkasını getirmeyeni? Gaybın bilgisi onun yanında da görüyor mu?"[202] âyetlerinin Kureyş'in ileri gelenlerinden Velid b. Muğire hakkında indirildiğinin nakledildiğini söyledikten sonra, şöyle devam eder: "Söz konusu kişi, Peygamberin kendisine anlattıklarından etkilenir ve Müslüman olmaya meyleder. Bundan haberdar olan müşrik bir arkadaşı kendisine: "Duydum ki atalarının dinin terk edip Muhammed'in dinini seçecekmişsin. Âhirette azap edilmekten

[195] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 175.
[196] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 440, 454, 455, 464, 498, 510, 539, 564, 573; II, 22-23, 74, 96, 100, 164-165, 178, 204, 205, 262, 386, 427, 457, 459, 480, 484, 490, 507; III, 152-153, 249, 262, 424, 478-479, 499; IV, 69, 199, 312, 366-367, 506, 522, 541; V, 15, 25, 30, 191, 202, 203, 237, 242, 264.
[197] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 310, 368, 374, 382, 385, 391, 405, 412, 415, 432; II, 43, 68-69, 94, 98, 108, 361, 371-372, 406, 449, 461, 466; III, 254, 314, 318, 429; IV, 186, 190, 483; V, 87, 220.
[198] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 496.
[199] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 290, 529.
[200] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 274; II, 94; V, 184-185.
[201] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 374-375, 415, 440, 464; II, 22-23, 43, 98, 108, 178, 427; IV, 199, 366-367.
[202] **Kur'ân-ı Kerim,** Necm, 53/33-35.

korkuyorsan bana bir miktar para ver, senin yerine âhirette ben azap çekerim." der. Bunun üzerine Velid b. Muğire İslâm'a girmekten vazgeçer ve vaat ettiği paranın bir kısmını arkadaşına verir. Geri kalanını da ödemez"[203]. Şimşek, bu rivâyeti naklettikten sonra şöyle bir hüküm ortaya koyar: Her ne kadar âyetler bu vesileyle inmişse de, başkalarının kendisi yerine azap çekebileceğine inanan herkesi kapsamaktadırlar.[204]

Şimşek, *"İnkâr edenler, Allah'ın yolundan alıkoymak için mallarını harcıyorlar; harcayacaklar da! Lakin daha sonra bu onların aleyhine dönen bir pişmanlık kaynağı olup çıkacaktır; en nihâyet onlar mağlup edilirler. İnkâr ederlerse cehenneme sevk edilirler"*[205] âyetinin nüzûl sebebi ile ilgili, âyetin Ebû Süfyân hakkında indirildiğine ilişkin rivâyete yer verdikten sonra şu değerlendirmeleri yapar: "Bedir yenilgisinden sonra aynı şahıs Mekke zenginlerine gitmiş ve savaşa hazırlık olarak onlardan mal toplamıştır. Yine değişik savaşlar için Mekke zenginlerinin çok miktarda harcama yaptıkları nakledilmektedir. Ama savaşlarda müşrikler hep kaybetmişlerdir. Yapmış oldukları harcamalar, bir pişmanlık duygusuyla kalplerine oturmuştur. Dünyada yenilgi ve pişmanlıkla cezalandırıldıkları gibi âhirette de bu yaptıklarından dolayı şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır. Kuşkusuz, İslâm'ı engellemek için İslâm'a karşı olanların yaptıkları harcamalar o dönemle sınırlı olsaydı bunun Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına ihtiyaç duyulmazdı.

Benzeri çabalar, her dönemde var olagelmiştir. Günümüzde de bu yola pek çok servetler harcanmaktadır. Pek çok bölgede İslâm karşıtı okullar, kurslar açılmakta, zavallı birçok Müslüman da çocuklarını buralara göndermektedir. Artık insanların büyük bir kısmının tek endişesi vardır; bu dünya hayatı. Çocukları bu dünya hayatında iyi bir meslek edinsin de ne olursa olsun. Hıristiyan misyonerler, İslâm âleminde felaket bölgelerini kollamakta, deprem, savaş ve benzeri felaketlerden sonra buralara yerleşerek Müslüman çocuklarını kendi memleketlerine götürmekte veya felaket bölgelerinde oluşturdukları barınma yerlerinde onları İslâm'dan vazgeçirmeye gayret etmektedir.

[203] Şimşek, **a.g.e.**, V, 87.
[204] Şimşek, **a.g.e.**, V, 88.
[205] **Kur'ân-ı Kerim,** Enfâl, 8/36.

Müslümanlar Müslümanlıklarını devam ettirmek ve dinlerinin gereğini yapmak üzere gayret gösterir, bunda ısrarlı olurlarsa mutlaka galip gelecekler; İslâm karşıtları da hem bu dünyada hem de âhirette kaybedenlerden olacaklardır"[206]. Böylece âyetin hükmünün evrenselliğine ve günümüzle olan ilişkisine değinir.

Şimşek *"İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki Allah'ın rızasına ermek için canlarını verirler. Elbette Allah kullarına çok şefkatlidir"*[207] âyetinin Suheyb b. Sinan hakkında indirildiğinin nakledildiğini belirttikten sonra ilgili rivâyeti nakleder: "Suheyb Mekke'de İslâm'ı kabul edip hicret etmek istediğinde, müşrikler: "Mekke'ye geldiğinde malın-mülkün yoktu, şimdi malını alıp gitmek mi istiyorsun?" demişler. Suheyb, hicret etmesine izin vermeleri karşılığında malının tamamını onlara bırakmıştır. Hicret edip geldiğinde Müslümanlar: "Kazançlı bir alışveriş yaptın! Çok kazançlı bir alışveriş yaptın!" diyerek onu karşıladılar. Sebebini sorduğunda da bu âyetin kendisi hakkında indirildiğini haber verdiler"[208]. Şimşek, bu rivâyeti aktardıktan sonra, âyet her ne kadar Suheyb'in durumu ile ilgili inmiş olsa da hükmünün genel olduğunu belirtir. Bu durumda olan herkesin âyetin kapsamına girdiğini söyler.[209]

Ahzâb sûresinin 53. âyetinin[210] tefsirinde ise âyetin, Peygamber'in evinde takip edilecek kuralları gündeme getirmekle birlikte diğer evlerde de takip edilecek kurallar konusuna ışık tuttuğunu ifade eder ve başlığımızla alakalı şu hususları kaydeder: "Âyetin iki nüzûl sebebinden söz edilir: bunlardan biri, Hz. Ömer'in Peygamber'e: "Evinize iyiler de kötüler de girip çıkıyor, eşlerinize perde arkasında olmalarını söyleseniz" şeklindeki serzenişidir. İkincisi de, Peygamber'in Hz. Zeynep'le evlendiği gün, verdiği yemeğe gelenlerin bir kısmının geç vakte kadar oturup kendi aralarında sohbet etmeleridir. Bunlardan bir kısmı, Peygamber'in artık sıkıldığının farkına varmış

[206] Şimşek, **a.g.e.**, II, 386.
[207] **Kur'ân-ı Kerim,** Bakara, 2/207.
[208] Şimşek, **a.g.e.**, I, 226.
[209] Şimşek, **a.g.e.**, I, 226.
[210] *"Ey iman edenler! Bir yemeğe çağrılmadıkça ve henüz vakti değilken onu beklemek için Peygamber'in evlerine girmeyin! Davet edildiğinizde de gelin ve yemekten hemen sonra dağılın, sohbbete dalmayın. Bu davranışınız Peygember'i incitmektedir; ama o bunu size söylemeye utanıyor. Ne var ki Allah, hakkı söylemekten utanmaz. Peygember eşlerinden bir şey istediğinizde perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Allah'ın resulünü incitmeniz ve kendisinden sonra eşleriyle evlenmeniz asla caiz değildir; çünkü bu, Allah katında büyük günahtır."*

ama üçü sözü uzattıkça uzatmıştır. İki olayın da birlikte âyetin indiriliş sebebi olmasında bir sakınca yoktur. Kuşkusuz bu iki olay olmasaydı âyet yine bir şekilde indirilecekti. Kimi âyetlerin kimi olaylar üzerine indirilmeleri, hem Kur'ân'la toplum arasında daha canlı bir iletişimin kurulmasına hem de âyetlerin daha iyi ve pratik hayata uygulanmış olarak anlaşılmasına neden olmaktadır. Ne var ki nüzûl sebeplerinin Kur'ân'ın anlaşılması konusunda değerlerinin abartılması, hem Kur'ân'ın anlaşılması mümkün olmayan bir kitap olduğu hissini doğurmakta hem de sanki âyetlerin o sebeplerle sınırlı oldukları izlenimini vermektedir"[211].

1.7. Nâsih-Mensûh

Nesh, Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinin yapılabilmesi, anlaşılabilmesi ve âyetlerinden doğru hükümler çıkarılabilmesi için bilinmesi gereken bir mesele olarak kabul edilmiştir. Tartışmalı meselelerden biri olması nedeniyle de, ilk devirlerden beri üzerinde tartışılan bir konu olma özelliğini kaybetmemiştir.

Nesh kelimesi lügatte, izale etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek manalarına gelir.[212] Istılahta ise "şer'i bir hükmün başka bir şer'i delille kaldırılması"[213] veya "mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nas ile değiştirmek veyahut da mukaddes bir metnin ilgası"[214] anlamında kullanılır.

Neshle ilgili olarak üç mesele ortaya çıkmıştır: 1. Prensip itibariyle nesh keyfiyeti aklen caiz midir? 2. Caiz ise, pratik olarak vaki olmuş mudur? 3. Kur'ân'-ı Kerim'de nesh var mıdır? Birinci soruya tüm Müslümanlar ittifaken müspet cevap

[211] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 199.
[212] Ebû'l-Fadl İbn Manzûr Cemâluddîn Muhammed b. Mukrem el-İfrîkî el-Mısrî, **Lisânü'l-Arab**, 1. baskı, Dâr Sâdır, Beyrut tarihsiz, II, 61; Ali bin Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, **et-Ta'rifât**, İbrahimu'l-Ebyârî (Thk.), 1. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1405, I, 309; Demirci, **Tefsir Usûlü**, s. 242.
[213] ez-Zerkânî, **a.g.e.**, II, 163.
[214] İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, 10. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 122.

vermişlerdir. Neshin aklen caiz olduğunu kabul etmişlerdir. İkinci soruya de müspet cevap verilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de neshin var olup olmaması hususunda ise iki görüş vardır. İslâm âlimlerinin ekserisi Kur'ân'da neshin mevcut olduğunu kabul etmiştir. Bunlar, Kur'ân'ın kendinden evvelki kitapları neshetmesinin yanısıra, yeni kurulmaya başlayan İslâm nizamının inkişaf ve tekâmülü için nesh keyfiyetini tabii bir şey olarak karşılamışlardır. Diğer bir kısmı ise, neshi aklen caiz görür; eski semavi kitaplarda mevcudiyetini kabul eder ve Kur'ân'ın kendinden evvelki dinleri nesh etmiş olduğunu söylerken, bizzat Kur'ân'ın kendi bünyesi içinde neshin olmadığını iddia etmiştir.[215] Kur'ân'da neshin olmadığını savunanlar arasında Ebû Müslim el İsfehânî, eş- Şehristânî, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed Han, Muhammed el-Hudarî, Muhammed Tevfik Sıdkı, Eslem Ceyrapûrî, Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek zikredilmiştir.[216] Şüphesiz Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenler ve etmeyenlerin görüşleri, ileri sürdükleri deliller ve bu delillerin tartışması birçok eserde geniş bir şekilde aktarılmıştır.[217]

Şimşek gerek tefsirinde Bakara sûresinin 106. âyetinin tefsiri esnasında müstakil bir başlık altında, gerekse "Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele" ile "Günümüz Tefsir Problemleri" adlı eserlerinde bu konuyu etraflıca ele almaktadır. Bizler de bu kaynaklardan istifade ile Şimşek'in bu konudaki görüşlerini özetlemeye çalıcağız.

Şimşek nesh konusunda âlimler arasındaki esas ihtilafın ve tartışma konusunun daha önce indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği bir hükmün, daha sonra indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği hükümle kaldırılıp kaldırılamayacağı şeklinde olduğunu söyler. Genel eğilimin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Kur'ân için böyle bir durumun vaki olduğu şeklinde olduğunu belirtir.[218] Günümüzdeki yaygın kanaatin, Kur'ân'da mensûh

[215] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 124-125.
[216] Demirci, **a.g.e.**, s. 243.
[217] Bkz. Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2004, Neshle ilgili 14. bahis: II, 161-246; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, 10. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 123-127; Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, 15. Baskı, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 242-246; Fethi Ahmet Polat, "Tarihi Olaylarla İlgili Kur'ân İlimleri", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usülü** (s. 210-232), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 217-219.
[218] Şimşek, **a.g.e.**, I, 136.

âyetin bulunmadığı şeklinde olduğuna[219] da işaret eden Şimşek, daha sonra Kur'ân'da neshin mevcudiyetini ileri sürenlerin delillerini sıralar ve ardından da bu delilleri değerlendirir.[220]

Kur'ân'da neshin olmadığını iddia edenler, neshi kabul edenlerin söz konusu iddialarını delillendirirken ileri sürdükleri Kur'ânî nasları, İslâm'ın kendinden önceki dinleri/şeriatları neshettiği şeklinde genel bir çerçeveye oturtmuşlardır. [221] Bu konuda Şimşek'in de bunların görüşlerine uyduğu görülmektedir. Neshin Kur'ân'ın kendi bünyesinde mümkün olduğunu savunanların delillerini teker teker ele alan ve kendi görüşünü dile getiren Şimşek'e göre Kur'ân'ın kendi bünyesinde nesh yoktur ve vaki olmamıştır. [222]

Yine Şimşek'e göre Kur'ân'da neshin vuku bulduğuna dair âlimlerin icmâ' ettiklerine ilişkin iddia da doğru değildir. Çünkü neshin tanımı ve mahiyeti konusunda bile bir ittifak yoktur ki bu tanımların birinde icmânın vuku bulduğu söylenebilsin. Şimşek, Kur'ân'da mensuh olduğuna dair ittifak edilen tek bir âyetin bulunmamasını da icmâ iddiasının tutarsızlığına delil olarak gösterir.[223]

Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen ve Kur'ân'da neshin vuku bulduğuna dair sahih bir tek hadisin de mevcut olmadığını söyleyen Şimşek, Sahâbe ve Tabiundan nakledilen ve "şu âyet mensuhtur veya şu âyet şu âyeti neshetmiştir" şeklinde rivâyetler olsa da, onların neshi, âm olan bir lafzın tahsisi, mutlakın takyidi hatta istisna ve müteşâbih için de kullandıklarını, dolayısıyla Sahabe ve Tabiunun neshi "şu âyet şu âyetin hükmünü tamamen kaldırmıştır" anlamında kullandıklarına dair elimizde mevcut bir delil olmadığını ifade eder.[224] Öte yandan Şimşek, tevatür yoluyla bize gelen Kur'ân

[219] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 312.
[220] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 136-138; Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 312-331; Şimşek, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, 5. Baskı, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2012, s. 88-127; Şimşek, "Kur'ân'da Nesh Meselesi", **Selçuk Üniversitesi İFD**, S. 2, 1986, s. 236-248; Şimşek, "Kur'ân'da Nesh Problemi", **1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu**, Ankara, Fecr Yayınları, Eylül 1995, s. 118-128.
[221] Demirci, **a.g.e.**, s. 243.
[222] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 139-140; III, 183; Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 315, 317-318.
[223] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 320-321; Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 137.
[224] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 137-138.

âyetlerinin âhâd haberlere dayanarak mensuh sayılmasının doğru olmayacağını da belirtir.[225]

Şimşek, Allah'ın dilemesi halinde önceki bir şeriatı sonraki bir şeriat ile neshettiği gibi, önce indirilen bir âyetin hükmünü daha sonra indirdiği bir âyetin hükmü ile neshedebileceğini; lakin önemli olanın neshin aklen mümkün olup olmadığı değil, gerçekten bunun Kur'ân bünyesinde vuku bulup bulmadığı meselesi olduğunu söyler. Nasih olduğu iddia edilen âyetlerin, mensuh olduğu iddia edilen âyetlerin hükmünü ebediyyen kaldırdığının söylenemeyeceğini, her âyetin indiği şartlara bağlı olduğunu ve zaman içerisinde şartların değişmesi halinde mensuh olduğu iddia edilen âyetlerin geçerli olacağını savunur.[226] Şimşek, İslâm'ın ve Kur'ân'ın bütün insanlığa gönderilmesi hasebiyle, başka zamanlarda da Kur'ân'ın indiriliş sürecindekiyle aynı şartların yaşanamayacağını söylemenin mümkün olmadığını, benzeri şartlar oluşması halinde ilgili âyetlerin tekrar geçerli olacağını ifade eder.[227] Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş sürecinde söz konusu olan tedriciliğin ve esnekliğin sonraki zamanlarda İslâm'a yeni girenler için de geçerli olmayacağını söyleyemeyeceğimizi belirtir.[228] Dolayısıyla Meselâ Kur'ân'da tedriciliğin tipik örneği olan ve içki ile ilgili inen ilk üç âyetin, Maide sûresinin 90-91. âyetleriyle neshedildiğini söylemenin doğru olmadığını, içki ve benzeri tedrici yolla terk ettirilen kötü alışkanlıklarla ilgili âyetlerin aynı şartların oluşması halinde tekrar devreye gireceğini ve geçerlilik kazanacağını ifade eder. Bu anlamda nesh taraftarlarının bir kısmının Kur'ân'daki tedrici de nesh şeklinde, yanlış anladıklarını söyler.[229] Bütün bu görüşleri çerçevesinde Şimşek'in, mensuh olduğu ileri sürülen âyetlerin tefsirinde Kur'ân'da neshin vaki olmadığını açıklamaya; ilgili âyetlerin mensuh olmadığını göstermeye ve görüşlerini delillendirmeye çalıştığı görülür.[230]

---

[225] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 323.
[226] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 138.
[227] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 326.
[228] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, III, 511.
[229] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 328-331.
[230] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 136-138, 304, 392, 457, 483-485, 493, 511; II, 10-11, 404, 418-419, 463, 521; III, 83, 182-183, 192-193, 461; IV, 506; V, 425.

Şimşek'in neshle ilgili görüşlerini fiili olarak göstermesi açısından birkaç örnek vermek istiyoruz. Şimşek, nesh taraftarı birçok müfessirin savaşı amir: *"Haram aylar çıktığında müşrikleri nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, muhasara edin ve her gözetleme yerinde otur(up) onları bekleyin"*[231] ve *"Ortak koşanlar nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın ve bilin ki Allah, korunanlarla beraberdir"*[232] gibi âyetlerin müşriklerle barış içinde olmayı, müşrikleri affetmeyi, onlardan yüz çevirip eziyetlerine karşı sabretmeyi ifade eden âyetleri neshettiğini söylediğini aktarır. Hatta bazı âlimlerin ifadesiyle bu gibi âyetlerle neshedilen âyetlerin sayısının yüz on dörde kadar çıktığını zikreder.

Bunlara mukabil Şimşek, Resulullah (s.a.v.)'in hayatını ve Kur'ân'ı da nüzûl sırasına göre incelediğimizde müşriklere karşı takınılan tavrın dört safhaya ayrılabileceğini belirtir. Bunların da davet ve tebliğ safhası, savaş safhası, antlaşma safhası ve müşriklerin antlaşmalarına sadık kalmadıkları ortaya çıktığında ültimatom ve topyekün savaş safhası olduğunu söyleyen Şimşek şöyle devam eder: "Bu dört safhada da âyetler inmiş, o safhalarda müşriklere karşı nasıl bir tavır takınılacağı belirtilmiştir. İnen bu âyetlerin hepsi de, kendi şartları ve ortamları içerisinde geçerli olmuştur"[233]. Daha sonra da şu iki soruyu sorar. "Kur'ân-ı Kerim kıyamete kadar geçerli olacağına ve İslâm dini belli bir zaman ve mekânla kayıtlı olmadığına göre, başka zamanlarda da aynı şartların yaşanmayacağını söylemek mümkün mü? Benzeri şartlar oluştuğunda bu âyetlerin geçerli olmayacaklarını nasıl söyleyebiliriz?"[234]. Dolayısıyla Şimşek'e göre burada nesh, söz konusu değildir ve aynı şartlar tahakkuk ettiğinde aynı âyetler yürürlüğe girecektir.

Şimşek *"Ey Peygamber! Savaşa teşvik et. Şâyet sizden sabreden yirmi kişi olursa bunlar kâfirlerden iki yüzüne; yüz kişi olursa binine galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur"*[235] âyetinin kendisinden sonra gelen *"Ama şu anda Allah, sizde bir zafiyet bulunduğunu bildiğinden, hakkınızdaki (yükümlülüğü) hafifletti.*

[231] **Kur'ân-ı Kerim,** Tevbe, 9/5.
[232] **Kur'ân-ı Kerim,** Tevbe, 9/36.
[233] Şimşek, **a.g.e.**, s. 325.
[234] Şimşek, **a.g.e.**, s. 326.
[235] **Kur'ân-ı Kerim** Enfâl, 8/65.

Dolayısıyla eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi, bin kişi olursa iki bin kişiyi yener"[236] âyetiyle nesh edildiğinin bazı müfessirler tarafından dile getirildiğini belirtir. Ama âyetlerin dikkatlice incelenmesi halinde ikinci âyette Müslümanlardaki bir zaafiyetten söz edildiği ve âyetin bu sebeple indiğinin anlaşılabileceğini; dolayısıyla âyetlerin şartlara göre Müslümanların kendilerinin kaç katı olan düşman ordusuna karşı sebat göstereceklerini dile getirdiğini ve savaştan kaçmalarının caiz olmadığını anlattığını söyler.[237] Şimşek'e göre: "Müslüman ordusu şâyet psikolojisi iyi ve teçhizatı da yeterli ise, kendilerinin on katı kadar olan bir düşman ordusuyla savaşmalı ve savaş meydanından kaçmamalıdır. 66. âyette ise, moral teçhizat bakımından bir zafiyet söz konusu ise, zafiyetin durumuna göre davranmaları gerektiği anlatılmaktadır. Ama askerin psikolojisi ne kadar bozuk, teçhizatı ne kadar az olursa olsun, iki katları kadarki orduyla savaşmaları ve savaş meydanını terk etmemeleri gerekmektedir"[238]. Şimşek birinci âyetin asli, ikinci âyetinse ârizî bir durumu dile getirdiğini; ârizî bir durum olan teyemmümün abdesti neshetmemesi gibi ikinci âyetin de birinci âyeti nesh etmediğini savunur. Aralarında nesh olduğu söylenen birçok âyetin de yukarıda sözü edilen iki âyetin durumunda olduğunu ve her âyetin kendi ortamı içerisinde geçerli olduğunu ifade eder.[239]

Yine Câsiye sûresinin *"İman edenlere de ki: Allah'ın cezalandırma günleriyle karşılaşacaklarını ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her topluluğa yaptıklarının karşılığını verecektir"* meâlindeki 14. âyetinin tefsirinde Şimşek konumuzla alakalı şu değerlendirmeleri yapar: "Müfessirlerin önemli bir kısmı âyetin, savaşı emreden âyetlerle nesh edildiğini söylemektedir. (Taberî, XXVII, 236-237; İbn Atiyye, VI, 99; Suyûtî, IX, 134). Biz, Kur'ân'da nesh edilmiş yani hükmü kaldırılmış bir âyetin bulunmadığı kanaatindeyiz. Nesh edildiği söylenen her bir âyet, kendi şartları içerisinde geçerlidir. Bu âyetin mensuh olmadığını söyleyen pek çok müfessir vardır. Razî bunlardan biridir. Ona göre âyet, eziyet verici söz ve davranışlar ve basit şeylerle

[236] **Kur'ân-ı Kerim,** Enfâl, 8/66.
[237] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, II, 404.
[238] Şimşek, **a.g.e.**, II, 404.
[239] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 328.

ilgilidir ve bu konularda iman edenlerden bağışlayıcı olmaları istenmektedir. (Razî, XIV, 28)"[240].

2. DİRÂYET AÇISINDAN

2.1. Kur'ân İlimleri Açısından

2.1.1. Kasasu'l-Kur'ân ve İsrailiyyât

Kıssalar, Kur'ân-ı Kerim'in yaklaşık yarısına, hatta başka bir bakış açısına göre -neye kıssa denildiğine bağlı olarak- dörtte üçüne tekabül etmektedirler.[241] Kıssaların sadece bu itibarla dahi olsa büyük bir önemi haiz oldukları açıktır.

Kıssa kelimesi iz sürmek, peşinden gitmek; bir haberi ya da sözü açıklamak, bildirmek kelamdan bir cümle; saçı makasla kesmek ya da göğsün üst kısmı anlamlarına gelmekle beraber kelimenin en temel manası, bir şeyin izini sürmektir.[242] "Yüce Allah kıssayı; akıllılar için ibret, öğüt ve geleceğe ışık tutma, uydurmadan uzak, önceki kitapları doğrulayan, her şeyi açıklayan ve inananlar için kılavuz olarak tanımlar"[243]. Yukarıda değindiğimiz gibi kıssaların Kur'ân'ın yarısından fazlasını teşkil etmeleri hasebiyle, kıssanın kapsamlı ve ihatalı bir tanımlamasını yapmak gerçekten zordur. Bu noktaya dikkat çeken Acar, eski âlimlerin kıssayı kapsamlı olarak tanımlamamalarının

[240] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, IV, 506.
[241] Tahsin Görgün, "Kur'ân Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine", **IV. Kur'ân Haftası Sempozyumu**, Ankara, Fecr Yayınları, Aralık 1998, s. 20-21.
[242] İbn Manzûr, **a.g.e.**, VII, 73; Polat, **a.g.e.**, s. 220.
[243] Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri**"**, **UÜİF**, C. 11, S. 2, 2002, s. 33.

nedeni olarak da bunu gösterir. Ama yine de şu uzun ve kapsamlı tanımı yapar: "Kur'ân'ın değişik sûrelerinde yer alan ve tahminen yarısını oluşturan, önceki bazı ümmetlerin bâtıl yaşantılarıyla, onların bu durumunu Allah'ın istediği doğrultuda düzeltmeye çalışan davetçiler ve kavimlerinin isimleri başta olmak üzere Peygamber olmayan bazı zatların da hayatlarını anlatan; mucizelerle desteklenen elçilere karşı çıkanların feci sonlarını açıklayan, en önemlisi teselli ve ibret için anlatıldığı ifade edilen bölümlere "Kur'ân Kıssaları" denir"[244].

Kur'ân'daki kıssaları şu şekilde gruplamak mümkündür. İlk gruptaki kıssalar Allah'ın elçilerini, elçilerin getirdiği mesajları ve bu mesajlara ümmetlerinin gösterdikleri tepkileri anlatan kıssalardır. Örneğin, Hz. Musa ve İsrâiloğullarının kıssaları bu gruba girer. İkinci gruptaki kıssalar geçmişte yaşayan bazı topluluklar hakkında anlatılan kıssalar olup Ashâb-ı Kehf ve Ebrehe'nin ordusu hakkındaki kıssalar bunlara örnek verilebilir. Üçüncü gruptaki kıssalar ise Hz. Peygamber dönemindeki olaylarla ilgilidir. Uhud ve Bedir savaşını konu edinen âyetler de bunlara örnektir.[245]

Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların nakledilme amaçları ve gayeleri genel olarak "Kur'ân'ın indiriliş maksatlarını gerçekleştirmek" olarak ifade edilmişse de muhtelif ve tafsilatlı izahlar da yapılmıştır. Bu hedefleri şöyle özetlemek mümkündür:

1. "Tevhid nübüvvet ve âhiret inancı gibi itikadî konuları, önceki ümmetlerin kıssalarını anlatarak tahkim etmek,

2. Hz. Peygamberi ve müminleri teselli etmek ve önceki peygamberlerle ümmetlerinden örnekler vererek tüm peygamberlerin tebliğ yaptığını, her ümmetin benzer sıkıntılardan geçtiğini anlatmak,

3. İslâm toplumunu önceki ümmetlerin kıssalarıyla yetiştirmek,

4. Akla ve kalbe dengeli hitap ederek toplumu eğitmek ve yetiştirmek,

[244] Abdullah Acar, "Bir İçtihat Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları**"**, **İHAD**, S. 9, 2007, s. 103.
[245] Polat, **a.g.e.**, s. 221.

5. Anlatılan kıssalardan hareketle ortak bir prensibe ulaşmak ve muhataplara genel bir ilke hakkında fikir vermek."[246]

6. "İlahi dinlerin aynı kaynaktan geldiğini ortaya koymak"[247].

7. "İbrete vesile olmak ve şeytandan sakındırmak"[248].

Kur'ân kıssalarının özeliklerini ise kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1. "Kur'ân kıssalarında zaman söz konusu edilmediği gibi mekân ve şahıs unsurlarına da her zaman rastlamak mümkün değildir.

2. Kur'ân'da Yusuf kıssası istisna edilirse, hiçbir kıssa bir bütün olarak verilmemiş, aksine hepsi fragmanlar/parçalar halinde zikredilmiştir.

3. Kur'ân kıssayı hangi maksatla zikretmek istiyorsa, hadisenin sadece o miktarını vermektedir.

4. Kıssalar çok defa Kur'ân'da tekrar edilmiştir. Ancak her zikredilişin farklı bir münasebeti vardır"[249].

5. "Kıssalarda bulunan diğer bir özellik, gerçek olaylara yer verilmesidir"[250].

Daha çok Kur'ân kıssaları çerçevesinde bahis mevzuu olan İsrailiyyât kelimesine gelince, bu kelime, İsrâiliyye kelimesinin çoğulu olup İsrâilî bir kaynaktan rivâyet edilen kıssa veya hadiseye denir. İsrailiyyât, her ne kadar aslen Yahudi kaynaktan rivâyet edilen kıssalar anlamına gelse de, tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi Yahudi kıssalarından daha geniş bir manada kullanmışlardır. Bu halde İsrailiyyât terim olarak ister Yahudi ister Hıristiyan, isterse de bunların dışında bir kaynaktan rivâyet edilmiş olsun tefsir ve hadise girmiş olan her türlü eski hikâye ve bilgi manasına gelir. Hatta bazı müfessir ve muhaddisler kelimenin anlamını daha da genişleterek gerek

[246] Polat, **a.g.e.**, s. 224.
[247] Kaya, **a.g.m.**, s. 37.
[248] Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar", **AÜİİFD**, S. 3/1-2, 1979, s. 42-46.
[249] Demirci, **a.g.e.**, s. 224-225.
[250] Kaya, **a.g.m.**, s. 35.

Yahudi gerekse bunların dışındaki İslâm düşmanlarının gayretiyle, hiçbir kaynakta aslı olmayan haberlerden tefsir ve hadise sokulmuş olan bütün rivâyetleri ve haberleri İsrailiyyât olarak değerlendirmişlerdir. Meselâ Garânik kıssası, Zeynep binti Cahş kıssası ve Peygamber'in onunla evlenmesi, bunlara örnektir.[251]

İsrailiyyâtın İslâm kültürüne karışma nedenleri konusunda İbn Haldun, Arapların bedevi ve ümmi olmalarıyla beraber, insanın arzu duyduğu, kâinatın yaratılış sebebi, yaratılışın başlangıcı, varlığın sırları gibi konularda bilgi sahibi olmayı arzu ettiklerinde onu önce Kitap Ehli olanlara sormaları ve onlardan istifade etmelerini gösterir. Yine insanların yaratılış olarak hikâye ve masal türü şeylere meyilli olmaları ve abartılmış şeylere düşkünlükleri; Ehl-i Kitaptan bazı önemli din bilginlerinin İslâm'a girmiş olmaları; İslâm'ın evrensel bir din olması çerçevesinde İslâm'ın Ehl-i Kitaba da tebliği ve bu anlamda meydana gelen etkileşim de İsrailiyyâtın İslâm kültürüne giriş sebepleri arasında sayılabilir.[252]

"İsrailiyyâta dair bilgilerden hangilerinin kullanılıp hangilerinin kullanılamayacağı hususunda İslâm âlimleri arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslâm kaynaklarında birbirinden farklı iki yönde rivâyetin bulunması, İsrailiyyâtın rivâyet edilmesinin caiz olduğu ve olmadığı şeklinde iki karşıt görüşün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır"[253]. Neticede İsrailiyyât denilen haberlerin üç kısımda mütalaa edilebileceği söylenir:

a. Sıhhati bilinip, Kur'ân'a muvafık olanlar ki bunlar makbul olan haberlerdir.

b. Yalan olduğu bilinip, Kitaba muhalif olanlar ki, makbul olmayan bu haberlerin rivâyeti caiz görülmemiştir.

---

[251] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, "Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât", Muhammet Yılmaz (Çev.), **ÇÜİFD**, C. 2, S. 1, 2002, s. 160-161.

[252] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 80-81; M. Sait Şimşek, **Kur'ân Kıssalarına Giriş**, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 133-134.

[253] Veysel Özdemir, "İsrailiyyât Türü Rivâyetlerin Hükmünü Belirleme Açısından "Ve Haddisû An Benî İsraile ve Lâ Harace…" Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", **FÜİFD**, 13: 2, 2008, s. 308-309. (İki karşıt görüşü savunanların delilleri ve konu ile ilgili hadislere ilişkin değerlendirmeler için de adı geçen makaleye bakılabilir).

c. Sıhhati tam olarak bilinmediğinden, ne kabul ne de yalanlayabildiğimiz rivâyetlerdir ki tefsirlerdeki ihtilaflar bu kısımda yer alan İsrailiyyâta dairdir.[254]

Müfessirin İsrailiyyât hususunda takınması gereken tavırla ilgili âlimler; müfessirin bu haberlere karşı çok uyanık olması gerektiğini; bu rivâyetleri tenkitten geçirip kudreti nispetinde Kur'ân'ın ruhuna uygun olanları alması aynı zamanda aklın ve naklin de buna muvafakatinin gerekli olduğunu ve müfessirin mücmel olan hususları tafsil eden başka bir âyet veya Hz. Peygamberin sünneti varken, ehli kitaptan olan nakilleri kullanmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.[255]

Bu bilgileri verdikten sonra şimdi de Şimşek'in Kur'ân kıssaları ve İsrailiyyât konuları ile ilgili görüşlerine ve tefsirinde bunlara nasıl yer verdiğine bakabiliriz. Şimşek Kur'ân'ın temel özelliklerinden biri olan hidâyete dikkat çeker ve insanların eğitilmelerinin ve hidâyete kavuşturulmalarının değişik eğitim metotlarına başvurmayı gerektirdiğini; toplumlara hâkim değişmez kanunlar bulunduğuna göre de geçmiş toplumların başından geçen olayların gelecek toplumların eğitiminde başvurulması gereken hususlar olduğunu; Kur'ân-ı Kerim'in de buna sık bir şekilde başvurduğunu söyler. Şimşek, Kur'ân- Kerim'in naklettiği kıssaların gayelerini şu iki maddede özetler: Birincisi Peygamber'i teselli etmek, irade ve azmini bilemek; ikincisi ise insanları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak.[256]

Ayrıca Şimşek, bu iki temel amacın yanında anlatılan kıssalardan şunların da amaçlandığını söyler: "İman edenler bilsinler ki iman-küfür mücadelesinde iman edenler tarih boyunca galip gelmişlerdir. Ayrıca iman etmeyenler de bilsinler ki inanmayanların cezalandırılmaları hep âhirete ertelenmiyor, bazen bu dünya hayatında da cezalandırılıyorlar"[257].

---

[254] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 249; Atilla Yargıcı, "Tefsirlerde İsrailiyyat Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım", **HÜİFD**, S. 15, 2006, s. 59.
[255] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 253.
[256] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 341. (Yine Hud 11/120 âyetinin tefsirinde de benzer bir özetlemede bulunur. Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, II, 645).
[257] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, II, 287. Yine Kur'ân kıssalarının gaye ve hedefleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Sait Şimşek, **Kur'ân Kıssalarına Giriş**, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 67-126.

Şimşek, müsteşriklerin saldırıları karşısında psikolojik yenilgiye uğramış bazı Müslüman araştırmacıların, Kur'ân kıssalarının gerçek olaylara dayanması gerekmediği ve Kur'ân'ın gerçek hayattan alınmamış olan uydurmaları nakletmek zorunluluğunun bulunduğu şeklindeki iddialarına şiddetle karşı çıkar ve onların görüşlerini reddeder.[258]

Kıssaların Kur'ân'da nakledilmelerinden maksadın, tarihi bilgiler vermek veya ne olmuşsa onu anlatmak olmadığını ifade eden Şimşek[259] görüşlerini şöyle sürdürür: Kıssalar ibret, öğüt, nasihat ve uyarı niteliğinde nakledilmişlerdir.[260] İndirildikleri dönemin şartlarıyla uyum içerisinde olan kıssaların amacı indikleri döneme ve geleceğe ışık tutmakmaktır. Yani indikleri dönemde ve gelecekte o kıssada anlatılanlara benzer durumlar vardır. Dolayısıyla kıssalar evrensel mesajlar içermektedirler.[261] Kıssalarla birtakım toplumsal ilke ve esaslara, sebep sonuç kanunlarına, sosyal hayatı ilgilendiren kural ve kaidelere, kısacası genel manada sünnetullaha ve önemine vurgu yapılmıştır ve bunların kavratılması amaçlanmıştır.[262] Kıssaların Kur'ân'da yer almalarının bir gayesi de Hz. Peygamber'i teselli etmektir.[263] Kur'ân-ı Kerim'in dikkatleri nakledilen kıssadan alınacak ibrete yoğunlaştırmak için pek çok kıssasında yer, zaman ve şahıs isimlerine yer vermemiştir. Ancak kıssadan çıkarılacak ders ve ibrete bir katkıları olacaksa onlara yer vermiştir. Bunun amacı da anlatıma zenginlik ve evrensellik katmaktır.[264] Kur'ân kıssaları gerçek hayattan alınmıştır.[265] Ayrıca kıssaların Kur'ân'da yer alan farklı

[258] Bkz. Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 342-347. Yine Kur'ân kıssalarının kaynğı ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Sait Şimşek, **Kur'ân Kıssalarına Giriş**, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 7-66.

[259] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 109,132, 278, 308, 335, 515; II, 288, 300, 305, 323, 529, 634; III, 55, 558.

[260] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 66, 109, 308, 335, 390, 422, 519, 603; II, 8, 26, 54, 74-75, 260, 287, 288, 305, 306, 323, 634, 645; III, 55, 389, 558; IV, 78, 481, 497, 507, 508; V, 208, 287, 487.

[261] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 132, 266, 335, 362, 386, 404, 409-410, 422-423, 437, 454, 458, 459, 514, 592; II, 89, 110, 190, 287, 302, 306, 336, 450, 564, 599, 603, 604, 613, 617; III, 7, 8, 116, 268, 306-308, 310, 318, 444, 518, 558; IV, 29, 32, 64, 78, 143, 263, 292, 301, 314, 320, 321, 328, 403, 412-413, 497, 507, 508, 529-531; V, 487.

[262] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 265-266, 308, 415-416, 417, 422-423, 424, 427-428, 439, 444, 450, 454; II, 131, 152, 304, 306, 323, 342, 398, 399, 529, 618, 634; III, 116, 383; IV, 28, 219-220.

[263] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 455, II, 37, 135, 152, 215, 287, 307, 564, 565, 614, 645; III, 7, 116, 326, 332, 355, 421, 539, 558; IV, 88, 292; V, 226.

[264] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 264, 278; II, 253, 263; III, 254, 262, 287-288; IV, 143, 263, 265, 297-298; V, 287.

[265] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 266, II, 607, 645; III, 50, 256; IV, 57-58.

anlatımları o olayla ilgili gerçekten söylenmiş farklı sözlerin bulunduğunu göstermektedir.[266]

Şimşek, kıssaların anlatımındaki amacın yaşanmakta olan hayat, bu hayata yön vermek ve onu düzenlemek olduğunu; [267] kıssaların, geçmişin şimdiki zamana uygulaması olduğunu ifade eder.[268] Kur'ân-ı Kerim'in geçmişte olmuş olaylarla indiği döneme dair olayları iç içe anlatmasının sebebi, geçmişle gelecek arasında bağ kurmaktır.[269] Kur'ân'da yer alan kıssalar olaylar zinciri şeklinde olmadığı gibi bir olayın ayrıntılı bir şekilde anlatımı şeklinde de değildir. Arada yerleştirilen öğütler ve bir takım kurallarla birlikte olayla ilgili birtakım tablolara işaret edilmiştir.[270] Şimşek'in kıssaları tefsir ederken bazen ilgili kıssalardan çeşitli dersler ve sonuçlar çıkardığı da görülür.[271]

Yine dikkat çeken önemli bir husus da Şimşek'in bütün tefsirinde uygulamaya çalıştığı gibi, kıssa âyetlerinin tefsirinde de sözü günümüze getirerek, olayı yaşadığımız çağ ile ilişkilendirmesi, günümüzdeki bazı düşünce ve uygulamalara dikkat çekmesi ve birtakım uyarılarda bulunmasıdır.[272]

Şimşek'e göre kıssalar özet anlatımlardır. Olayların öncesi ve sonrasına, hüküm çıkarmamızı sağlayacak ayrıntılarına çoğu zaman yer verilmediği için selef âlimleri kıssaları müteşâbihattan kabul etmiştir. Bunlardan hüküm çıkarılabilmesi için muhkem âyetlerden bir delile ihtiyaçları vardır. Şimşek bu hususu tefsirinin birçok yerinde tekrarlar.[273] Bununla beraber Şimşek bir iki yerde müfessirlerin kıssalardan çıkardığı hükümlere yer vermiş[274] hatta kendi görüşünü belirttiği de olmuştur.[275]

---

[266] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 316.
[267] Şimşek, **a.g.e.**, I, 308.
[268] Şimşek, **a.g.e.**, I, 109.
[269] Şimşek, **a.g.e.**, I, 404.
[270] Şimşek, **a.g.e.**, I, 412.
[271] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 278-279, 423, 426, 427, 437, 447; II, 184, 291, 297, 305, 408, 454, 567, 603, 604, 610; III, 55, 296; IV, 12, 15, 25, 46-47, 78, 217, 297, 316, 326, 329.
[272] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 116, 125, 133-134, 266, 335, 369, 372, 374, 410, 426, 429, 519; II, 56, 89, 143, 215, 305, 306, 320-321, 343, 383, 386, 398, 441, 468, 569, 604; III, 421, 444, 448; IV, 412-413.
[273] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 261, 285, 288, 546; IV, 18, 49.
[274] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 33, 44.
[275] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 33.

Öte yandan Şimşek, İsrailiyyâtı çeşitli açılardan kısımlara ayırmanın mümkün olduğunu, ancak bizi ilgilendirenin, İslâm'a uyma ve uymama, bir de onları nakletmenin caiz olup olmaması gibi hususlar olduğunu söyler. İşte bu açıdan İsrâiliyyâtı İslam'a uygun olan, İslam'a uygun olmayan ve hakkında hüküm bulunmayan; doğrulanması ya da yalanlanması için elde bir kıstas bulunmayan İsrâiliyyât olmak üzere üç kısma ayırabileceğimizi ifade eder[276] ve şöyle devam eder: "Tevrat ve İncil, bütünüyle tahrif edilmiş kitaplar değildir. Bu nedenle hak ile batılı bir arada bulundururlar. Bunlardan Kur'ân ve sahih sünnete uygun düşenler haktır. İslâm'a uygun olan İsrailiyyâttan maksat, bu tür hususlardır. Peygamber (s.a.v.)'in "İsrâiloğullarından nakledin, bunda bir sakınca yoktur" anlamındaki hadisi bu tür İsrailiyyâta hamledilmiştir. Kur'ân ve sahih sünnetle bağdaşmayan İsrailiyyât ise batıldır ve bu gibi İsrailiyyât, ancak reddedilmek ve eleştirilmek kaydıyla nakledilebilir. İsrailiyyâtı nakletmeyi yasaklayan rivayetler de bu tür İsrailiyyâta hamledilmiştir. Bir kısım İsrailiyyât ise, dini hüküm taşımayan hususlarla, olmuş olması da, olmamış olması da ihtimal dâhilinde olan olayları nakleden İsrailiyyâttır. Bu tür İsrailiyyâtın nakledilmesini bazı âlimler caiz görmüştür. Kimi de İsrailiyyâttan olduklarının belirtilmesi kaydıyla caiz olduğunu söylemiştir.

Kanaatimizce bu tür İsrailiyyâtın da nakledilip dini kitaplarda rivayet edilmesi ya da vaazlarda söylenmesi caiz değildir. Eğer bunlarla insanlara öğüt vermek isteniyorsa, öğüt vermek için Kur'ân ve sahih sünnet yeterlidir. Eğer bilgi vermek isteniyorsa dini bilgi namına Kur'ân ve sahih sünnet yine yeterlidir ve insanları etkileme, onlara mutedil bir şahsiyet ve hayat doğru bir bakış açısı kazandırma açısından da bu iki kaynak yeterlidir".[277]

Şimşek kıssalarla ilgili âyetlerin tefsirinde, Kur'ân anlatımının dışına çıkmamaya ve ayrıntılara girmemeye çalışmıştır. Kıssanın ibret ve öğüt yönüne, verdiği mesaja odaklanmıştır.[278] Bununla beraber daha önce de ifade ettiğimiz gibi, daha ziyade karşılaştırmalı çalışma niteliğinde dahi olsa, çok defa kıssalarla ilgili özellikle Tevrat'a, bazen de İncillere başvurduğu ve alıntılar yaptığı görülür. Bazen Tevrat ve İnciller

[276] Şimşek, **Kur'ân Kıssalarına Giriş**, s. 131-132.
[277] Şimşek, **a.g.e.**, s. 132.
[278] Mesela bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, VI, 325-326.

dışındaki diğer kaynaklara da başvurduğu olmuştur. Bunları da çoğu zaman âyetlerin tefsiri ile ilgili daha önce yapılan birtakım yorumların doğru olmadığını beyan etmek için yapar. Şimşek bu nakillerle hem okuyucuyu bilgilendirmeyi hem de Kur'ân ve sahih sünnette yer almadığı halde bazı tefsirlerde yer alan görüş ve düşüncelere ışık tutmayı amaçladığını ifade etmektedir.[279]

Meselâ Hz. Süleyman kıssası bağlamında, Harut ve Marut'la ilgili anlatılan kıssayı nakletmekle beraber, müfessirlerin bir kısmının da iltifat ettiğini söylediği bu kıssayı garip ve tamamen İsrailiyyât kaynaklı diye niteler, tefsirinde de bu İsrailî rivâyeti reddeder.[280] Yine Hz. İbrahim kıssasında onunla ile ilgili aktarılan ve İsrailiyyât kaynaklı olduğu anlaşılan rivâyeti Şimşek de aktarır, ancak bu rivâyet ve konuyla ilgili birçok müfessirin görüşünü zikrettikten sonra kendisi de bu rivâyetin uydurma olduğunu söyleyen görüşü benimsediğini belirtir.[281]

Yine Âl-i İmrân sûresinin 55. âyetinin tefsirinde Hz. İsa'nın vefat etmediği; bedeniyle beraber göğe yükseltildiği, kıyamete yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne indirileceği yönündeki genel kanaate katılmaz; Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne indirileceği inancının Hıristiyanlardan Müslümanlara geçtiğini söyler.[282] Hz. Yusuf kıssasının evrensel mesajlar verdiği halde tefsirlerin birçoğunda nakledilen İsrailiyyât ve olaylara dair hayali anlatımların sûrenin verdiği bu mesajları gölgelediğini hatta onları anlaşılmaz hale getirdiğini belirtir.[283] Genel anlamda Şimşek'in kıssalar bağlamında daha önce yazılmış tefsirlerde yer alan birçok hususa kısaca değinmekle beraber, bunların İsrailiyyât kaynaklı olduğunu veya hayal mahsulü rivâyetler olduklarını ifade ederek, Kur'ân'dan bir âyete ve sünnetten bir hadise dayanmamaları itibariyle bunları reddettiği görülür. Şimşek bazen de bunları sahih olmamakla niteleyip reddeder.[284]

Şimşek, kıssaların açık bir şekilde ifade etmediği hususlarla ilgili kesin bilgiler ileri sürmenin, doğru olmadığını, ihtimal niteliğinde görüş ileri sürülebileceğini, fakat

[279] Şimşek, **a.g.e.**, I, 61.
[280] Şimşek, **a.g.e.**, I, 130-132.
[281] Şimşek, **a.g.e.**, II, 181-184.
[282] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 357-360.
[283] Şimşek, **a.g.e.**, III, 8.
[284] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 387; II, 291, 310; III, 329, 384; IV, 18, 24, 302, 324-325, 325-326.

bir görüşün herkesi bağlayıcı niteliğe ancak açık bir nassa dayalı olması halinde ulaşabileceğini aktarır.[285] Hz. Süleyman kıssası bağlamında, Kur'ân'ı anlamaya çalışırken metnin kendisine bakmak gerektiği ve Kur'ân metninin elvermediği yorumların da Kur'ân'ı tahrif olduğu tespitini yapar.[286] Şimşek yine Hz. Süleyman kıssası bağlamında, kıssaların hem gaybî konulara girmeleri hem de onlarda olayların ayrıntıları verilmemesi nedeniyle, âyetlerin metinlerinde bir işaret bulunmadığı ve başka âyetlerde açıklamaları verilmediği sürece ayrıntılardan kaçınmanın en tutarlı yol olduğunu söyleyerek konu ile ilgili tutumunu net bir şekilde ortaya koyar.[287]

2.1.2. Muhkem ve Müteşâbih

Muhkem, hakeme/yahkumu fiilinden türemiş bir isimdir. H-k-m fiil kökü ise Arapçada hüküm vermek, hükmetmek, sağlam ve dayanıklı olmak gibi anlamlara gelir.[288] Müteşâbih ise ş-b-h fiil kökünden türemiştir. Ş-b-h fiil kökü ise, benzemek, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzer olmak, benzediği için de şüphe uyandırmak gibi anlamlara gelir.[289] Istılahi manada muhkem, delaleti açık, manası başka bir konuyla karışmayacak derecede net olan ve tek manası olan âyetlere denir. Müteşâbih ise birçok manaya ihtimali olan ve bu manalardan birini tayin edebilmek için harici bir delile ihtiyacı olan âyetlere denir.[290]

Muhkemin, delalet ettiği şey açık ve kolayca anlaşılan âyetler olduğuna ilişkin âlimler arasında ittifak vardır. Hûd sûresinin birinci âyetine göre Kur'ân âyetlerinin tümünü muhkem; Zümer sûresinin 23. âyetine göre de Kur'ân âyetlerinin tümünü

[285] Şimşek, **a.g.e.**, I, 66; III, 331.
[286] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 17.
[287] Şimşek, **a.g.e.**, VI, 326.
[288] İbn Manzûr, **a.g.e.**, XII, 140; Mustafa Ünver, "Kur'ân Manalarına Dair İlimler", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usûlü** (s.184-209), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 185.
[289] İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 503; Ünver, **a.g.e.**, s. 185.
[290] Ünver, **a.g.e.**, s. 186.

müteşâbih saymak mümkündür ve bu iki âyetin ifadeleri arasında hiçbir çelişki yoktur. Çünkü her iki âyette de muhkem ve müteşâbih kelimeleri sözlük manalarıyla kullanılmıştır.[291]

Bununla beraber bu konuda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının nedeni bu iki kavramın Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetinde özel/ıstılâhî bir anlamda kullanılmalarından ileri gelir. Bu âyette müteşâbihâtın ne olduğu ile ilgili müphemlik, âlimler arasında ihtilaflara neden olmuştur.[292] Nitekim Suyûtî, muhkem ve müteşâbih olanın tayini konusunda ihtilaf edildiğini belirtir ve bu konuda birçok görüş zikreder.[293]

Âlimlerin görüşleri tahlil edildiğinde, ileri sürülen bu görüşlerden şu iki neticeyi çıkarmak mümkündür:

1. Muhkem manası kolaylıkla anlaşılabilen, müteşâbih ise manasını sadece Allah'ın bildiği âyetlerdir.

2. Muhkem, manası kolaylıkla anlaşılabilen, müteşâbih ise manası kapalı olan ve anlaşılabilmesi için araştırma ve incelemeye ihtiyaç duyulan âyetlerdir.[294]

Şimşek ise "Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele" adlı eserinde muhkem ve müteşâbihin kısaca şöyle tanımlanabileceğini söyler: "Birden fazla manaya gelebilen veya manasında kapalılık bulunan âyetler müteşâbih, geri kalanlar ise, muhkemdir"[295].

Şimşek, tefsirinde, Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetini tefsir ederken muhkem ve müteşâbih konusunu kısaca ele almakta ve bu konu ile ilgili görüş ve tercihini ortaya koymaktadır. Burada muhkem, müteşâbih ve te'vil kavramlarını tanımlayan Şimşek,

---

[291] Demirci, **a.g.e.**, s. 167-168.
[292] Enver Apa, "Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihî ve Semantik Bir İnceleme", **AÜİFD**, C. 43, S. 2, 2002, s. 154.
[293] Bkz. Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008, III, 495-496. Yine bu iki kavramın anlamı ve bu konudaki farklı görüşlerin ayrıntıları için bkz. Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2004, II, 249-252; M. Zeki Duman, "Kur'ân'da Müteşabihât", **Bilimname, S.** 9, 2005/3, s. 13-37.
[294] Apa, **a.g.m.**, s. 157. Bu iki görüşün değerlendirmesi için de aynı makaleye bakılabilir. Yine bkz. M. Zeki Duman, "Müteşabihâtın Te'vili", **Bilimname,** S. 9, 2005/3, s. 13-37.
[295] Şimşek, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, s. 33.

özellikle âyette geçen te'vil kelimesi üzerinde durmaktadır. Kelimenin sözlükte âkıbet ve varılan sonuç anlamında olup, gerek Kur'ân'ın indiği dönemde, gerekse Kur'ân'daki diğer âyetlerde bu manada kullanıldığını, bilahare tefsir manasında kullanıldığını ve terimleştikten sonra da, "zahir manasından başka bir manaya delalet ettiğini gösteren bir delil sebebiyle sözün asıl manasından başka bir manaya taşınması" anlamında kullanılmaya başlandığını belirtir. Kur'ân-ı Kerim'deki bir kelimenin inişinden sonraki dönemlerde kazandığı anlamlarla açıklanamayacağına dikkat çeken Şimşek, te'vil kelimesinin Kur'ân'da, indiği dönemdeki manasıyla kullanılıp yeni bir manaya taşınmaması itibariyle, Kur'ân indiği dönemde hangi manada kullanılıyor idiyse, geçtiği âyetlerde de aynı anlamla tefsir edilmesinin gerektiğini ifade eder. Şimşek'e göre haberi cümlelerde te'vil haber verilen şeyin kendisi iken, inşaî cümlelerde ise söylenen şeylerin yerine getirilmesidir. Meselâ âhirette gerçekleşecek şeyleri anlatan âyetlerin te'vili âhirette söz konusu şeylerin gerçekleşmesidir. Bunun için de A'raf sûresinin 53. âyetini[296] delil getirir; bu âyette te'vil kelimesinin Kur'ân'ın âhiretle ilgili anlattıklarının gerçekleşmesi anlamında kullanıldığının açık olduğunu söyler.

Kelimeyi tefsir anlamında kabul edenlerin ise müteşâbihlerin anlamını sadece Allah bilir dediklerini; destek mahiyetinde İbn Abbâs'tan bir rivâyet naklettiklerini[297]; misal olarak da kıyametin ne zaman kopacağı meselesi ile mukattaa harflerini zikrettiklerini ve bunların tefsirini kimsenin bilemeyeceğini söylediklerini aktarır. Oysa Şimşek, te'vil kelimesinin akıbet, işlerin varacağı sonuç anlamında alınması gerektiğini; bu durumda rivâyetle ilgili problemin ortadan kalkacağını söyler. Çünkü ona göre Kur'ân-ı Kerim'de kıyametin ne zaman kopacağını anlatan bir âyet yoktur. Dolayısıyla o âyeti anlamak veya anlamamak da söz konusu değildir. Aksine Kur'ân-ı Kerim, kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini bildirir. Mukattaa harfleriyle ilgili de İbn Abbâs'ın kendisinin bu harflere anlam verip tefsir

[296] İlgili âyetin meâli şöyledir: *"Onun te'vilinden başka ne bekliyorlar? Te'vilinin geldiği gün önceleri onu unutanlar, 'Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirmişlerdi. Acaba bize şefaat edecek şefaatçiler var mı? Veya geri gönderilip de yaptıklarımızdan başkasını yapabilecek miyiz?' diyecekler."*

[297] İlgili rivâyet şöyledir: Kur'ân dört kısımdır: a) Herkesin te'vilini bilmek zorunda olduğu kısım ki bunlar helal ve haram konularıdır, b) Arap dilini bilmeleri nedeniyle Arapların te'vilini bildiği kısım, c) Ancak âlimlerin te'vilini bildiği kısım, d) Allah'tan başka kimsenin te'vilini bilmediği kısım.

ettiğini, dolayısıyla onun bu harflerin anlamını sadece Allah'ın bilebileceğini söylediği halde onlara anlam vermeye kalkışmasının düşünülemeyeceğini belirtir.[298]

Müteşâbih manası anlaşılmayan değildir diyen Şimşek[299], müteşâbih âyetlerin farklı anlamlara çekilebilecek âyetler olduğunu, muhkem âyetlerinse müteşâbihlerin aksine, başka anlamlara çekilemeyen, anlamları açık, müteşâbih âyetlerin doğru anlaşılmasına kaynaklık eden âyetler olduklarını, dolayısıyla müteşâbih âyetlerin, muhkem âyetlere başvurularak anlaşılması gerektiğini söyler.

Öte yandan Âl-i İmrân sûresi 7. âyetindeki vakfın "ve'r-rasihune fi'l-ilm" üzerinde yapılmasını Arapça dil kurallarına aykırı gören Şimşek'e göre Sahâbeden, "ve'r-rasihune fi'l-ilm" üzerinde vakıf yapan bir kıraat da rivâyet edilmiş değildir. Vakfın ilimde rasih olanlar üzerinde olması gerektiğini söyleyenlerin, ilimde rasih olanların müteşâbihleri te'vil edebileceğini söylediklerini aktaran Şimşek, daha sonra selef ve halef âlimlerinin müteşâbihlerin tevili ile ilgili görüşlerine değinir.[300]

Netice olarak şunları ifade eder: "Kur'ân âyetleri üzerinde düşünülsün ve anlaşılsın diye indirildiğinden müteşâbihler de anlaşılabilir durumdadır. Nitekim birçok âyette Kur'ân'ın okunup anlaşılmak üzere indirildiği ifade edilmekte ve bu husus ifade edilirken muhkem- müteşâbih ayrımı yapılmamaktadır. Ancak müteşâbih, ıstılah olarak daha çok Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetler için kullanıldığından müteşâbihlerin anlaşılabilirlik meselesi hassasiyet kazanmaktadır. Allah'ın sıfatlarından bahseden âyetlerin anlaşılır olmaları, bu âyetlerde söz konusu edilen sıfatların keyfiyetlerinin de insanlar tarafından bilineceği anlamına alınmamalıdır. Allah'ın zâtının keyfiyeti nasıl bilinemiyorsa, sıfatlarının da keyfiyeti bilinemez. Sıfatların te'vilinden yana olanların içine düştükleri hata da keyfiyeti kendilerine problem etmeleridir"[301].

Bu çerçevede Şimşek'in, tefsirinin değişik yerlerinde, müteşâbih âyetler (gaybi konular, Allah'ın sıfat ve fiilleri) söz konusu olduğunda selef ve halefin, bazen de

[298] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 315-316.
[299] Şimşek, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, s. 44.
[300] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 314-319.
[301] Şimşek, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, s. 70.

bunlarla beraber Mu'tezile'nin de görüşlerini verdiği, ardından da selefin görüşünü tercih ettiği görülür. Meselâ Kürsü,[302] Arş,[303] Allah'ın konuşması,[304] Arşa istiva etmesi,[305] öfkesi,[306] gelmesi[307] gibi Allah'ın sıfat ve fiillerini veya bir kısım gaybî konuları içeren âyetlerin tefsirinde Şimşek'in selefin görüşünü tercih ve tasvip ettiğini görmek mümkündür.

Meselâ Şimşek *"O Rahman Arş'a kurulmuştur"*[308] âyetinin tefsirinde şunları söyler: "İlk dönem âlimleri bu gibi âyetleri te'vil etmez, *şanına yakışır bir şekilde Arşa istiva etmiş/kurulmuştur, ama Arş'a kurulmasının nasıllığını bilemeyiz* derler. Sonraki dönem âlimleri ise istiva kelimesini te'vil eder, *egemen olmuştur* anlamını verirler. Onlara göre istiva etmiş yani *kurulmuştur* dersek, O'nu yaratılmışlara benzetmiş; O'na mekân isnat etmiş ve Arş'a muhtaç olduğunu söylemiş oluruz. İlk dönem âlimleri ise Allah'ın fiili sıfatları da diğer sıfatları gibi nasıllığını bilmediğimiz sıfatlardır. Nasıl O'nun gördüğünü söylerken, nasıl gördüğünü bilmiyor ve bunu söylemekle O'nu yarattıklarına benzetmiş olmuyorsak, nasıl kurulduğunu bilmiyoruz ve bunu söylemekle O'nu yarattıklarına benzetmiş olmuyoruz. Şanına yaraşır bir şekilde kurulmuştur, deriz. Elbette O, Arş'ına da egemendir, evrendeki her şeye de egemendir. Fakat bu egemenliğini dile getiren başka âyetler vardır ve bu, farklı lafızlarla dile getirilmiştir"[309].

Yine A'râf sûresinin 143. âyetinin[310] tefsirinde Şimşek şunları aktarır: "Ehl-i Sünnet âlimleri Yüce Allah'ın Hz. Mûsa ile konuştuğunu kabul eder. Bunlardan selef âlimleri ve onları takip eden selefiler, konuşmanın nasıl cereyan ettiği konusu üzerinde durmaz ve bu gibi konuların gaybi konular olduklarını; bu gibi konularda sahih bir nakil bulunmadıkça bir şey söylemenin mümkün olmadığını söylerler. Muteahhirun diye

---

[302] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 273.
[303] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 283, 589.
[304] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 326; IV, 58.
[305] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 324, 526; IV, 157-158; V, 164.
[306] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 374.
[307] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 438.
[308] **Kur'ân-ı Kerim**, Tâhâ, 20/5.
[309] Şimşek, **a.g.e.**, III, 324.
[310] *"Mûsa bizimle sözleştiği yere gelip Rabbi kendisiyle konuşunca, "Rabbim kendini bana göster de sana bakayım" dedi. O: "Beni asla göremezsin..."*

bilinen diğer Ehl-i Sünnet âlimleri ise değişik izahlar getirmekle birlikte onlar da konuşmanın gerçekleştiğini belirtirler.

Mu'tezilî âlimlerin bir kısmı buradaki konuşmanın kesin bilgi anlamında kullanıldığını söylerken, bir kısmı da Allah'ın ağaçta konuşma yetisini yarattığını ve böylece ağaçtan Hz. Mûsa'ya seslendiğini söylemektedirler. Bize göre selef âlimlerinin tuttuğu yol daha tutarlıdır. Onların belirttikleri gibi konuşmanın nasıl cereyan ettiğini bilemeyiz. Konuşmanın gerçekleştiğini ve Yüce Allah yarattıklarına benzemediğinden konuşmasının da yarattıklarının konuşmasına benzemediğini söylemekle yetinir ve idrakimizin, nasıl konuştuğunu anlamaya müsait olmadığını itiraf ederiz"[311].

Son olarak Şimşek'in Fecr sûresinin *"Rabbin gelip melekler saf saf dizildiklerinde"* meâlindeki 22. âyetiyle ilgili şu değerlendirmesini aktaralım: "Rabbin gelişi konusunda ilk dönem âlimleri, herhangi bir tevil yapmaksızın *Rab gelir* derlerdi. Rabbin gelmesi yaratılmış varlıkların bir yerden başka bir yere intikal etmesi şeklinde yorumlanamaz, tıpkı Rabbin duymasının yaratılmışların duymasına benzemediği gibi, gelmesi de yaratılmışların gelmesine benzemez derler. Söz konusu gelişi, keyfiyetini bilmediğimiz şanına yakışır bir geliştir, derlerdi. Halef dediğimiz sonraki dönem âlimleri ise tenzih endişesiyle *gelmesini, emrinin gelmesi* şeklinde tevil ederler.

Biz bu gibi meselelerde selefin tuttuğu yolun daha tutarlı olduğuna inanıyoruz. Çünkü Allah'ın gelmesiyle ilgili halefin ileri sürdüğü endişeler Allah'ın görmesi yahut duyması gibi konularda da geçerlidir. Bu sebeple selefin, *"gelmesi vardır ama yaratıkların gelmesi gibi değildir, nasıllığını bilmeyiz, şanına yakışır bir gelmedir"* şeklindeki izahları bizce daha tutarlı bir yorumlama şeklidir"[312].

[311] Şimşek, **a.g.e.**, II, 326-327.
[312] Şimşek, **a.g.e.**, V, 438.

2.1.3. Hurûf-ı Mukatta'a (Kesik Harfler)

Kur'ân'ı Kerim'in 29 sûresinin başında bulunan kesik harflere "el-hurûfu'l-mukatta'a" denmektedir. "Bu sûrelerin 27 si Mekkî, 2 si ise Medenî'dir. Bu harfler 14 tane olup Arap alfabesinin yarısı kadardır ve bunlar 13 şekil altında görülürler. Bunların bazısı tek bir harften, bazısı iki, bazısı üç, bazısı dört, bazısı da beş harften meydana gelmiştir"[313].

Bütün âlimlerin müteşâbih olduklarında ittifak ettikleri bu harflerin manaları hususunda ise birçok görüş ileri sürülmüştür. "Fahreddin Râzî hurûf-ı mukatta'nın ne anlama geldiği konusunda temelde şu iki yaklaşımın bulunduğunu belirtir:

1. Bu harflerin bilgisi sadece Yüce Allah'a aittir. Bunların bilgisi başkalarından gizlenmiştir. Hz. Ebû Bekr'in *"her kitabın bir sırrı vardır, bu kitabın sırrı da bu sûre başlarıdır"* şeklindeki sözü bu yaklaşımı ortaya koyar. Şa'bî'nin şu sözü de bu yöndedir: *"Bu harfler müteşâbihat kısmındandır, biz onların zahirlerine iman eder, bilgilerini Yüce Allah'a havale ederiz"*.

2. Bu harflerin manaları vardır ve bu manaların araştırılmasında bir sakınca yoktur. Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinin yasakladığı husus, müteşâbih âyetlerin manası ve tefsirini aramak değil, te'vilini bilme iddiasıdır"[314].

Şimşek gerek Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde, gerekse tefsirinde müstakil bir başlık altında bu konuyu ele almakta ve görüşünü ortaya koymaktadır. Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde ilgili harflerin Kur'ân'daki kullanımları ile ilgili bilgiler verdikten sonra bu harfler karşısında âlimlerin onlara anlam vermeyenler ve anlam verenler olmak üzere iki tavır takındığını belirtir. Şimşek, onlara anlam vermeyenlerin bu harflerin ilmini Allah'ın kendisine tahsis ettiği ve ancak kendisinin bildiği şeklindeki görüşlerinin Kur'ân'ı düşünmeye ve onu anlamaya çalışmayı

[313] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 135.
[314] Ünver, **a.g.e.**, s. 190.

öğütleyen âyetlere aykırı bulunduğunu ifade eder. Bu âyetlerden ikisini zikredip açıklamalar yapar. Daha sonra bu harflere anlam verenlerin de bir görüş üzerinde ittifak etmediklerini; birbirlerinden farklı hatta birbiriyle ilişkisi bulunmayan anlamlar verdiklerini söyler ve bunlardan meşhur olanları maddeler halinde zikredip bu görüşleri değerlendirir. Bu konuda ileri sürülmüş en meşhur görüş olarak aktardığı, bu harflerin i'caz ve meydan okuma ile ilgili oldukları şeklindeki görüşü destekleyen iki hususun bulunduğunu belirtir. Birinci husus, sûre başlarında bulunan harflerin toplamının 29 olması, Arap alfabesinde kullanılan "lamelif" de bir harf olarak sayıldığında bu sayının Arap alfabesinin harflerine eşit olması; kullanılan harflerin sayısının on dört olup alfabenin sayısının yarısına tekabül etmesi; yine Arap alfabesindeki harf gruplarından her birinin harf sayısının yarısının kullanılmış olmasıdır. Şimşek'e göre diğer husus ise bu harflerin ardından umumiyetle Kur'ân'dan, onun Allah kelamı olmasından söz edilmesidir. Dolayısıyla bu harflerle anlatılmak istenen şudur: Ey inanmayanlar Kur'ân bu harflerden oluşmaktadır. Kur'ân'ın da, sizin de kullandığınız malzeme aynıdır. O halde Kur'ân'ın Allah kelamı olmadığını iddia ediyorsanız bir benzerini getirin şeklindedir. Bu durum da söz konusu harflerin Kur'ân'ın i'cazı ile yakından ilgili olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla söz konusu harflerin Kur'ân'ın i'cazı ile ilgili oluşları görüşü, Şimşek'e göre en makul olanıdır.[315]

Şimşek tefsirinde Mukattaa/Hece Harfleri başlığı altında yukarıda ifade ettiklerinin dışında konu ile ilgili şu hususlara da dikkat çeker: Kur'ân'ın indiği dönemde Arap şiirinde de Kur'ân'ın bu harfleri kullanımına benzer bir kullanım söz konusudur. Peygamber (s.a.v.)'den bu harflerin ne anlama geldiklerine dair bir şey nakledilmiş değildir. Sahabenin bu konuda O'na bir şey sorduklarına dair bir bilgi de yoktur. Daha da önemlisi, inanmayanların bu harflerin Kur'ân'da yer almasına herhangi bir itirazının nakledilmemiş olması, bu harflerin o dönemde ne anlam ifade ettiğine dair bir kanaatin mevcut olduğunu; o dönem insanlarının harflerin bu şekilde kullanılmasına aşina olduklarını göstermektedir. Netice olarak Şimşek, bu harflerin, şekil olarak Arap

[315] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 377-384.

şiirinde kullanılan dikkat çekme edatlarına benzemekle beraber, Kur'ân'ın i'cazını ortaya koyma ve Kur'ân'la meydan okuma maksadıyla kullanıldıklarını ifade eder.[316]

2.1.4. İ'câzu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın İ'câzı)

Kelâmda i'câz, bir manayı, kendisi dışındaki tüm yollardan daha beliğ bir yolla eda etmektir.[317] Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabı âciz bırakan, aynı zamanda meydan okuma da içeren, muarazadan uzak olağanüstü duruma, hârikulâde işe de "mucize" denir. Mucize hissi ve akli olmak üzere ikiye ayrılır.[318]

Her Peygamberin bir mucize ile gönderildiğini ifade eden Peygamberimiz (s.a.v.)'in kendi mucizesi ise, kıyamete kadar gelecek bütün insanların karşılaşma imkânına sahip bulundukları Kur'ân-ı Kerim'dir. Ümmi olan bir insanın böyle bir kitabı getirebilmiş olması Allah'tan vahiy almasından başka hiçbir sebeple açıklanamaz. Bu manada mucize olgusu müşrik Arapların ve sonraki nesillerin Kur'ân'a karşı koyma konusunda aciz kaldıklarını, Hz. Peygamber'in ise risâlet davasında mutlak doğru olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla "Kur'ân-ı Kerim'in insanlığı aciz bırakan yönü, yani onun i'cazı, ona benzer veya ona yakın bir eserin meydana getirilememesinde aranmalıdır"[319]. Diğer peygamberlerin aksine Hz. Muhammed (s.a.v.) kıyamete kadar gelecek bütün insanlara gönderilmiştir ve mucizesinin nesilden nesile, bir yerden başka bir yere taşınabilen bir mucize olması hikmete son derecede mutabıktır. Önceki peygamberlerin mucizeleri yerel, görsel ve hissi; Hz. Peygamber'in mucizesi ise aklî ve ebedî olarak tavsif edilmiştir.[320]

---

[316] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 22-23.
[317] el-Cürcânî, **a.g.e.**, I, 47.
[318] Suyûtî, **a.g.e.**, IV, 743; Ünver, **a.g.e.**, s. 198.
[319] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 163.
[320] Suyûtî, **a.g.e.**, IV, 743; Ünver, **a.g.e.**, s. 199; Şimşek, **a.g.e.**, I, 41.

Kur'ân i'cazının yeterliliği için İslâm âlimlerinin görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Mu'tezile âlimleri i'cazdan söz edebilmek için Kur'ân'ın tümüne işaret ederler. Böylece onlara göre Kur'ân'ın bir kısmı i'caz için yeterli değildir.

2. Bazı âlimlere göre i'caz tam bir sûre olmasa bile, kısa veya uzun Kur'ân'ın bir pasajıyla gerçekleşir.

3. Başka bir grup âlime göre ise Kur'ân'ın kısa da olsa tam bir sûresi veya tam bir sûre miktarı olan bir veya birkaç âyeti ile i'caz gerçekleşebilir.[321]

İslam âlimleri Kur'ân'ın i'caz yönleriyle alakalı birçok görüş ortaya koymuşlardır.[322] Lakin Kur'ân'ın i'cazını belli yönlere hasretmenin isabetli olmayacağı ifade edilmiştir. Kur'ân'ın i'cazı pek çok yönlerde tecelli eder. Kur'ân'ın i'caz yönleri içinde bulunduğu ve bulunacağı zaman içerisinde değişebilecek, yenilenebilecek bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Kur'ân'ın i'cazını sadece dilinde, üslubunda ve fesahatinde aramak hatadır.[323]

Kur'ân'ın i'cazı meselesi Şimşek'in, tefsirinde müstakil bir başlık altında işlediği konulardan biridir. Şimşek, Hz. Peygamber'in gönderilişinden kıyamete kadar gelecek tüm insanlara bir Peygamber olması hasebiyle, nesilden nesile, bir yerden başka bir yere taşınabilen ve tüm insanların kendisiyle karşılaşabilme imkânına sahip oldukları nitelikte olan Kur'ân mucizesiyle gönderildiğini ifade eder. Yaygın kanaatin aksine[324], Şimşek'in yaptığı tespitlere göre, meydan okumayla ilgili âyetlerin, iniş sıraları ve hangi konuda meydan okudukları şu şekildedir:

---

[321] Bkz. Ünver, **a.g.e.**, s. 201.
[322] Bkz. Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008, IV, 745-754.
[323] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 163; Ünver, **a.g.e.**, s. 201.
[324] Yaygın kanaat, Kur'ân'a inanmayanlara önce Kur'ân'ın tamamına benzer getirmeleri konusunda meydan okunduğu, muarızların aciz kalmalarının ardından on sûreyle meydan okunduğu, yine aciz kalmalarının akabinde de bir sûresine benzer getirmeleri konusunda meydan okunduğu şeklindedir. Böylece benzer getirmekten aciz kalışlarının kesin bir şekilde ispat edilmiş olduğu söylenir. (Şimşek, **a.g.e.**, I, 42).

1. Sadece nazım olarak Kur'ân'ın tamamının bir benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (Tûr 52/34).

2. Hem nazım hem de içerik olarak Kur'ân'ın tamamının bir benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (İsra 17/88).

3. Hem nazım hem de içerik olarak Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (Yunus 10/38).

4. Sadece nazım olarak on sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (Hûd 11/13).

5. Peygamber gibi okuma yazma bilmeyen ümmi birinden hem nazım hem de içerik olarak Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (Bakara 2/23).

6. Kur'ân'ın tamamının içerik olarak bir benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. (Nisâ 4/82).

Kur'ân'ın herhangi bir sınırlama getirerek şu veya bu yönüne benzer getirme şeklinde meydan okumadığını da belirten Şimşek, Kur'ân'ın indiği dönemde Allah tarafından indirildiğine delalet eden ve aynıyla haber verdiği gibi gerçekleşen geleceğe/gayba dair haberler de verdiğini; lakin Kur'ân-ı Kerim'in bu ve benzeri hususları özellikle zikrederek meydan okumadığını, meydan okumasını genel tuttuğunu ifade eder.[325] Bununla beraber Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bu gaybi haberleri O'nun icaz yönlerinden veya mucizelerinden biri olarak tavsif edip âyetlerin tefsiri esnasında mevzubahis etmekte ve zikretmektedir.[326] Ayrıca Şimşek'in bu gaybi haberleri zikrettikten sonra birkaç yerde ilgili haberleri veren âyetlerin hüküm ve ifadelerinin tüm zamanlar için geçerli olduğunu; sadece söz konusu edilen olayla ilgili olmadıklarını; her dönemdeki Müslümanlar için ibret teşkil ettiklerini; dolayısıyla

[325] Şimşek, **a.g.e.**, I, 41-45.
[326] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 171, 401-402; II, 70, 190, 222, 453-454; IV, 113, 313, 430-431, 464; V, 22, 25, 136, 145, 206, 231.

indirildikleri dönem ve olayla sınırlandırılmamaları gerektiğini vurgulaması da dikkat çekmektedir.[327]

Ebedi ve tesiri kıyamete kadar sürecek nitelikte bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in toplumların eğilimleri ve ilgi alanlarının farklı olması, nesiller ve zaman geçtikçe de ilgi alanlarının değişmesinin de hesaba katılması halinde mucize olan yönlerinin pek çok olması gerektiğini savunan Şimşek, mucizenin şu iki yönüne işaret eder. Birincisi ona göre mucize, Peygamberin peygamberliğini ispat için kullanılan bir araçtır ve bu çerçevede ne kadarına ihtiyaç varsa o kadarıyla yetinilir, yoksa araç amaç haline gelmiş olur, hatta amaç yitirilir. İkinci olarak mucizenin herkes tarafından anlaşılabilecek şekilde ve net olduğuna işaret eden Şimşek'e göre mucize özel ihtisas sahiplerine hitap etmez her düzeydeki insana hitap eder. İşte Şimşek'in Kur'ân tefsirinde bilimsel eğilime sahip olanlara bu iki noktada itiraz ettiğini ve onları, mucize konusunda aracı amaç haline getirip amacı unutturmaları ve eserlerinde henüz ispatlanmamış birçok nazariye ile Kur'ân âyetleri arasında bağlantılar kurarak, ancak ihtisas sahiplerine hitap eden birtakım izahlara girişmeleri yönünden eleştirdiği görülür. Zira Şimşek'e göre Kur'ân'ın hedefi, insanlara bilimsel buluşlar ve icatlar konusunda rehberlik etmek değildir; belki insanların inancını ve sosyal hayatlarını düzenlemektir, yani hidâyettir.[328]

Son olarak Şimşek, günümüzde Müslümanların göz kamaştıran herhangi bir üstünlüklerinden söz edilemediği ve Kur'ân'ı diğer insanlara ulaştırmak ve tanıtmak için güçlü bir devlet, güçlü bir organizasyon hatta güçlü bir sermaye bulunmadığı halde, pek çok insanın Kur'ân sayesinde gerçeği bulup hak dini seçtiğine işaretle, herhalde çağımızda Kur'ân'ın en önemli mucizelerinden birinin bu olduğunu ifade eder.[329]

[327] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 401; II, 70, 190; IV, 430-431; V, 206.
[328] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 109-110.
[329] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 45.

2.1.5. Müşkilü'l-Kur'ân (Kur'ân'da Çelişki Olduğu Vehmi)

Müşkil ifadesiyle Kur'ân âyetleri arasında tutarsızlık, zıtlık vehmi veren şey kastedilir.[330] Müşkil kelime olarak zorluk, problem, sıkıntı gibi anlamlara gelirken, "Müşkilü'l-Kur'ân" ifadesi ise daha çok bilgi azlığı sebebiyle uyanan vehimleri giderip, tatmin edici cevaplar hazırlayan ilim dalını ifade eder.[331] Vakıa Kur'ân ilâhî kelam olduğundan âyetleri arasında hakiki manada bir ihtilaf, tezat veya tutarsızlığın olması mümkün değildir.[332] Dolayısıyla müşkilü'l-Kur'ân ilminin konusuna giren ihtilaf, esasında hakiki değil zahiridir ve te'vil yoluyla giderilebilen bir niteliğe sahiptir.[333]

"Aralarında işkâl bulunduğu yani anlam bakımından birbirine ters gibi görünen âyetler, Kur'ân'da ya bir âyetin başka bir âyete veya bir âyetin birden çok âyete yahut bir âyetin sonunun başına ya da başının sonuna muhalif olması şeklinde algılanmışsa da, daha önce de belirttiğimiz gibi esasen bütün bunlar birer zandan ibarettir"[334].

İşkâle yol açan sebepler; mevzu ihtilafı, vuku bulan şeyin muhtelif hallerde ve çeşitli şekillerde görünmesi, fiilin isnadıyla meydana gelen ihtilaf, hakikat ve mecaz imkânı ve çeşitli vecihlerle oluşan farklılıklardan kaynaklanan çelişki vehmi gibi başlıklar altında örnekleriyle beraber usûl eserlerinde işlenmiştir.[335] Yine usûl âlimleri işkâl vehminin izale edilmesi için çeşitli tercih kaideleri geliştirmişlerdir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hüküm hususunda Medenî olanlar Mekkî olanlara tercih edilir.

---

[330] Bedruddin Muhammed ez-Zerkeşî, **el- Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Thk.), Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 1957, II, 45; Suyûtî, **a.g.e.**, III, 549.
[331] Ünver, **a.g.e.**, s. 192.
[332] Suyûtî, **a.g.e.**, III, 549.
[333] Demirci, **a.g.e.**, s. 201.
[334] Demirci, **a.g.e.**, s. 202.
[335] Bkz. Bkz. Bedruddin Muhammed ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Thk.), Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 1957, II, 54-61; Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008, III, 552-556; Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 180-181; Demirci, **a.g.e.**, s. 203-207; Ünver, **a.g.e.**, s. 193-194.

2. İki hükümden biri Mekke ehli ahvaline diğeri Medine ehli ahvaline ait olursa Medine ehlinin ahvali tercih edilir.

3. İki hükümden birinin zahir manası müstakil bir hükme, diğer âyetin ise sadece lafzı bunu iktiza ederse, müstakil hüküm ifade eden âyet tercih edilir.

4. İki âyetten her biri zahirde bir hükme işaret ettikleri halde âyetlerden biri umum, diğeri tahsis olarak hükme işaret ediyorsa bu durumda tahsis içeren âyet tercih edilir.[336]

Şimşek, tefsirinde bazı âyetleri tefsir ederken, yer yer müşkil olduğu vehmedilen âyetlere değinmekte ve kimi zaman diğer müfessirlerin görüşlerine de başvurarak[337] âyetleri te'vil ve te'lif yoluna gitmektedir.[338] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Nisâ sûresinin *"Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi onda pek çok çelişki bulurlardı"* meâlindeki 82. âyetiyle, Kur'ân'ın tamamının içerik olarak bir benzerinin getirilmesi konusunda da meydan okunduğu görüşünde olan Şimşek[339], inişinin üzerinden on dört asır geçmesine rağmen, kimsenin onda bir çelişki bulamadığı gibi, anlattıkları ile gerçekler arasında herhangi bir çelişki de tespit edilebilmiş değildir der.[340]

Meselâ Şimşek, Nuh sûresinin *"(Böylece O sizin) Günahlarınızı bağışlasın, sizi belli bir süreye ertelesin. Şüphesiz Allah'ın belirlediği süre geldiğinde ertelenmez. Keşke bilseydiniz!"* meâl*indeki 4. âyetinde "sizi belli bir süreye ertelesin"* denildiği halde *"Şüphesiz Allah'ın belirlediği süre geldiğinde ertelenmez"* denilmektedir deyip, burada bir çelişki yok mudur diye sorduktan sonra yine kendisi şöyle cevap vermektedir: "Âyetin birinci kısmında zikredilen ecel, inkâr ve günahlara dalmadan yaşayacakları normal müddettir. Âyetin ikinci kısmında sözü edilen ecel ise inkâr ve günahlara dalmalarından dolayı helak edilme zamanıdır. Yani toplum inkâra ve

[336] Ünver, **a.g.e.**, s. 193; Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 180.
[337] Mesela Hac sûresi 12. ve 13. âyetleri arasındaki çelişki vehmini, sırf Süleyman Ateş'ten yaptığı alıntı ile giderme yoluna gider. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 407-408.
[338] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 144, 254, 390-391, 532-533; III, 407-408, 530-531; IV, 247, 409-410, 458; V, 298-299, 311-312, 324, 430.
[339] Şimşek, **a.g.e.**, I, 44.
[340] Şimşek, **a.g.e.**, I, 541.

günahlara dalıp işlediklerinden dolayı tam helak edilecekleri ana kadar tövbe etmemeleri halinde o an geldikten sonra artık tövbelerinin anlamı kalmaz ve helak edilirler. İşte o an gelmezden önce tövbe ederseniz helak edilmeyecek, normal hayatınızı yaşayacaksınız denilmektedir. İkinci kısımda geçen ecel kelimesiyle normal ecellerini de anlamak mümkündür. Buna göre tövbe ettikleri takdirde normal ecellerine kadar yaşatılırlar ama o an geldiğinde artık erteleme diye bir şey söz konusu olmaz"[341].

Yine Şûrâ sûresinin *"Kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Ama her kim bağışlar ve arayı bulursa mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu Allah zalimleri sevmez. Her kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa artık aleyhlerine bir yol yoktur"* meâlindeki 40. âyetini tefsir ederken bir önceki âyette ebedi mutluluğa erişenlerin vasıflarından birinin haksızlığa uğrayan birinin hakkını almak için yardımlaşanlar olduğu söylenmiş ve bunlar övülmüştü. Bu âyette ise bağışlayanlar övülmektedir deyip iki âyet arasında çelişki yok mudur diye sorar ardından şunları söyler: "Önceki âyette kişi yahut toplum yalnız başına hakkını alma gücüne sahip değildir. Hakkının geri alınması için başkasının yardımına ihtiyaç vardır. Belli ki karşı taraf zorba, zalim ve güçlüdür. İşte böylelerine işledikleri suçun cezasını vermek övülecek bir durumdur. Zaten böyle biri tarafından mağdur olmuş kişi veya toplumların zalimi affetmelerinin bir anlamı yoktur. Zira affetme makamında değillerdir. Affetme makamında olan kişi, şu veya bu yolla suçluyu cezalandırabilendir. Ancak bu durumda affetmekten söz edilebilir"[342].

Son olarak, Fâtır sûresinin *"Hiçbir günahkâr diğerinin günahını yüklenmez. Yükü ağır gelen kimse, yüklensin diye başkasını çağırmaya kalksın, çağırdığı kimse akrabası bile olsa onun yükünden hiçbir şeyi yüklenemez…"* âyetinin tefsirini örnek olarak verebiliriz. Şimşek bu âyetin tefsirinde, bu âyetin kimsenin ahirette bir başkasının günahını yüklenemeyeceğini haber verdiğini ve Allah'ın ahirette hiçbir kimseyi bir başkasının işlemiş olduğu suçtan dolayı sorumlu tutmayacağını belirttikten sonra konumuzla da alakalı şu değerlendirmeyi yapar: "Ankebût sûresinin 13. âyetinde başkalarını aldatan kimselerin, kendi günahlarıyla birlikte aldattıkları kimselerin de günahlarını yüklenecekleri anlatılmaktadır. Bunun, âyette anlatılanla bir çelişmesi söz

[341] Şimşek, **a.g.e.**, V, 311-312.
[342] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 458.

konusu değildir. Çünkü aldattıkları kimselerin günahları, gerçekte kendi işledikleri bir günahın sonucudur"[343].

2.1.6. Siyak ve Sibak

Lügatte *sürmek, salmak, sevk etmek, göndermek* gibi manalara gelen[344] siyak kelimesi terim olarak "bir ifadenin etrafındaki birimler" diye anlamlandırılabilir. Siyak için Türkçede "bağlam ve ortam" ifadeleri kullanılmaktadır ki, bu kelimeler bir ifadenin hem metin hem de tarih yönüne işaret eder. Şüphesiz yaygın kullanışıyla siyak ve sibak, sadece Kur'ân'ı ilgilendiren bir ilke olmayıp herhangi bir metni, eylemi ve reaksiyonu da ilgilendiren evrensel bir vakıadır. Öte yandan siyak kelimesiyle daha ziyade Kur'ân'ın metin yönü kastedilmektedir. Diğer bir ifadeyle siyak bir ifadenin önündeki ve arkasındaki birimlerle ortaya koyduğu ilişkiler bütünüdür ve bu ilişkiler merkezi ifadenin doğru ve isabetli anlamlandırılıp yorumlanmasında çok önemli katkılar sağlamaktadır. Her ifade gibi Kur'ân âyetleri/ifadeleri de en sağlam ve sağlıklı şekilde, siyakları içinde anlaşılıp yorumlanabilir. Bu yüzden siyak ilkesi Allah Kelamı'nın tefsirinde en önemli mana ilimlerinden birisi olarak kabul edilmiştir.[345]

Usûl âlimleri Kur'ân için, âyet içi, âyetler arası, farklı konular arası, sûre içi, sûreler arası ve bütün Kur'ân içi siyak münasebeti olmak üzere altı temel münasebetten söz ederler.[346]

---

[343] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 247.
[344] İbn Manzûr, **a.g.e.**, X, 166; Ünver, **a.g.e.**, s. 195.
[345] Mustafa Ünver, "Kur'ânî Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", **OMÜİFD**, S. 8, 1996, s. 239; Mustafa Ünver, "Kur'ân Manalarına Dair İlimler", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usûlü** (s.184-209), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 195.
[346] Bu siyak çeşitleri ve Kur'ân'dan örnekleri için bkz. Mustafa Ünver, "Kur'ânî Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", **OMÜİFD**, S. 8, 1996, s. 240-264.

Şimşek'e göre "bir metnin doğru anlaşılmasında siyak-sibak (sözün bağlamı) önemlidir. Metin bu bağlam içerisinde okunmalı ve öylece anlaşılmalıdır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'in, tertibi çerçevesinde tefsir edilmesi önemlidir."[347]

Siyak ilkesinin, Şimşek'in gâyet derecede önemseyip tefsirinde uygulamaya çalıştığı bir ilke olduğunu söyleyebiliriz. Şimşek'in, âyetleri, âyet içi[348] ve âyetler arası[349] siyaka/bağlama istinaden tefsir ettiği çok vakidir. Bazı yerlerde de siyak Şimşek'in tefsirini dayandırdığı tek husus olmayıp sadece bunlardan birisidir.[350] Ayrıca Şimşek'in, âyetlerin tefsiri ile ilgili müfessirler tarafından ileri sürülen görüşler arasından, siyaka/bağlama istinaden tercih yaptığı[351] ve yine siyaka/bağlama istinaden Kur'ân'ın mübhemâtını tayin ve tahsis ettiği[352] de görülmektedir.

Öte yandan önceki âlimlerimiz, sûrelerin başı ile sonu arasındaki münasebet, bir sûre içindeki âyetlerin sûrenin hedeflediği genel mesaj çerçevesinde sergiledikleri ilgi ve münasebet, sûreler arasındaki münasebet, Kur'ânî bütünlük içindeki ilgi ve münasebet gibi konuları "münasebet ilmi" konusuna dâhil ederek bu başlık altında işlemişlerse de çağdaş dilbilimcilerin ortaya koyduğu siyak/bağlam anlayışları ve tanımları sözünü ettiğimiz bu konuları da içine almaktadır. Bütün Kur'ân'ı bir siyak düzlemi olarak kabul etmemiz gerektiği düşüncesinde olan Ünver, bu yaklaşımın Kur'ân'ın doğru olarak anlaşılıp yorumlanmasına çok büyük katkı sağlayacağı görüşündedir.[353] "Buna göre her bir âyet kendi içerisinde bir bağlam bütünü oluştururken, aynı zamanda içinde geçtiği konu bütünlüğüyle, komşu konularla, içinde

[347] M. Sait Şimşek, **Kur'ân'ın Ana Konuları**, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 9.
[348] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri**, I, 523; II, 76-77, 466, 549; III, 159, 351, 462, 483, 487; IV, 412, 436, 475; V, 246.
[349] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 123, 129, 202, 438, 562; III, 154, 275-276, 357, 462, 485, 574; IV, 58, 66, 102, 335, 375, 388, 408, 436, 469; V, 128, 131, 228-229.
[350] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 183, 355-356, 523-524; IV, 69, 394, 406-407, 506.
[351] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 215-216, 265, 430, 617, 622; III, 84, 95, 373, 377, 433-434; IV, 25, 420, 449-451; V, 148, 255, 283-284, 304, 327.
[352] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 306, 418-419; III, 232, 238, 239, 346, 509; IV, 103, 179, 299, 484; V, 81, 283-284, 298, 343, 359-360, 434, 441.
[353] Bkz. Mustafa Ünver, "Kur'ânî Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", **OMÜİFD**, S. 8, 1996, s. 248-249.

yer aldığı sûre ile ve daha ileri boyutta bütün Kur'ân'la genel bir siyak bütünü oluşturmaktadır"[354].

Şimşek'in Kur'ân âyetlerini tefsir ederken öncelikle onları gruplandırdığına daha önce değinmiştik. İşte Şimşek'in elden geldiğince bu âyet grupları arasındaki münasebete değinmeye çalışarak onları tefsir ettiği de gözlenmektedir.[355] Bu çok sık kullandığı bir yöntem olmakla beraber Şimşek'in sûreler arasındaki münasebete de değindiğini görmek mümkündür.[356] Öte yandan Şimşek âyet sonlarında yer alan Allah'a ilişkin nitelemelerin o âyetlerin veya o âyetle birlikte önce gelen âyetlerin içerikleri ile güçlü ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu da dile getirmekte ve bazı âyetlerin tefsirinde bu ilişkiye de değinmektedir.[357] Şimşek'in bazı yerlerde Kur'ân sûrelerinin sonu ile başı veya sonu ile içeriği arasındaki münasebete de işaret ettiği söz konusudur.[358]

Meselâ Şimşek Bakara sûresinin 238 ve 239. âyetlerinin tefsirine gelince şöyle demektedir: "Boşanmanın söz konusu edildiği bir bağlamda, ara bir cümle ile namaza devam etmekten bahsedilmekte, sanki ilgisiz bir meseleye geçiş yapılmaktadır. Boşama olayı, ister istemez olumsuz duyguların kabarmasına, taraflar arasında kin ve nefret duygularının yeşermesine neden olur. Bir önceki âyette ise, *birbirinize iyi davranmayı unutmayın,* denilmekte idi. Söz konusu ettiğimiz kin ve nefret duygularına rağmen aralarında iyi davranmaya onları sevk edecek, onları dünyevi ihtiraslardan uzaklaştıracak en etkili şey elbette namazdır. Namaz insanı olumlu duygularla donatır,

[354] Ünver, **a.g.m.**, s. 267.
[355] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 209, 213-214, 238, 241, 256, 267, 271, 275-276, 279, 313, 461, 522, 533, 536, 543, 551, 557, 558, 562, 567, 570, 575, 579, 586, 587, 602; II, 23, 37, 63, 69, 71, 84, 89, 91, 94, 96, 98, 103, 105, 128-129, 139, 154, 190, 196, 210, 218, 237, 253, 274, 304, 307, 323, 435, 473, 493, 510, 540, 607; III, 59, 103, 105, 121, 124, 125, 126, 131-132, 137, 140, 156, 175, 186, 195, 200, 203, 211, 236, 241, 247, 254, 264, 268, 372, 287, 299, 311, 354-355, 360, 370, 380, 392, 405-406, 407, 422, 440, 448, 452, 459, 480, 481, 521-522, 529, 573; IV, 32, 72, 88, 107, 117, 144, 145, 154, 204, 230, 300-301, 332, 340, 343, 350, 391, 406-407, 414-415, 423, 440, 455, 521, 523, 526, 529, 533; V, 16, 33, 34, 48, 143-144, 144-145, 159, 216, 267, 300, 306, 352-354, 370, 371, 416, 421-422, 426, 438, 446, 450.
[356] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 248, 412; III, 135; IV, 309, 336, 406, 516; V, 64, 302, 456.
[357] Şimşek'in bu görüşü ve tefsirindeki pratiği için bkz. **a.g.e.**, I, 312-313, 522; II, 492, 508; III, 153, 427-428, 431-432, 461-462; IV, 518; V, 189.
[358] Şimşek'in sûrelerin sonu ile başı arasındaki münasebete değindiği bazı yerler için bkz. **a.g.e.**, III, 249; IV, 462; V, 222, 291. Ve yine sûrelerin sonu ile içeriği arasındaki münasebete değindiği bazı yerler için bkz. **a.g.e.**, II, 582; III, 292-293; IV, 279; V, 372.

onları aşırılık ve kabalıktan uzaklaştırır. Muhtemelen bu sebeple arada namaz zikredilmiş, kendilerine âhiret hatırlatılmıştır"[359]. Böylece Şimşek âyetler arasındaki münasebeti ortaya koymaya çalışmaktadır.

Şimşek'in daha çok sûre girişlerinde, o sûrelerin tefsirine başlamadan önce verdiği bilgiler kısmında sûreler arasındaki münasebete değindiği görülür. Meselâ A'râf sûresinin girişinde Şimşek, sûrenin En'âm sûresiyle münasebeti hakkında şunları söyler: "Konuları itibariyle En'âm sûresiyle paralellik arz eder. Bir bakıma En'âm sûresinde anlatılan konuların detayları burada anlatılmaktadır"[360].

Şimşek, *"Eğer Allah dilemiş olsaydı ortak koşmazlardı. Ama biz seni onlar üzerinde bir bekçi tayin etmediğimiz gibi onların sorumlusu da değilsin"*[361] âyetinin tefsirinde, söz konusu âyette *"Eğer Allah dilemiş olsaydı ortak koşmazlardı"* denilmesinin Allah'ın iman etmeyenlerin iman etmesini istemediği veya Allah'ın dilemesinin onlara bir baskı şeklinde anlaşılamayacağını, bilakis Allah'ın bir zorlamasının olmadığı anlamına geldiğini belirtir. Bu değerlendirmesini ise hem âyet içi hem de âyetler arası siyakı/bağlamı ve hatta Kur'ân'ın bütünlüğü ilkelerini göz önünde bulundurarak yapmaktadır. Şimşek bu sözün gerek önceki âyetlerde gerekse Peygamber'in onlara bekçi olmadığının, yaptıklarından da sorumlu tutulmayacağının anlatıldığı bir bağlamda söylendiğini; yani ey Peygamber! İman etmeleri için onları zorlamak söz konusu olsaydı bunu Allah yapardı; onları ortak koşmamaya zorlardı, denmek istendiğini belirttikten sonra, buna da *"Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi inanırdı. İnanmaları için sen mi insanları zorlayacaksın"* meâlindeki Yûnus sûresinin 99. âyetini delil olarak getirir. Ayrıca Şimşek, En'âm sûresinin ileride gelecek

[359] Şimşek, **a.g.e.**, I, 256.
[360] Şimşek, **a.g.e.**, II, 248.
[361] **Kur'ân-ı Kerim**, En'âm, 6/107.

olan 148. âyetinin de [362] Allah'ın dilemesinin onlara bir baskı şeklinde anlaşılamayacağını açık bir şekilde gösterdiğini söyler.[363]

Şimşek *"Bir âyeti bir âyetin yerine getirip de değişikliğe gittiğimizde -ki Allah ne indirdiğini daha iyi biliyor- 'Sen ancak bir müfterisin' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler"*[364] âyetinin Kur'ân içi neshi kastettiğinin müfessirlerin geneli tarafından dile getirildiğini, oysa her şeyden önce söz konusu âyetin Mekkî olduğunu ve Mekke'de ahkâm âyetleri indirilmemiş olması hasebiyle, indirilen bir âyetle diğer bir âyetin hükmünün kaldırılmasının bu âyetle kastedilmiş olmasının mümkün olmadığını belirttikten sonra görüşüne destek olması hasebiyle siyak ilkesine de başvurur ve bu âyeti takip eden âyetlerden de bunun böyle olmadığının anlaşıldığını söyler. Şimşek sonraki âyetlerde Kur'ân'ın bütününden söz edildiğinin açık olduğunu, dolayısıyla burada Kur'ân'ın önceki kitapların yerine Allah tarafından gönderildiğinin ve oların hükmünü kaldırdığının, yani bu anlamda onları nesh ettiğinin anlatıldığı sonucuna varır.[365]

"Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz Allah onu, sizin için kat kat arttırır ve sizi bağışlar. Allah şükre çok karşılık verendir ve çok hoş görülüdür"[366] âyetinin tefsirinde de Şimşek'in âyetin bağlamına istinaden müfessirlerin görüşleri arasında tercihte bulunduğu görülür. Şimşek âyetin tefsirinde şöyle demektedir: "Bazı müfessirler Allah'a verilen güzel borçtan maksat, farz olan zekâttır demişlerdir. Bazıları, zekât dışında verilen sadakalardır demişlerdir. Bazıları da, ikisinden daha umumi olduğunu söylemişlerdir ki teşvik bağlamında yer alan bu ifadeye en uygun olanı bu görüştür"[367].

---

[362] Zira Şimşek söz konusu âyette *"Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık"*şeklindeki iddialarına, *"yanınızda bize göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve yalnızca tahminde bulunuyorsunuz"* şeklinde cevap verildiğini, dolayısıyla ortak koşmalarını Allah'ın dilemesine bağlamalarının reddedildiğini ifade eder. (Şimşek, **a.g.e.**, II, 202)
[363] Şimşek, **a.g.e.**, II, 202.
[364] **Kur'ân-ı Kerim,** Nahl, 16/101.
[365] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 182-183.
[366] **Kur'ân-ı Kerim,** Teğâbun, 64/17.
[367] Şimşek, **a.g.e.**, V, 255.

Şimşek *"Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir; size ilimden az bir şey verilmiştir"*[368] âyetinde ruh kelimesiyle Cebrail'in mi yoksa canlılık kaynağı olan soyut varlığın mı kastedildiği konusunda, müfessirlerin çoğunun burada insana canlılık veren ruhun kastedildiğini söylediğini aktarır. Ancak Şimşek sözün bağlamının bu kelimeden Cebrail'in kastedildiğini desteklediğini belirtir ve buradaki ibhamın tahsis ve tayini ile ilgili siyaka/bağlama istinaden şunları söyler: "Önceki âyetlerde hakkın geldiği ve batılın zail olduğu, hak olan Kur'ân'ın şifa kaynağı olduğu anlatılmaktaydı. Sonra gelecek âyetlerde de Peygamber'e vahyedilmiş Kur'ân'ın geri alınabileceği ve Kur'ân'ın icazından söz edilmektedir. Bu bağlam içerisinde insanı canlı kılan ruhun araya sıkıştırılması tutarlı görünmemektedir. Selef âlimlerinin çoğu, bununla meleğin kastedildiğini söylemişlerdir"[369].

2.1.7. Mübhemâtü'l-Kur'ân

Mübhem kelimesi, sözlükte kapalı kalan, neyi karşıladığı bilinmeyen şey anlamında iken; tefsir ilminde, isimleri doğrudan zikredilmeyip ismi işaret, ismi mevsul, cins isimler, belirsiz zaman ve mekân zarfları, belirsiz miktar bildiren kelimeler, zamir, künye, lakap ve sıfatlarla, kapalı bir şekilde ifade edilen lafız demektir.[370] Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin konusu Kur'ân'da yer alan ve kendisinden ne kastedildiği kesin olarak tayin edilmemiş bu lafız ve kelimeler iken,[371] amacı da bu mübhemâtın belirlenmesi ve medlullerinin ortaya konmasıdır.[372] Bu ilmin tedvin açısından diğer Kur'ân ilimleri arasında en son sırayı aldığı ve onlara göre muahhar olduğu

[368] **Kur'ân-ı Kerim,** İsrâ, 17/85.
[369] Şimşek, **a.g.e.**, III, 239.
[370] Halis Albayrak, "Mübhemâtü'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", **AÜİFD**, C. 32, 1992, s. 157; Mustafa Ünver, "Kur'ân Lafızlarına Dair İlimler", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usûlü** (s. 157-183), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 167.
[371] Albayrak, **a.g.m.**, s. 156.
[372] Albayrak, **a.g.m.**, s. 162.

söylenebilse[373] de bu ilmin konu edindiği hususlarla ilgili bilgiler başından beri Kur'ân tefsirlerinde yer almıştır.[374]

Kur'ân'daki mübhem lafızların anlam ve muhtevasını doğru olarak tespit etmenin en doğru yolu naslara (Kur'ân ve Sünnet) ve sağlam rivâyetlere başvurmaktır. [375] Kur'ân dışındaki diğer kaynaklara dayalı olarak ortaya konulan izahlara kesin doğrular olarak bakmamak gerektiği ifade edilmiştir.[376] Mübhemâtla ilgili yapılan rivâyetler ve açıklamalar karşısında çok titiz ve dikkatli olmak gerektiği zira birtakım açıklamaların, yorum zenginliğine engel olma, Kur'ân'ın evrensel hedeflerini gölgeleme hatta konunun istismarına yol açabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiği de ifade edilmiştir.[377] Yine mübhemâtla ilgili açıklamaların sadece nakille mümkün olabileceğinin kabul edilmesinin de doğru olmayacağı dikkat çekilen bir husustur.[378]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şimşek'in tefsirinde, mübhemâtu'l-Kur'ân mevzusu önemli bir yer işgal etmektedir. Şimşek, birçok yerde, Kur'ân'ın verdiği mesajların ve hükümlerin evrenselliğine, genelliğine vurgu yaparak onların bu niteliklerine halel getirmeyecek şekilde konuyu tefsirinde pratiğe dökmeye çalışmaktadır. Şimşek'in, tefsirinin birçok yerinde mübhemâtla ilgili tayin ve tahsis yaptığı, müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerini aktardığı, bu görüşleri değerlendirdiği, aralarından tercihte bulunduğu görülür. Şimşek'in bütün bunları yaparken de genelde Kur'ân'daki siyaka/bağlama, Kur'ân'ın bütünlüğüne, dilsel hususiyetlere ve tarih bilgisine müracaat ettiğini söyleyebiliriz.

Şimşek'in âyetleri tefsir ederken çoğu zaman mübhemâtı yukarıdaki hususlardan herhangi birine dayanmadan tayin ve tahsis etmeye çalıştığı [379] görülse de, bazen

[373] Demirci, **a.g.e.**, s. 149.
[374] Albayrak, **a.g.m.**, s. 156.
[375] Ünver, **a.g.e.**, s. 168.
[376] Konu ile ilgili değerlendirme için bkz. Albayrak, **a.g.m.**, s. 162-167.
[377] Bkz. Demirci, **a.g.e.**, s. 154; Albayrak, **a.g.m.**, s. 171-176.
[378] Albayrak, **a.g.m.**, s. 172.
[379] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 122, 135, 143, 145, 150, 499; II, 54, 65, 272, 400, 496, 613; III, 226, 315, 369, 371, 380, 563, 567; IV, 80, 93, 112, 113, 232, 252, 285, 403, 429, 487, 542; V, 142, 160, 251, 322, 361, 463.

âyetlerin siyakına ve Kur'ân'ın bütünlüğüne[380], bazen dilsel hususiyetlere[381], bazen de tarih bilgisine[382] istinaden bunu yaptığı dikkat çekmektedir. Hatta Tevrat'tan istifade ile bunu yaptığı da vakidir.[383] Şimşek'in çok defa da -başta söylediğimiz gibi- mübhemi tahsis ve ta'yin etmekle beraber âyetin ifadesinin veya hükmünün genelliğini, bütün zaman ve mekânlar için geçerliliğini, vurguladığı görülür.[384]

Şimşek mübhemâtın ta'yini hususunda müfessirlerin görüşlerini aktarırken de farklı tavırlar takınmıştır. Görüşleri aktarıp veya farklı görüşlerin bulunduğunu söyleyip tercihte bulunduğu gibi,[385] tercihte bulunmayıp söz konusu mübhemin bulunduğu âyetin mefhumunu, vermek istediği mesajı, ön plana çıkarmaya çalıştığı da görülür.[386] Bazen görüşleri te'life çalışmış[387] bazen görüşleri aktarmakla yetinmiş[388] bazen de aktardığı görüşleri genişletecek şekilde kendi görüşünü belirtmiştir.[389] Şimşek, birkaç yerde de konu ile ilgili rivâyetlerin sahih olmadığını söyleyerek, kendi görüşünü ortaya koyar.[390] Öte yandan Şimşek'in aktardığı görüşler arasından tercihte bulunurken de daha çok âyetlerin siyakını ve Kur'ân'ın bütünlüğünü [391] bazen de dilsel hususiyetleri[392] göz önünde bulundurduğunu söylemek mümkündür.

---

[380] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 65-66, 109, 369, 468-469, 514; II, 100-101, 306, 528, 595; III, 232, 496, 509, 511, 526-527, 566; IV, 46, 179, 205, 297-299, 493.
[381] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 79, 83, 111, 468-469; II, 60, 100-101; IV, 374-375.
[382] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 344; III, 449, 504, 518; V, 207,234.
[383] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 334,385, 468-469; IV, 297-299.
[384] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 226, 435; III, 186, 433, 499, 511; IV, 205, 357.
[385] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 64-65, 88, 126-127, 148, 322-323, 325-326, 405, 537-538,582-583; II, 10-11, 42-43, 79, 80-82, 143, 354, 397, 445, 607; III, 32-33, 141, 303, 377, 408-409, 433-434, 515; IV, 23, 25, 128, 167-168, 212, 420, 484, 494-495, 522-523; V, 14, 79-80, 159, 201, 284-285, 304, 379, 480.
[386] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 97, 156-157, 374-375, 381, 407, 535; II, 243, 338-339, 588; III, 22, 133, 289, 518; IV, 11, 87, 143, 306, 377, 442, 510-511, 526; V, 169-170, 224, 366, 381, 415.
[387] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 17, 154, 178-179, 227, 477-488, 526-527; II, 14-15, 427-428; IV, 430-431, 443, 444, 484-485; V, 166, 327, 414.
[388] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 223, 255, 442; II, 271, 576, 585; III, 18, 64, 113, 254, 518, 565; IV, 8, 41-42, 67, 104, 158, 186-187, 216, 220, 247, 281, 312, 389, 408; V, 49, 181, 350.
[389] Bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 458; II, 29-30, 60; III, 172; IV, 75, 416.
[390] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 18, 111.
[391] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 64-65, 88, 126-127, 148, 167, 325-326, 537-538, 582-583; II, 10-11, 42-43, 79, 607; III, 303, 377, 408-409, 433-434, 515; IV, 23, 25, 167-168, 420, 522-523; V, 159, 284-285, 304, 405, 480.
[392] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 79, 88; IV, 113; V, 14.

Şimşek'e ait dikkat çeken bir yorum ve yukarıda tespit edebildiğimiz hususiyetlerin de kullanıldığı bir örnek olması hasebiyle mübhemât konusunda tefsirinden şu örneği aktarmak istiyoruz. Bakara sûresinde Hz. Âdem kıssası anlatılırken sözü edilen "yasak ağacın" ne olduğu konusunda farklı görüşlere değindikten sonra genel kanaatin aksine, kastedilenin cinsel birliktelik olduğunu söyler ve görüşünü şöyle delillendirir: "Kur'ân-ı Kerim, kadın erkek ilişkisini aktarırken daima mecâzî bir anlatımı tercih etmektedir. Kadın erkek ilişkisinden söz ederken kadınların tarlaya benzetilmeleri gibi (Bakara 2/223). Kur'ân-ı Kerim'de yasak ağaçtan yemenin hem Âdem hem de Havva'ya birlikte izafe edilmesi; kimin önce yediğinden söz edilmemesi ve kadın erkek ilişkisinin meyve verme (nesil) bakımından ağaca benzemesi, dünya edebiyatında da kadının ağaca benzetilmesi gibi nedenlerle burada "yasak ağaç" sözüyle kadın erkek ilişkisinin kastedilmiş olması ihtimali büyüktür. Ayrıca bunu kadın erkek ilişkisi olarak görmediğimiz takdirde A'raf sûresinde ve daha önce kendilerine gizlenmiş olan avret yerlerinin yasak ağaçtan yediklerinde kendilerine görünmesini (A'raf 7/20-22) izah etmek de zorlaşmaktadır. İblis'in Âdem'i kandırmak için "ebedilik ağacı" (Taha 20/121) tabirini kullanması da, bunu çağrıştırmaktadır. İblis bu sözüyle muhtemelen Âdem'e şunu söylemek istiyordu: Havva ile yattığın takdirde, çocukların olacak ve böylece soyunu ebedileştirmiş olacaksın"[393]. Şimşek kıssaların ibret amaçlı Kur'ân'da yer aldıklarını vurguladıktan sonra, yasaklanmış bir yiyecekten yememenin insanın pek de dayanamayacağı bir davranış olmadığına, günümüz Müslümanlarının birçoğunun birçok dini emir ve yasaklara riâyet etmediği halde haram olması hasebiyle domuz eti yememesini örnek vererek dikkat çeker. Dolayısıyla Şimşek de kıssanın şu mesajı verdiğini söyler: "Atanız Âdem ve Havva'nın dayanamayıp işledikleri ilk yasak, kadın erkek ilişkisidir. O halde siz, bu hususa dikkat edin ve yasak ilişkiye yol açabilecek her türlü davranıştan uzak durun, değilse sizin de ayağınız kayacaktır"[394].

Ayrıca Şimşek, bu ve benzeri hususlardaki nihai tavır ve görüşünü de kaydederek kesin ve herkesi bağlayıcı söz söylemenin, ancak açık bir nassa dayanmak halinde mümkün olabileceğini ifade ederek; gerek bu hususta, gerekse Hz. Âdem'in

[393] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65-66.
[394] Şimşek, **a.g.e.**, I, 66.

cennetinin mükâfat cenneti mi yoksa dünyadaki bahçelerden biri mi olduğu hususunda kesin söz söylemenin mümkün olmadığını ve konunun tamamen içtihadî olduğunu belirtir.[395]

Şimşek *"Şu kimseler ki; şâyet kendi çocuklarını bakıma muhtaç bir halde geride bıraksalardı, onlar için endişe ederlerdi; bunlar (başkalarının yetimleri için de) endişe duysunlar ve Allah'tan korkup doğru, düzgün söz söylesinler"* [396] âyetiyle kimin kastedildiği konusundaki görüşleri şöyle sıralar: İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyete göre, ölmek üzere olan kişi vasiyetini yaptığında orada hazır bulunanlar kastedilmektedir. Diğer bir görüşe göre burada yetimlerin vasilerine hitap edilmektedir. Bir başka görüşe göre ise âyet mirasın taksimi esnasında hazır bulunan kimselerden orada hazır bulunan yetim ve yoksullara bir şeyler verilmesini engelleyenlere hitap etmektedir.[397] Bu görüşleri aktardıktan sonra Şimşek, âyetin genelliğini ifade edecek şekilde bu görüşleri te'lif etmeye çalışır ve şöyle der: "Hûlasa, bu âyette herkese, bir gün kendi çocuklarının da yetim kalabilecekleri hatırlatılarak yetimlere ve yoksul kimselere iyi davranılmasını öğütlemektedir. Bu sebeple âyet, ileri sürülen bu görüşlerin hepsini kapsamaktadır"[398].

Yine *"Elif-lâm-mim. Rumlar yenildi. Yakın bir yerde; ama onlar yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde, öncesinde de sonrasında da iş Allah'ın elindedir. O gün müminler sevinecektir"*[399] *âyetlerinin "o gün müminler sevinecektir"* cümlesinin, Bizanslıların galip geldikleri sıralarda Müslümanların da Bedir'de müşriklere galip gelmesi itibariyle buna yorumladığını söyleyen Şimşek, bu ifade ile Bizans'ın galibiyeti ile Müslümanların Bedir'de galip gelmelerinin mutlaka aynı gün içerisinde gerçekleşmiş olması gerekmediğini, zira Arap dilinde "gün" kelimesinin 24 saatlik gün anlamına geldiği gibi dönem anlamına da geldiğini ifade eder.[400]

---

[395] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65-66. Ayrıca bu iki konunun ayrıntılı izahı için bkz. M. Sait Şimşek, **Yaratılış Olayı**, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 75-87.
[396] **Kur'ân-ı Kerim,** Nisâ, 4/9.
[397] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 477.
[398] Şimşek, **a.g.e.**, I, 478.
[399] **Kur'ân-ı Kerim,** Rûm, 30/1-4.
[400] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 113.

Şimşek'in mübhemâtı tayin etmesine bir başka örnek olarak şu âyeti verebiliriz: *"Rabbine yemin olsun, Biz onları da şeytanlarını da mahşer yerinde toplayacağız; sonra da dizleri üstüne çökmüş olarak cehennemin çevresinde onları hazır edeceğiz"*[401] âyetinde geçen "şeytanlar" ile kastedilenlerin kimler olduğu hususunda Şimşek, ya onları bu yola sevk edenler yahut kendilerine kulluk etmelerini isteyen yalancı ilahlardır der.[402]

2.1.8. Vücûh ve Nezâir

Müşterek lafızlarla ilgili ilk dönemden itibaren tefsir alanında müstakil bir ilim olarak ortaya çıkan vücûh ve nezâirin sahip olduğu kavramların birincisinin anlamı üzerinde ittifak mevcut iken ikincisi farklı şekillerde anlaşılmıştır.[403] Nitekim vücûh ve nezâirin terimleşme süreci hakkında Mustafa Karagöz tefsir literatüründe bu kavramlarla ilgili üç farklı tanım yapıldığını belirterek onları şöyle sıralar: "Bir tanıma göre, vücûh ve nezâir aynı şeyi, "harekesi ve lafzı aynı olan kelimenin kullanıldığı her yerde farklı anlamlara gelmesi"ni ifade etmektedir. Bu durumda bu kelimelere, lafızlarına itibarla nezâir, anlamlarına itibarla vücûh denir. Bir diğer tanıma göre, vücûh lafzı aynı olup farklı anlamlara gelen kelimelerin, nezâir ise aynı anlamda kullanılan farklı kelimelerin (yani, eş anlamlı kelimelerin) adıdır.[404] Günümüz ilim dünyasında genel kabul gören tanım budur. Ancak, her iki tanım da konuyla ilgili yazılan eserlerin içeriğiyle örtüşmemektedir. "Vücûh ve Nezâir" alanında yazılan eserlerde vücûh; lafzı aynı olan kelimelerin farklı anlamlara gelmesi, nezâir ise; farklı anlamlarda kullanılan kelimenin farklı anlamlarından herhangi birinin, varsa, Kur'ân'daki diğer örnekleri,

[401] **Kur'ân-ı Kerim,** Meryem, 19/68.
[402] Şimşek, **a.g.e.**, III, 315.
[403] Ünver, **a.g.e.**, s. 174.
[404] Cerrahoğlu ve Demirci bu tanımı tercih ederken, Ünver bu tanımın doğru olmadığını söylemektedir. Bkz. Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 184; Demirci, **a.g.e.**, s. 158; Ünver, **a.g.e.**, s. 174.

yani, farklı anlamlara gelen bir kelimenin hem lafız hem de manasıyla Kur'ân'da tekerrür ettiği yerler anlamında kullanılmaktadır"[405].

Nezâirin tanımı ile alakalı Şimşek'in tefsirinde herhangi bir kayda rastlamadık. Lakin Şimşek'in tefsirinde kelime ve kavram izahlarına önem verdiğini ve birçok yerde kelimelerin hangi anlamlarıyla kullanıldığına dair tespit ve değerlendirmelerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Daha çok kelimeleri hususî olarak ele alıp izaha çalıştığı yerleri göz önünde bulundurarak Şimşek'in vücûh ve nezâiri tefsirinde nasıl işlediğini görmeye çalıştık.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, hakkında ihtilaf söz konusu olan bir kısım âyetleri tefsir ederken veya bu âyetlerin tefsiri ile ilgili serdedilen görüşler arasından tercihte bulunurken, Şimşek'in istinad edip istifade ettiği önemli bir hususiyet de, ilgili âyetlerde yer alan lafızların gerek geçtiği âyette gerekse Kur'ân'ın diğer âyetlerinde hangi anlamlarda kullanıldığıdır. Bu anlamda Şimşek, Hz. Âdem'in yaşadığı cennet ve ilk günah konusunu tartışırken, Hz. Âdem'in "cennetinin" dünyadaki bahçelerden birisi olduğu yönündeki görüşün daha tutarlı olduğunu ifade ettikten sonra konumuzla ilgili olabilecek şu kayıtları koymaktadır: "Nitekim Bakara sûresinin 265. âyetinde, Ra'd sûresinin 4. âyetinde ve Sebe' sûresinin 15. âyetinde Cennet kelimesinin dünyadaki bahçeler için kullanıldığı açıktır"[406].

Ayrıca Şimşek kıssanın konu edildiği âyetlerde Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten çıkarılırken "inin" anlamına gelen "ihbitû" kelimesinin kullanılmış olmasının gökten yere iniş anlamına gelip gelmeyeceği hususunda da, kelimenin sözlük anlamlarını verdikten sonra, insanların hayat standartları söz konusu olduğunda bu kelimeyle daha düşük bir hayat düzeyi kastedilmiş olmaktadır der. Kelimenin bu anlamda kullanılışına örnek olarak da Bakara sûresinin 61. âyetine işaret eder ve şöyle der: "İsrailoğullarının, tek çeşit yiyeceklerinin olduğunu bahane ederek çöl hayatındaki özgürlükten vazgeçip önceki köleliklerini simgeleyen şehir hayatına dönüş istekleri

[405] Mustafa Karagöz, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci -'Nezâir'in 'Eşanlamlılık' Olarak Tanımlanması Sorunu'-", **Bilimname**, S. 14, 2008/1, s. 7.
[406] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65.

sonucunda azarlama mahiyetinde *şehre inin* denirken de (اهبطوا) kelimesi kullanılmaktadır"[407].

Şimşek Âdem kıssasında söz konusu edilen "yasak ağaçtan" kastın ne olduğu konusunda genel kanaatin dışında bir görüşte olduğunu; burada kastedilenin cinsel birliktelik olduğunu, zira Kur'ân-ı Kerim'in kadın erkek ilişkisinden söz ederken hep mecâzî bir anlatımı tercih ettiğini belirtir ve buna Kur'ân'da kadın erkek ilişkisinden söz edilirken kadınların tarlaya benzetilmelerini (Bakara 2/223) örnek verir. Şimşek kadın erkek ilişkisinin meyve verme (nesil) bakımından ağaca benzemesi ve İblis'in Âdem'i kandırmak için "ebedilik ağacı" (Tâhâ 20/121) tabirini kullanmasının da bunu çağrıştırdığını söyler ve başka deliller de sunar.[408] Şimşek'in yasak ağaçla ilgili bu görüşünün konu başlığımızla ilişkisi tabi ki vücûh/müşterek lafızların ortaya çıkmasının bir sebebinin de Ünver'in ifade ettiği gibi, dil içerisinde bir anlam için konulan bir kelimenin, daha sonra temel anlam yanında mecâzî, kinâî, isti'ârî, teşbihî gibi yeni anlamlar kazanıp çok anlamlı olması bakımındandır.[409]

Konu ile alakalı diğer çarpıcı bir örnek Şimşek'in Âl-i İmrân sûresinin 55. âyetini[410] tefsirinde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de hâlâ tartışılan, Hz. İsa'nın vefat edip etmediği, tekrar yeryüzüne indirilip indirilmeyeceği meselesi ile alakalı pek çok ihtilafın olduğunu belirten Şimşek, konunun dil kuralları çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması gerektiğine dikkat çektikten sonra vücûh ve nezâir kapsamında, Kur'ân-ı Kerim'de "teveffâ" kelimesinin bu âyetle birlikte 24 yerde geçmekle beraber, sadece En'âm sûresinin 60. âyetinde uyku anlamında kullanıldığını, diğer bütün âyetlerde ise ölüm anlamında kullanıldığını söyler. En'âm sûresinin 60. âyetinde uyku anlamında kullanıldığına dair lâfzî karine (ipucu) bulunduğunu; Ayrıca, kelimenin Hz. İsa hakkında kullanıldığı bu âyette, kelimeyi başka anlama hamletmemiz için herhangi bir karine (sebep, gerekçe) mevcut olmadığına işaret eder. Şimşek, âyette geçen "seni

[407] Şimşek, **a.g.e.**, I, 65.
[408] Şimşek, **a.g.e.**, I, 66.
[409] Bkz. Ünver, **a.g.e.**, s. 173.
[410] *"O zaman Allah buyurdu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve senin peşinden gidenleri kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım…"*

kendime yükselteceğim" cümlesinin karine olup olamayacağı konusunda ise âyet içi siyaka istinaden manevi bir yükseltmenin kastedildiğini ifade eder. "Râfi'uke" kelimesinin Kur'ân'da manevi makamın yükseltilmesi manasında kullanımının benzeri olarak da Bakara sûresinin 253, İnşirah sûresinin 4, Yusuf sûresinin 76, ve Meryem sûresinin 57. âyetlerindeki kullanımlarına işaret eder. Neticede Şimşek, daha birçok hususiyete de dayanarak[411] Hz. İsa'nın öldüğünü ve bir daha da yeryüzüne inmeyeceğini ifade eder.[412]

Yine tefsirinde ihtilaf edilen âyetlerden biri olan Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinin tefsirinde Şimşek'in konumuzla alakalı önemli hususlara değindiği görülür. Burada kullanılan "te'vil" kelimesinin Kur'ân'ın indiği dönemde akıbet ve varılan sonuç anlamında olduğunu, cahiliye döneminde kullanılan bir kısım kelimelerin Kur'ân tarafından yeni anlamlara taşınmasına[413] mukabil, te'vil kelimesinin bunlardan biri olmadığını söyler. Sonradan kazandığı manalarla kullanılmasının müteşâbih konusu ve onunla ilgili bir kısım rivâyetlerin yanlış anlaşılmasına meydan verdiğine işaret eden Şimşek, Kur'ân'da yer alan bir kelimenin inişinden sonraki dönemlerde kazandığı anlamlarla açıklanamayacağına[414] vurgu yapar ve kelimenin bu âyette sözün varacağı sonuç anlamında, yani iniş sırasındaki manasında kullanılması gerektiğini belirtir. Te'vil kelimesinin bu manada kullanımına benzer olarak da A'râf sûresinin 53. âyetindeki kullanımını gösterir.[415]

Şimşek'in cumhura muhalefet ederek görüş belirttiği ve birçok hususiyet yanında konumuz olan vücûh ve nezâir ilmine de istinad ederek tefsirini yaptığı Nisâ sûresinin 15 ve 16. âyetleri de dikkat çekmektedir. [416] Şimşek iki âyetin tefsiri açısından

---

[411] Şimşek'in bu görüşünü dile getirirken dayandığı diğer deliller için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 358-360.
[412] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 358-360.
[413] Şimşek, bunların oldukça çok olduğunu ve adeta yeni bir din dili meydana getirildiğini söyleyerek, salât, küfür ve nifak kelimelerini örnek verir. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 28.
[414] Şimşek benzer bir değerlendirmeyi takva kelimesi için de yapar. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 418-419; III, 315.
[415] Şimşek, **a.g.e.**, I, 314-316.
[416] Âyetlerin meâli şöyledir: *"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol gösterinceye kadar kendilerini evde tutun (dışarı çıkarmayın). Aranızdan o işi yapan iki erkek olursa onlara eziyet edin. Eğer tövbe eder ve durumlarını düzeltirlerse artık onlardan vazgeçin. Şüphesiz, Allah tövbeleri çok kabul edendir."*

merkezi konumda olan "الفاحشة" kelimesinin, her türlü çirkin söz ve davranışı içerdiğini; zina anlamında da kullanıldığını; burada dört şahitten söz edilmesi hasebiyle kelimenin zina ve zina benzeri fiiller için kullanılmış olması gerektiğini belirtir. Sonra zina ile ilgili hüküm, Nûr sûresinde belirtildiğine göre burada, birinci âyette kadınlar arası seviciliğin, ikinci âyette ise erkekler arası livatanın kastedildiğini söyler. Kelimenin bu anlamda kullanıldığının delili, birinci âyette kadınlar için çoğul kipinin, ikinci âyette ise erkekler için tesniye kipinin kullanılmış olmasıdır diyen Şimşek, seviciliğin bir anda birçok kadın arasında topluca olabildiği halde livatanın sadece iki erkek arasında olabildiğine işaret eder. Ayrıca bu iki âyeti bu anlamlarda almadığımız takdirde, her dönemde toplumlarda var olan bu iki çirkin fiil için Kur'ân-ı Kerim'de başka herhangi bir hüküm bulunmamaktadır diyen Şimşek, kelimenin bu anlamının Kur'ân'daki bir benzeri olarak kelimenin Ankebût sûresinin 28. âyetinde eşcinsellik manasında kullanılmış olmasını gösterir.[417]

Yine Şimşek "âyet" kelimesinin Kur'ân'da dört şey için -dolayısıyla dört anlamda/vecihte- kullanıldığını belirtir:

a. Evrende bulunan ve Allah'ın ilim, kudret, adalet vesaire (vs.) gibi isim ve sıfatlarına delalet eden her şey,

b. Bir peygamberin peygamberliğine delil olan ve peygamberlik mucizesi olarak adlandırılan hususlar,

c. İbret ve işaret,

d. Kur'ân'ı Kerim âyetleri.[418]

Şimşek "salât" kelimesinin de Kur'ân'da dua, ibadet, namaz, müşriklerin Ka'be'yi tavaf edip ibadet etmeleri ve Yahudi havraları anlamlarında kullanıldığını söyler.[419] "Nur" kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de asıl manası olan ışık anlamında kullanıldığı gibi mecâzî olarak vahiy, Kur'ân ve bu ikisinin rehberliği gibi anlamlarda

[417] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 483-485.
[418] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 329.
[419] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 200.

kullanıldığını[420]; "kitab" kelimesiyle Kur'ân'da bazen Kur'ân-ı Kerim'in kendisi, bazen Tevrat, bazen semavî kitapların Allah katındaki kaynağı olan ana kitab ve bazen de evrende cereyan eden her şeyin yazılı olduğu kader/kaza kitabının kastedildiğini[421]; "fitne" kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de insanın Cehennem ateşine atılması, azap, azaba sebep olan şey, imtihan aracı, dinden alıkoyma, kargaşa gibi anlamlara geldiğini[422]; "el-muhsenât" kelimesinin Kur'ân'da iffetli kadınlar, hür kadınlar ve evli kadınlar manasında kullanıldığını[423]; "basar" kelimesinin ise Kur'ân-ı Kerim'de idrak etmek, bilmek, bir şeyin künhüne vakıf olmak anlamlarında kullanıldığını belirtir[424].

Ayrıca, Şimşek'in tefsirinde bulunan diğer bir kısım vücûh ve nezâire örnek olarak şu kelimelere bakılabilir: Âyet[425], yevm[426], cehâlet[427], fitne[428], inzal (indirme)[429], fahşâ[430], küfür[431], din[432], şahit[433], fâsık[434], tağut[435], nuşûz[436], emanî/temenni[437], tavsiye[438], sihir[439], ruh[440], mensek[441], cihâd[442], yeryüzü[443], zikr[444] ve kalb[445].

[420] Şimşek, **a.g.e.**, III, 487.
[421] Şimşek, **a.g.e.**, I, 25.
[422] Şimşek, **a.g.e.**, II, 377.
[423] Şimşek, **a.g.e.**, II, 17-18.
[424] Şimşek, **a.g.e.**, II, 548.
[425] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 271, 329-330, 349; III, 535; IV, 119, 376.
[426] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 282-283, 523; III, 91, 526; IV, 409.
[427] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 486; II, 152-153, 324; III, 189, 530.
[428] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 216; II, 377-378, 387-388, 411.
[429] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 262, 557; III, 119; V, 177.
[430] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 287, 483-485; III, 176.
[431] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 270, 343; V, 496.
[432] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 15; III, 156; V, 491.
[433] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 172, 434; V, 14.
[434] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 496; IV, 165; V, 30.
[435] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 275; IV, 344.
[436] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 502, 575.
[437] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 573; III, 424-425.
[438] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 480; II, 239.
[439] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 522, 589.
[440] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 135; IV, 377.
[441] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 416, 429.
[442] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 476, III, 433.
[443] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 200, 496.
[444] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 310-311; V, 243.
[445] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 348; V, 48.

2.2. Çeşitli İlimler Açısından

2.2.1. Fıkıh İlmi Açısından

Fıkıh kelimesi sözlükte bir şeyi derinlemesine bilmek, kavramak, onun hakkında tam bilgi sahibi olmak manalarına gelir[446]. Terim olarak ise fıkhın manası tarih içinde değişiklikler göstermiştir. İlk zamanlarda fıkıh; inanç, ibadet, ahlak ve muamelelerle ilgili bütün hükümler için kullanılırken, daha sonraki dönemlerde sadece mükelleflerin fiillerine mahsus ve bu fiiller için konulmuş dini hükümleri bilmeye fıkıh denmiştir.[447] Nitekim Şafiî fıkhı "Dinin ameli hükümlerini, muayyen delil ve kaynaklardan elde ederek bilmektir" diye tanımlamıştır.[448] Cürcânî de, "fıkıh, mufassal delillerinden elde edilen şer'i ameli hükümleri bilmektir"[449] demiştir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok alanla ilgili âyetlerin yanında, ibadet ve hukukla ilgili âyetler de bulunmaktadır. Bu âyetlere "ahkâm âyetleri" denmektedir. İbadet, muamelât (hukuk) ve ukubât (cezalar) ile ilgili olan bu âyetler fıkhın konusunu oluşturmaktadır. Öte yandan fakihler, tefsir alanında sadece Kur'ân'daki ahkâm âyetlerini tefsir eden âlimler olmuş ve "fıkhî tefsir ekolü" diye isimlendirilen bir akım da geliştirmişlerdir. [450]

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki Şimşek, tefsirinde fikhî meselelerde ayrıntılara girmemeyi tercih ettiğini, bizzat kendisi ifade etmektedir.[451] Gerçekten de bazı mühim konuların (çok eşlilik, recm, faiz, hataen adam öldürme gibi) ayrıntılı izahı dışında Şimşek'in âyetlerin anlatımı çerçevesinde kalmaya riâyet edip,

---

[446] İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 522; Hayrettin Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku-1**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, s.22.
[447] Abdulkerim Zeydan, **İslâm Hukukuna Giriş**, Ali Şafak (Ter.), 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1995, s. 109-110. Yine bkz. Hayrettin Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku-1**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, s. 22-24.
[448] Karaman, **a.g.e.**, s. 23.
[449] el-Cürcânî, **a.g.e.**, I, 216.
[450] Mustafa Ünver, "Tefsir Ekolleri", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usulü** (s. 132-155), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 143.
[451] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 491.

ayrıntılara girmeden ilgili âyetleri tefsir etmeye çalıştığı görülür. Nitekim Şimşek'in bunu yaptıktan sonra birçok yerde okuyucuyu, ayrıntılar ve konu ile ilgili farklı görüşler için fıkıh kitaplarına ve ahkâm tefsirlerine havale ettiği görülür.[452] Aslında bu üslup sadece ahkâm âyetlerini tefsirinde değil, bütün âyetlerin tefsirinde Şimşek'in riâyet ettiği bir tarzdır ki, buna tefsirinin önsözünde de işaret etmiştir.[453] Bununla beraber, Şimşek'in bazı ahkâm âyetlerinin tefsirinde, özellikle bir kısım çağdaş müfessirlerden uzun alıntılar yapması da dikkat çeken bir husustur.[454]

Şimşek, ahkâm âyetlerini tefsir ederken genellikle özet bir şekilde müfessirlerin görüşlerine de değinir. Bazen sadece bu görüşleri aktarmakla yetinir[455]; bazen bu görüşler arasından tercihte bulunur[456]; bazen de aktardıktan sonra kendi görüşünü beyan eder.[457] Şimşek'in yeri geldiğinde bazı fıkhî terimleri tanımladığı ve bu terimlerle ilgili bazı izahlar yaptığı[458], kimi yerlerde de usûlle ilgili bir kısım açıklamalara yer verdiği görülür.[459] Bazı yerlerde mezheplerin de görüşüne değinen Şimşek'in, herhangi bir mezhebi taassubu veya tutuculuğu görülmemekle beraber bazı yerlerde evvela veya sadece Hanefi görüşünü dile getirmesi dikkat çekmektedir.[460]

Bu bilgileri verdikten sonra şimdi de başlığımızla ilgili Şimşek'in tefsirinde ele aldığı bazı meselelere onun dirâyet yönünü de göstermeleri açısından kısaca değinmek istiyoruz.

---

[452] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 197, 220, 243, 492, 504; II, 17, 96, 103, 261, 437; III, 212; IV, 538; V, 202-203.
[453] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.
[454] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 194 (Beydavî), 294-296 (Seyyid Kutub), 297-298 (M. Abduh); II, 20 (Elmalılı), 61-63 (R.Rıza), 99 (İbnu Aşûr), 463 (H. Karaman ve Arkadaşları/Kur'ân Yolu); III, 81 (Elmalılı), 470-471 (Kur'ân Yolu).
[455] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 202, 248, 255, 381, 492-493, 512; II, 462; III, 372, 473; IV, 17.
[456] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 204, 258, 382-383, 395, 511; II, 52, 60-63, 463; III, 469-471.
[457] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 207, 483-485; IV, 203.
[458] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 210 (İtikâf), 220 (Hacc-ı Kıran), 238 (Kital/Savaş ve Cihad), 245-246 (Îlâ), 288 (Adak); II, 18 (Ehl-i Kitab), 96 (Lağv Yemini), 212 (İsm/Günah), 437 (Cizye); III, 213 (Tebzir); V, 184 (Zihar), 361 (Nezr/Adak).
[459] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 194, 196-197, 568; II, 12-13, 51, 231-232; III, 215; IV, 458.
[460] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 202, 243, 255; II, 261.

2.2.1.1. İllet-Hikmet

Şimşek, Bakara sûresinin 172. ve 173. âyetlerinin tefsirinde dini emir ve yasakların tümünün fayda ve zarar temeli üzerine kurulu olduğunu, emirlerin insanın maddi veya manevi yapısına veyahut her iki yönüne birden yararlı olduğunu, yasaklarda ise bunun aksi bir durum bulunduğunu ifade eder. Bununla beraber naslarda (dini metinlerde) hükmün illeti açıkça belirtilmemişse, yapılacak illet tespitinin zannî olacağını, dolayısıyla illet değişti diyerek nassta belirtilen kat'i hükmün değiştiğine karar verilemeyeceğini söyler. Modern ilimler sayesinde emir ve yasaklardaki fayda ve zararların bir kısmının tespit edilebilmesine karşın, burada belirleyici unsurun modern bilimlerin vardığı sonuçlar değil, dini metinlerin ifadeleri olduğuna dikkat çeker. Tabi ki modern bilimlerin tümüyle göz ardı edilmemesi gerektiğini, ancak bu ilimlerin vardığı sonuçların da her zaman için kesin olmadığının bilinmesi gerektiğini belirtir. Konuyla alakalı olarak domuz etinin haramlığını örnek veren Şimşek, domuz etinde modern bilimlerin tespit ettiği zararlı bir takım parazitlere istinaden "domuz etinin haram kılınmasının illeti bu parazitlerdir ve bu parazitlerin, örneğin çok yüksek derecede pişirilerek veya başka bir yolla yok edilebilmesi durumunda domuz etinin helal olacağının"[461] söylenemeyeceğini, nasta belirtilmeyen bu illetin dışında bir illete binaen domuz etinin yasaklanmış olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder.[462]

Eğer Kur'ân'ın kendisinde domuz eti ile ilgili sakıncalar belirtilmiş olsaydı, bu sakıncaların ortadan kalkmasıyla domuz etinin helal olacağı söylenebilirdi diyen Şimşek, helal ve haramların modern bilimin vardığı sonuçlara göre belirlenemeyeceğini, zira modern bilimlerin vardığı sonuçların kesin olmayabileceği gibi insanın manevi yönünü ilgilendiren hususların da modern bilimin kapsamı dışında olduğuna işaret eder.[463]

[461] Şimşek, **a.g.e.**, I, 197.
[462] Şimşek, **a.g.e.**, I, 196-197.
[463] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 12-13, 231-232.

Öte yandan hükmün illeti, Kur'ân ve sahih sünnette açık bir ifade olarak yer alıyorsa hükmün illeti kesin olarak biliniyor demektir diyen Şimşek, bu durumda eğer illetin değiştiği tespit edilirse, o zaman hükmün de değişeceğini ifade eder. Mesela Kur'ân-ı Kerim'de bir erkeğe karşı iki kadının şahitlik etmelerinin istenmesinin (Bakara 2/282) tamamen unutmakla ilgili olduğunu belirten Şimşek, şöyle devam eder: "Eğer günümüzde sosyal hayatta meydana gelen değişiklikler sebebiyle unutma nedenleri ve kadının erkeğe nazaran unutkanlığı, bilimsel metotlarla kesin olarak ölçülebiliyorsa, ikisinin unutkanlıklarının eşit düzeyde olduğu tespit edilebilirse, illetin değiştiği hükmüne varılır ve bir kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk kabul edilir. Çünkü illetin değişmesiyle hükmün değişmesi genel bir kuraldır"[464].

2.2.1.2. İcmâ

Şimşek, Nisâ sûresinin 115. âyetinin tefsirinde icmâ konusuna değinmekte, âyette geçen *"inananların yolundan başkasına uyan kimseyi"* ifadesine istinaden bazı âlimlerin icmâ'ın dinde bir kaynak olduğu sonucunu çıkardıklarını ve bu sebeple inananların ittifak ettikleri bir hususta onlara aykırı davranmanın, Peygamber'in yolundan da bir sapma olarak görüldüğünü ifade ettikten sonra bu konudaki görüşünü şu şekilde ortaya koyar: "Ancak icmâ'ın gerçekleşeceği topluluğun vasıfları ve icmâ'ın şartları konusunda âlimler arasında bir ittifak yoktur. Bütün âlimlerin içtihadî bir konuda aynı görüşü paylaştıkları da pek görülmüş bir şey değildir. Bu sebeple denebilir ki icmâ, pratik hayatta ancak geçici meselelerde inananların ittifak ettikleri konularda söz konusu olabilir. Örneğin, İslâmî kuralları benimseyen bir parlamentonun bir konuda ittifakla karar alması, herkesin fiilen o karara uymasını zorunlu kılmaktadır. O konuda

[464] Şimşek, **a.g.e.**, I, 301-302.

farklı bir görüşe sahip olan kimse o görüşünü gerekçeleriyle birlikte belirtir ama davranışlarında ittifak edilen karara uymak zorundadır"[465].

2.2.1.3. Ceza ve Af Yetkisi

Şimşek'in Mâide sûresinin 38. âyetinin tefsiri çerçevesinde, üzerinde durduğu hususlardan birisi de İslâm'ın öngördüğü cezaların, İslâm'ın oluşturduğu toplum için geçerli olması meselesidir. Nitekim bu manada Şimşek, asgari geçim düzeyinin yasal manada neredeyse garanti altına alındığı İslâm toplumunda, gerçekten aç olduğu için hırsızlık yapan birisinin elinin kesilmeyeceğini ifade eder. Yine işlenen suçlarda, Kur'ân'da zikredilen cezaların uygulanabilmesi için, suçun dört dörtlük bir suç olması gerektiğini belirten Şimşek, bu anlamda İslâm hukukçularının hadler/cezalar şüpheler sebebiyle ortadan kalkar dediğini hatırlatır.[466]

İslâm'da ceza olsun diye bir yasaklamanın söz konusu olmadığını belirten Şimşek[467], affetme makamında olan kişinin, bizzat haksızlığa uğrayan kişi olduğunu ve devletin bu kişi adına suçluyu bağışlayamayacağına da dikkat çeker.[468] Kısasla ilgili olan İsrâ sûresinin 33. âyetinin tefsirinde, cezaların infazının devletin yetkisinde bulunduğunu belirttikten sonra mevzuyu günümüze getirir -ki bu yöntem yani âyetleri çağ ile ilişkilendirerek tefsir etme, onun tefsir metodunun önemli bir özelliğidir- gerek ülkemizde gerekse diğer bir kısım ülkelerde meclis yoluyla çıkarılan aflara veya affetme yetkisinin devlet başkanına bırakılmasına işaret eder ve her ne kadar toplumu temsil makamında olsa da, devletin ancak kendisine karşı işlenmiş suçları affetme yetkisine sahip olduğunu belirtir. Ülkemizde çıkarılan afların tamamında, devlete karşı işlenmiş

[465] Şimşek, **a.g.e.**, I, 568.
[466] Şimşek, **a.g.e.**, II, 51; Şimşek, **Kur'ân'ın Ana Konuları**, s. 304.
[467] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, II, 232.
[468] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 458.

suçların af kapsamının dışında tutulup, vatandaşlara karşı işlenmiş suçların affedildiğini belirterek bu durumu eleştirir.[469]

Yine Gaşiye sûresinin 21 ve 22. âyetleri ve Kur'ân'da geçen benzeri âyetleri delil getirerek, dünya hayatında dine dayalı bir yaptırım ve cezanın uygulanamayacağını, dinin sadece ahirete yönelik kural ve ilkeler getirdiğini ileri sürenlere karşı Şimşek, bu iddianın saptırmadan başka bir şey olmadığını söyler ve Kur'ân-ı Kerim'de sosyal hayatın değişik yönlerine dair emir ve yasaklar, helal ve haramların yer aldığını belirtir. Bunlara örnek olarak da Kur'ân'da, kasten adam öldürenin öldürülmesi, zina edene sopa vurulması, hırsızlık yapanın elinin kesilmesi vs. gibi cezalar ve yine savaşmanın sebepleri, ne zaman savaşılacağı, savaşta takib edilmesi gereken esaslar ve antlaşmalara dair kural ve ilkelerden söz edilmesini verir. Şimşek bütün bunların bireyi değil, toplum ve yönetimi ilgilendiren hususlar olduğunu, bunların dünya hayatında uygulanacak şeyler olduğunu ifade eder.[470]

Şimşek, yukarıdaki usûl meselelerinin yanısıra tefsirinde her ne kadar, birden fazla kadınla evlenme[471], cariyeler[472], mirasta kadının payı[473], kölelik[474], recm[475], Türkçe namaz[476], kâfirleri dost edinmek[477], İslâm'ın savaş ve cihad anlayışı[478], mülkiyet[479], Allah'tan başkasının adı anılarak veya türbeler için kesilen hayvanlar ve bunların etinin hükmü[480], iki kadının şahitliklerinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulması meselesi[481], iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın hükmü[482], gayr-ı Müslimlerle/inanmayanlarla ilişkiler[483] gibi üzerinden İslâm dininin eleştiri konusu

[469] Şimşek, **a.g.e.**, III, 215.
[470] Şimşek, **a.g.e.**, V, 432.
[471] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 471-473; Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 293-295.
[472] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 473.
[473] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 480-481; Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 299-302.
[474] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, III, 458-486.
[475] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 469-471.
[476] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 11, 568-569.
[477] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 339-340, 583-584; V, 214.
[478] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 238, 554; II, 418-419, 435-437; IV, 536-538.
[479] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 452, 475, 497; III, 213; V, 166.
[480] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 197-198; II, 13, 212, 213; III, 416.
[481] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 301-302.
[482] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 395-396.
[483] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 339-342.

yapıldığı veya tartışmalı birçok meseleyi ele alıp önemli açıklamalar ve izahlar yapmış olsa da biz, bu konuların ayrıntıları için ilgili dipnotlara havale edip sadece örnek olması açısından Şimşek'in birkaç mevzu ile ilgili görüşlerini aktarmakla yetineceğiz.

2.2.1.4. Mürtedin Durumu

Şimşek, Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde müstakil bir başlık altında işlediği konuya tefsirinde de ilgili âyetleri tefsir ederken değinmektedir. Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde konu ile ilgili âyet ve hadislerin bir kısmını değerlendirip âlimlerin bu konudaki farklı görüşlerine yer vermektedir. Gerek irtidat sözcüğünün lafız olarak geçtiği, gerekse muhteva olarak irtidadın söz konusu edildiği âyetlerde, dünyevî bir cezadan bahsedilmediği görüşünde olan Şimşek, böylece fukahanın genel görüşü olan mürtedin öldürüleceği görüşüne muhalefet eder görünmektedir. Bütün fakihlerin, mürtedin öldürülmeden önce tövbe etmesinin istenilmesini de şart koştuğunu ve tövbe ettiği takdirde öldürülemeyeceğini söylediğine işaret eder. Öldürülme gibi ağır bir ceza ile karşılaşan herkesin gerçekte olmasa da, canını kurtarmak için tövbe ettiğini söyleyeceğini belirtir. Bunun da böyle bir cezanın İslâm toplumunda münafıklığa zemin hazırlaması anlamına geleceğini ifade eden Şimşek, görüşünü ortaya koyarken, canın korunmasının dinin temel ilkelerinden biri olduğuna ve dinde zorlama olmadığı ilkesine de vurgu yapar.[484]

Şimşek, Bakara sûresinin 217. ve Nisâ sûresinin 90. âyetlerinin tefsirinde de sırf irtidat etmesi veya hem dünyada hem âhirette amellerinin boşa gitmesi ve bunun sonucunda cehennemi hak etmesinin kişinin öldürülmesini gerekli kılmadığını, bu

[484] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 445-448.

manada bir kimse veya topluluğun öldürülmesinin Müslümanlara karşı savaş açma şartına bağlı olduğunu söyler.[485]

Dolayısıyla Şimşek'in, bazı âlimlerin irtidat edenin meşru yönetim için tehlike arz etmesi durumunda bu cezanın uygulanacağı görüşünü benimsediği ve konu ile ilgili hadisleri de bu görüş ve canın korunmasının dinin temel hedefi olduğu ilkesi çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir.[486]

2.2.1.5. Kur'ân'a Abdestsiz Dokunma

Şimşek, Vâkıa sûresinin 77-79. âyetlerinin tefsirinde ve Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinin birinci bölümünde bir başlık altında bu meseleyi ele almaktadır. Kur'ân'a abdestsiz dokunulamayacağını ileri sürenlerin zikrettikleri en önemli delilleri olan, *"O elbette şerefli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ancak mutahhar olanlar ona dokunabilir"* [487] âyetlerinde geçen "korunmuş kitap" tan maksadın elimizdeki Mushaf olmadığını söyleyen Şimşek, bununla Levh-i Mahfuz'un kastedildiğinin müfessirlerin çoğu tarafından söylediğini aktarır. Yine söz konusu âyetlerde geçen tertemiz/mutahhar olanlarla, abdestli Müslümanların değil meleklerin kastedildiğini ifade eder. Ayrıca Şimşek, "dokunma" anlamına gelen "yemessu" kelimesinin başındaki "la" nehiy harfi değil, nefiy harfi olduğunu söyler. Bu sebeple anlam "dokunmasın" şeklinde değil "dokunmaz" şeklindedir der ve âyetlerin ellimizdeki Kur'ân'ın kaynağını ve Peygamber'e nasıl indirildiğini anlattığını bu

[485] Bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 238, 549.
[486] Bkz. Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 446-447.
[487] **Kur'ân-ı Kerim**, Vâkıa, 56/77-79.

yüzden de elimizdeki Kur'ân'a abdestsiz dokunma ile bir ilgisinin olmadığı şeklindeki görüşü savunur.[488]

Bu konuda sahih ve açık bir hadis de bulunmadığını belirten Şimşek, buna rağmen fukahanın çoğunun Kur'ân'a abdestsiz dokunulamayacağı görüşünde olduklarını ve ümmetin bu görüşü büyük ölçüde hüsnü kabul ile karşıladığı vakıasını da dile getirir.[489]

Fukahanın bu konudaki genel kanaatine muhalefet eden Şimşek, onların "abdestsiz Kur'ân okunur ama abdestsiz dokunulamaz" demelerinin de tamamen tutarsız olduğunu, bunun şekli bir kutsallık anlayışından başka bir şey olmadığını, zira Kur'ân okumanın bir ibadet olduğu halde dokunmanın ibadet yönünün bulunmadığını ifade eder. Dolayısıyla Şimşek, ibadet olan okumak için abdest şartının koşulmayıp dokunmak için şart koşulmasının anlamsız olduğunu belirtir.[490] Aynı zamanda Peygamber (s.a.v.)'in vahiy kâtiplerine, Kur'ân âyetlerini yazdırırken abdestli olup olmadıklarını sorduğuna dair tek bir rivâyetin olmamasını ve yine Peygamber (s.a.v.)'in bir kısım devlet başkanına gönderdiği ve bazı âyetlere de yer verdiği mektupların muhataplarının da, değil abdestli olmak Müslüman bile olmadığı hususlarını da görüşüne destek amaçlı zikreder.[491] Neticede Şimşek, bu yasağın ciddi bir delile dayanmadığını ve hüküm açısından bir âdâbtan ibaret olduğunu söyler.[492]

[488] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, V, 160; Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 30-32.
[489] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 32-33.
[490] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, V, 160.
[491] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 33.
[492] Şimşek, **a.g.e.**, s. 34.

2.2.1.6. Cuma Namazı

Şimşek'in, çarpıcı ve yaşanan çağla da ilişkili bir diğer yorumu da Cuma sûresinin 9. âyetini tefsirinde görülmektedir. Şimşek, ilgili âyetin tefsirinde Cuma namazının edası, sıhhat şartları vs. gibi ayrıntılar ve mezheplerin konu ile ilgili farklı görüşleri için fıkıh kitaplarına işaret ettikten sonra şu noktaya dikkat çeker: "*'Cuma namazına çağrıldığınızda namaza koşun'* ifadesi bir emirdir. Mezheplerin Cuma'ın şartlarına dair ileri sürdükleri, sadece bir düzenlemeden veya içtihattan ibarettir. Dolayısıyla şu veya bu mezhebe bağlı olan kimsenin, kendi mezhebinin şartları oluşmadı diye Kur'ân'ın açık emrini ihlal etmesi bizce tutarlı bir davranış değildir. Yapılacak şey, mezhebinin görüşünü bahane ederek Cuma namazına gitmemek değil, hem namaza gitmek hem de mezhebinin şartlarının yerine getirebileceği ortamın oluşması için gayret etmektir. Beş vakit namaz kıldığı halde Cuma namazına gitmeyenlerin önemli bir kısmının, Kur'ân'ı hayatlarında esas aldıklarını iddia etmeleri ise gariptir. Çünkü her konuda Kur'ân'ı esas aldıklarını iddia ettikleri halde Kur'ân'da hiçbir kayıt olmaksızın *"Cuma namazına koşun"* denilmesine rağmen, bu konuda fıkhî görüşleri gündeme getirmektedirler. Bu yüzden söz konusu iddiayı ileri sürenler, her şeyden önce kendi kendileriyle çelişmektedirler"[493]

2.2.2. Kıraat İlmi Açısından

Kıraat, Kur'ân'ın kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlerine isnat ederek bilmektir. Konusu, telaffuzlarındaki ihtilaf ve edâlarındaki keyfiyet

[493] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, V, 236.

bakımından Kur'ân'ın kelimeleridir. Gayesi ise, mutevâtir kıraatlerin zabt melekesini elde etmektir.[494]

"Kıraatleri sıhhat bakımından iki kısma ayırmak mümkündür. Sahihler metevâtir ve meşhur, gayr-i sahihler yani herhangi bir sebepten ötürü sahih kabul edilmeyenler ise âhâd, şâz, müdrec ve mevzû diye adlandırılmaktadır"[495].

Şimşek'in tefsiri incelendiğinde, onun sayılı yerlerde kıraat farklılıklarına değindiği görülmektedir.[496] Meselâ Şimşek, Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetini tefsir ederken, âyette vakfın "ve'r-râsihune fi'l-ilm" üzerinde yapılmasının Arapça dil kurallarına uymadığını, ayrıca sahabeden "ve'r-râsihune fi'l-ilm" üzerinde vakıf yapan bir kıraat da rivâyet edilmediğini belirtir.[497]

Yine Mâide sûresinin 6. âyetinde geçen "وأرجلكم" kelimesindeki kıraat farklılığına bağlı olarak, abdestte ayakların yıkanmasının mı yoksa meshinin mi farz olduğu çerçevesinde ciddi ihtilafların yaşandığına dikkat çeken Şimşek, konuyla ilgili Elmalılı'nın meseleyi gâyet güzel bir tarzda özetleyen değerlendirmesini alıntılamakla yetinir.[498]

Şimşek, A'râf sûresinin *"Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlara gelince göklerin kapıları onlar için asla açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçmedikçe de cennete giremezler…"* meâlindeki 40. âyetinin tefsirinde ise, deve anlamına gelen "cemel" kelimesinin halat anlamına gelen "cummel" şeklinde de okunduğunu, lakin bu şekildeki kıraatin mütevatir olmadığını, şâz olduğunu aktarır.[499] Hem başlığımızla ilgili olması hem de Şimşek'in tefsir metodunun birden çok hususiyetini barındırması hasebiyle âyetle ilgili şu değerlendirmesini de aktarmak istiyoruz: "Deve ile iğne deliği arasında bir münasebetin olmaması savıyla bazı

[494] Bahattin Dartma, "Kur'ân'ın Tanımı ve Niteliği", Bahattin Dartma (Ed.), **Tefsir Tarihi ve Usulü** (s. 30-55), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 46.
[495] Demirci, **a.g.e.**, s. 131.
[496] Konu ile ilgili görüşleri için bkz. M. Sait Şimşek, "Kırâatların Kaynağı Problemi", **Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri) Tartışmalı İlmi Toplantı**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 17-30.
[497] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 316.
[498] Şimşek, **a.g.e.**, II, 19-20.
[499] Şimşek, **a.g.e.**, II, 273.

müfessirler bu şâz kıraate sarılmış, söz konusu kelimeye halat anlamı vermişlerdir. Mamafih seleften de kelimeye bu anlamı verenlerin olduğu nakledilmektedir. Deve, Arapların günlük hayatlarında yakından tanıdıkları, dar kapılardan geçmediğini ve ancak geniş kapılardan geçtiğini bildikleri bir hayvandır. Hemen öncesinden *göklerin kapısından* söz edilmesi deve ile iğne deliği arasında bir münasebetin kurulması için yeterlidir. Kaldı ki deyimlerde mantıkî münasebet her zaman kurulamayabilir. Türkçedeki "baklayı ağzından çıkarmak ve kulak asmak" deyimlerinde olduğu gibi. İncillerde (Matta, XIX/24; Markos, X/25 ve Luka, XVIII/25) aynı deyimin geçmesi de bu görüşü desteklemektedir. Mamafih kelimeye deve manasını verenler de halat manası verenler de âyette mümkün olmayan bir şeyin anlatıldığını, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların ve onlara karşı büyüklük taslayanların cennete giremeyeceklerinin dile getirildiğini söylerler" [500].

Son olarak Şimşek'in tefsirinden konumuzla ilgili olarak şu örneği vermek istiyoruz. Şimşek, Tevbe sûresinin 90. âyetinde mazeret ileri sürdükleri belirtilen bedevilerin, gerçekten mazereti bulunan mü'min bedeviler mi yoksa mazeretleri bulunmadığı halde mazeret uyduran münafık bedeviler mi olduğu hususunda, müfessirler arasındaki ihtilafın bir sebebinin de "المعذرون" kelimesinin farklı okunuşlarından kaynaklandığını belirtir.[501] Şimşek, tefsirinde, verdiğimiz bu örneklerin dışında, birkaç yerde daha kıraat farklılıklarına değinmektedir.[502]

2.2.3. Kelam İlmi Açısından

Şimşek'in tefsirinde işlenen kelamî konuların önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Şimşek'in konuları herhangi bir itikadî mezhebe bağlı kalmadan ama ilgili

[500] Şimşek, **a.g.e.**, II, 273.
[501] Şimşek, **a.g.e.**, II, 488-499.
[502] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 118, 414; II, 191-192, 243, 612; IV, 41.

mezhepleri de göz ardı etmeden, onlardan istifade ederek işlemeye çalıştığı görülür. Veliler, ölüler, türbeler, dua, şirk ve tevessül gibi bazı konularla ilgili, bir kısım Müslümanların bazı inanç, düşünce ve davranışlarının yanlışlığına birçok yerde vurgu yapması dikkat çeker. Benzer konularla ilgili vurguları Selefilikte de görmek mümkündür.[503] Önemli ve ihtilaflı bir takım konuları işlemeden önce, ilgili mezheplerin görüşlerini özet bir mahiyette de olsa aktarır ve daha sonra kendi yorumunu yapar. Bu manada en çok Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'nin görüşlerini zikrettiği görülür.[504] Birçok yerde de sadece kelamcılar veya müfessirler diyerek kendisinden önceki görüşleri aktarmakla yetinir. Şimşek'in bu görüşleri aktardıktan sonra bazı durumlarda bunlar arasından tercihte bulunduğu,[505] farklı görüşleri aktardığı bazı yerlerde de âyetlerin vermek istedikleri esas amaç ve mesajı zikrederek okuyucunun dikkatini buraya yönlendirmeye çalıştığı görülür.[506] Bunların yanında Şimşek'in bazı yerlerde müfessirlerin çoğunun veya genel kanaatin aksine görüşler ortaya koyduğu da söz konusudur.[507] Şimşek'in kelami konuların yorumunda, uzlaştırıcı ve itham etmekten uzak bir tavır takınmaya çalışması da dikkat çeken bir husustur.[508]

Bir takım kelamî konuların tefsirinde Şimşek'in, özellikle çağdaş müfessirlerden, pek çok alıntı yaptığı da görülür.[509] Ehl-i Kitab ve Sabiilerin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine iman etmelerinin şart olup olmadığı konusunu işlerken, bir takım usûl esaslarına dikkat çekerek; Kur'ân âyetlerinin birbirini açıkladığını, bir yerde açıklanan bir hükme başka bir yerde ilaveler yapıldığını, bu sebeple bir konuda hüküm verilirken o konuyla ilgili bütün âyetlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler. Böylece Şimşek Kur'ân âyetlerinin tefsirinde, konu bütünlüğünün göz önünde bulundurulmasının önemine vurgu yapar.[510]

---

[503] Bkz. Muhammed Ebû Zehra, **İslâmda İtikadi-Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Sıbğatullah Kaya (Çev.), Şura Yayınları, İstanbul 1996, s. 212-217.
[504] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 234; II, 206, 243, 283, 326, 327; IV, 362.
[505] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 218-219, 265, 277, 326-327; III, 283-285; IV, 125; V, 127-129.
[506] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 360; II, 255, 283.
[507] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 80-81, 357-360; III, 155, 231-232; IV, 154; V, 82-83.
[508] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 234, 348-349; II, 206.
[509] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 128 (İbn Kesîr, Elmalılı), 141(Reşid Rıza), 225 (Elmalılı), 372 (Elmalılı); III, 283-285 (Mevdûdî); IV, 357 (Alûsî), 435 (Mevdûdî).
[510] Şimşek, **a.g.e.**, I, 97-98.

Şimşek, şehitlerin diri olmaları ve Allah'ın nimetlerinden yararlanmaları, cinlerin peygamberlerinin insanlara gönderilen peygamberler olup olmadığı, Hz. Âdem'den Havva'nın, Meryem'den Hz. İsa'nın nasıl yaratıldığı, cinler, göğün yarılması, Sûr'un mahiyeti ve mahşerde olup bitecekler vb. gibi gaybi konularda kesin bilgiye kaynaklık teşkil edecek naslar bulunmadıkça, söz söylemenin doğru olmadığını, zira bu tür konularda kesin inanılacak hususların Kur'ân'da anlatılanlar ve bu anlatılanlarla uyum içerisinde olan rivâyetler olduğunu, bu tür konuların kesin delile ihtiyaç duyduğunu, dolayısıyla gaybi konuların ancak dini nassların haber verdiği ölçüde bilinebileceğini savunur.[511]

Şimşek'in bütün Kur'ân âyetlerinin tefsirinde olduğu gibi inanç konularıyla ilgili âyetlerin tefsirinde de, önceliği âyetlerin ifadelerine ve metnine verdiği, kendisine göre metnin elvermediği yorumlara gitmediği ve yine kendisine göre sağlam ve delaleti kesin olmayan rivâyetleri tefsirinde kullanmadığı görülür. Şimşek bu manada âhâd haberlerin, âlimlerin çoğunluğu tarafından inanç konularında delil olarak kabul görmediğine işaret eder.[512] Yine dinin temel kaynağının Kur'ân olduğunu söyleyen Şimşek, Kur'ân'da söylenene aykırı bir şeyi din adına ileri sürmek, dine ve Allah'a yapılmış bir iftiradır der.[513] Şimşek Kur'ân'ın izahı mahiyetindeki hadislerin Kur'ân'da anlatılanlara ters düşmesi halinde, ilgili hadisler sahih bir senetle nakledildiyor olsalar bile sahih kabul edilemeyecekleri görüşünü de dile getirir.[514]

Şimşek, önceki kitaplar gibi Kur'ân-ı Kerim'in de indirilişinin temel amacının tevhit inancını pekiştirmek ve sadece Allah'a kulluk etmeyi sağlamak olduğunu belirtir. Bu anlamda inananlara rehberlik olsun diye Kur'ân-ı Kerim'de, önceki kitap mensuplarının bu amaçtan sapmaları; müşrik Arapların Allah'a ortak koşma şekilleri, ortak koşmalarının altında yatan neden ve bakış açılarının ayrıntılı bir şekilde dile getirildiğini; böylece iman edenlerin bu yollara sapmamaları hususunda uyarıldıklarını, dolayısıyla Müslümanların şirk unsurlarını bizzat Kur'ân'dan öğrenmeleri gerektiğini

[511] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 445; II, 219; III, 393; IV, 533; V, 295, 377.
[512] Şimşek, **a.g.e.**, I, 359; IV, 389.
[513] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 133.
[514] Şimşek, **a.g.e.**, III, 153.

belirtir.[515] Yine Şimşek'e göre "ister Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemden öncesini anlatan âyetler olsun, ister Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki olayları anlatan âyetler olsun, mutlaka sonraki dönemlerde yaşayanlara da bu âyetlerin anlatacakları vardır"[516].

Bu düşünceleri çerçevesinde Şimşek'in bir kısım âyetleri -ki bunlar daha çok Ehl-i Kitab, müşrikler veya geçmiş milletlerden inkâr edenlerin inanç ve davranışlarının bahis mevzuu yapıldığı âyetlerdir- tefsir ederken bazı inanç ve davranışları çağımızla, yani günümüz Müslümanlarının inanç ve davranışlarıyla ilişkilendirerek veya günümüzü de kapsayacak şekilde genelleyerek yorumlaması ve bazı yerlerde eleştiriler dile getirmesi dikkat çekmektedir.[517] Bununla beraber daha önce de belirttiğimiz üzere aslında bu tarz, onun tefsir metodunun bir özelliği olması hasebiyle diğer yerlerde de karşımıza çıkmaktadır. Meselâ Şimşek'in Hac sûresinin 71-72. âyetlerini[518] tefsiri buna güzel bir örnektir. Şimşek bu âyetlerle müşriklerin, hakkında delil bulunmayan inançlarının kınandığını belirtir. Aynı âyetlerin tefsirinde Allah'tan başkasına yalvarılması ve ondan sıkıntıların giderilmesi veya beklentilerinin gerçekleşmesini istemek anlamındaki her inancın şirk olduğunu da ifade eder. Müşriklerin Allah'ı bırakıp bir yarar yahut zarar verme gücü bulunmayan putlara yalvardıkları, yalvardıkları bu putların Allah'a yakın olduklarına ve bundan dolayı da O'nun katında kendilerine şefaat edeceklerine inandıkları gibi malumata yer verdikten sonra Şimşek, müşriklerin inancının o dönemin Araplarına has bir inanç olmadığını vurgular ve eğer böyle olsaydı Kur'ân ona bu kadar yer vermezdi der. Daha sonra mevzuyu günümüzde de karşılaşabildiğimiz bazı davranışlara getirerek şu soruları sorar: "Örneğin dağda kaybolan hayvanlarını kurt yemesin diye dağdaki kurtların ağızlarının muskayla bağlanacağına inananların o müşrik Araplardan farkı nedir? Yine evlerine, arabalarına,

[515] Şimşek, **a.g.e.**, II, 585.
[516] Şimşek, **a.g.e.**, II, 593.
[517] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 186, 375, 435, 532, 582-583; II, 87, 134-135, 143, 163-164, 212, 225-226, 234, 343, 444, 496, 536, 562, 593-594; III, 156-157, 158-159, 273, 307, 365, 376; IV, 277-278, 357-358, 530.
[518] *"Onlar, Allah'ı bırakıp da Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmediği ve kendilerinde de bir bilgi bulunmayan şeylere taparlar. Zalimlerin herhangi bir yardımcısı yoktur. Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğunda inkâr edenlerin suratlarında hoşnutsuzluğu anlarsın. Neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar…"*

işletmelerine at nalı ve benzeri şeyleri asıp bunların tehlikelerden koruyucu olduklarına inananlar yok mudur?"[519]

Şimşek tefsirinde yeri geldiğinde birçok kelamî konuya değinmiş ve çeşitli izahlar yapmıştır. Bunlar arasında Allah[520], Melekler[521], peygamberlik[522], tövbe[523], reenkarnasyon[524], şefaat[525], Cennet ve Cehennem[526], irade-i cüziyye ve İrade-i Külliye[527], gaybî konular, gayb âlemi ve gayb bilgisi[528], insanın fıtratı ve tevhid inancı[529], berzah/kabir âlemi[530], hidâyet ve delalet ve bunların Allah'a izafesi[531], teklif ve sorumluluk[532], iman ve amel ilişkisi[533], şirk/ortak koşma[534], dua ve tevessül[535], iman[536] ve küfür[537], ölülerin bizi duyması ve bize yardım edebilmesi[538], mucizeler[539] ve olağanüstülükler[540], tevekkül[541], Hz. İsa'nın vefat edip etmediği ve geri dönüp dönmeyeceği[542], veliler, onlardan talep etmek; tasarruf yetkisine sahip olduklarına,

[519] Şimşek, **a.g.e.**, III, 431-432.
[520] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 424; II, 128, 283, 326, 382; III, 369; IV, 140, 362; V, 252, 272, 423-424.
[521] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 155, 231-232, 371; IV, 238.
[522] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 97-100, 268, 305, 377, 451-452, 508-509; II, 134-135, 163-164, 175-176, 180, 218-219, 260, 454, 499, 521-522, 541, 550, 552-553, 616; III, 21, 54, 152-153, 172-173, 308-309, 329, 338, 356, 365, 376, 475; IV, 193-194, 327-328, 345, 530; V, 11, 80-81, 91-125, 265, 321, 453, 508.
[523] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 69, 86-87, 486-487; II, 585; III, 531; IV, 451; V, 268.
[524] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 51-54; II, 148, 280-281; III, 109, 463, 553-554; IV, 162, 363.
[525] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 81, 270, 272; II, 343, 612; III, 106, 319, 351, 371-372, 552-553; IV, 223-224, 345, 356, 378, 490; V, 85, 379.
[526] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 47-48, 418; II, 218, 275, 637-638; III, 124, 145; V, 68, 69-71.
[527] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 287; II, 206, 372; III, 149-150, 206; V, 246-247, 363-364.
[528] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 26-27, 445; II, 219; III, 393; IV, 154, 530, 533; V, 295, 328-329, 377.
[529] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 157, 344-345, 346, 616; III, 73; IV, 125.
[530] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 278-279, 445; III, 222, 463; IV, 389.
[531] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 234, 319, 381, 548, 567; II, 55, 206, 216, 234, 266, 346-347, 350, 490-491, 578, 605; III, 88, 149-150, 221, 244-245; IV, 69, 136, 239-240; V, 226, 246-247, 252.
[532] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 52, 567; II, 140-141; IV, 208.
[533] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 201, 497; II, 243; III, 74, 352, 436, 477; V, 170, 442, 471-472, 481.
[534] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 187, 375-376; II, 143, 160, 167-168, 323-324, 440-441, 562, 581, 585; III, 52, 273, 307, 431-432, 452; IV, 278, 357, 394.
[535] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 375-376; II, 45-49, 87, 167-168, 284, 323-324, 581; III, 52, 106, 296, 392, 461, 509-510; IV, 394.
[536] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 529, 532; II, 297, 361-363, 630-631; III, 256, 436; V, 481-482.
[537] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 51, 270-271.
[538] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 536, 553; III, 376; IV, 133.
[539] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 150-151, 354; II, 153, 205, 215-216, 535-536, 593; III, 45-47, 61, 73, 74, 76, 114-115, 153, 197, 227, 338; IV, 105, 216; V, 82-83, 127-129.
[540] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 348-349; II, 196; III, 547-548.
[541] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 438; II, 458; III, 38-39.
[542] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 357-360, 593-595; II, 122-123; IV, 191-192, 484.

gaybı ve kalplerdekini bildiklerine inanmak gibi hususlar[543], Hz. Hızır[544], hüsün ve kubuh meselesi[545], türbelerle ilgili birtakım inanç ve davranışlar[546], A'râf ehli[547], Mizan[548], şakk-ı kamer (ayın yarılması)[549], Miraç[550], ve bugünkü Ehl-i Kitabın durumu[551] gibi birçok konuyu saymak mümkündür. Şimdi de hem konu başlığımıza hem de Şimşek'in tefsir metoduna örnek olması hasebiyle Şimşek'in bazı kelamî konularla ilgili görüşlerine değinmeye çalışalım.

2.2.3.1. Şefaat

Uhrevi şefaatin hak olması meselesinde Ehl-i Sünnet icma eder. Günahkârların ebedi olarak cehennemde kalacağı inancında olan Haricilerle bir kısım Mu'tezile mensupları ise şefaati reddederler.[552] Öte yandan Ehl-i sünnete göre Peygamberler ve hayırlı kulların şefaati söz konusu iken[553], Mu'tezileye göre hiçbir kulun şefaat hakkı yoktur.[554]

Şimşek'in Kur'ân'da şefaatle ilgili âyetleri tefsir edip konuyu değerlendirirken büyük ölçüde nüzûl ortamının özelliklerini -Kur'ân'ın muhatabı olan müşriklerin inançlarını-, bunun yanında Kur'ânî siyakı ve dilsel hususiyetleri esas aldığı

[543] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 87, 496, 552-553, 562; IV, 126, 435; V, 329.
[544] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 285.
[545] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 265.
[546] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 212, 225, 444; III, 156-157, 158-159; IV, 126.
[547] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 277.
[548] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 254-255.
[549] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 127-129.
[550] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 197, 227; V, 82-83.
[551] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 100.
[552] eş-Şeybânî İbn Deybe, **Teysîru'l-Vüsûl İlâ Câmi'il-Usûl Min Hadîsi'r-Resûl**, İbrahim Canan (Ter. ve Şerh), Akçağ Yayınevi, İstanbul tarihsiz, XIV, s. 205-206.
[553] Nûreddin es-Sâbûnî, **el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn** (Maturidiyye Akaidi), Bekir Topaloğlu (Ter. ve Şerh), DİB Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1998, s. 165.
[554] Ebû Zehra, **a.g.e.**, s. 177.

görülmekte, konu ile ilgili hadislere değinmeyip onları değerlendirmemesi ise dikkat çekmektedir.

Bakara sûresi 48. âyetinin tefsirinde, âhirette üçüncü bir şahsın Allah nezdinde şefaat edeceğini açıkça ifade eden tek bir âyetin bulunmadığını, insanın Cennete veya Cehenneme girmesinde asıl olanın kendi ameli olduğunu, sahih bir iman ve salih bir amelle Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan başka bir kurtuluş yolunun bulunmadığını söyleyen Şimşek bunun aksinin adaletsizlik anlamına geldiğini[555] ve kişisel bağlardan kaynaklanan her türlü şefaatin asla olmayacağını belirtir.[556] Aynı sûrenin 254. âyetinin tefsirinde ise Şimşek, şefaatin inkâr edenlere bir yararının olmayacağı kanaatinin yaygın olmasına karşın, müminlere hitap edilen bu âyette, hesap gününde onlar için de şefaatin olmadığının açık bir şekilde ifade edildiğini belirtir.[557] Şimşek'e göre Âyetu'l-Kürsi'deki *"İzni olmadan kim O'nun katında şefaat edebilir?"* ifadesinin böyle bir iznin verileceği anlamına gelmez[558], sadece izinsiz böyle bir şeyin olamayacağını anlatır. Ayrıca âhirette Allah'ın herhangi bir kimseye böyle bir izin vereceğine dair Kur'ân'da bir bilgi mevcut değildir. Âyet içi ve âyetler arası siyaka istinaden bu âyette böyle bir iznin verilmeyeceğini anlamak mümkün ve tutarlı olandır.[559] Öte yandan Şimşek, Peygamberlerin bu dünya hayatında âhirete yönelik dualarını, dua ettikleri kimselere, âhiretteki şefaatleri olarak değerlendirir.[560]

Meryem sûresinin *"Rahman'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaat edemez"* meâlindeki 87. âyetinin tefsirinde, ilgili âyetin bu konuda Allah'tan söz almış olanların bulunduğuna delil olmadığını belirten Şimşek, şöyle devam eder: " Âyet, bir prensibi ortaya koymakta ve Allah'ın mülkünde birileri bir tasarrufta bulunacaksa

[555] Şefaat meselesini Allah'ın adaleti ekseninde değerlendirmesine bir diğer örnek de Şimşek'in Hûd sûresi 45-47 âyetlerini tefsirinde görülür. Şimşek burada Allah'ın adil olduğunu ve sevdiği aracıların şefaatiyle adaletinden taviz vermesinin söz konusu olmadığını, bunun somut örneğinin de ilgili âyetlerde konu edilen Hz. Nuh'un oğlu olduğunu ve ameli kendisini kurtaramayan kişiyi bir Peygamberin dahi şefaat edip kurtaramayacağını belirtir. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 612-613.
[556] Şimşek, **a.g.e.**, I, 80-81.
[557] Şimşek, **a.g.e.**, I, 270.
[558] Şimşek benzer bir değerlendirmeyi şefaatle ilgili olan, Sebe' sûresinin 23. âyetini tefsir ederken de yapmaktadır. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 224.
[559] Şimşek, **a.g.e.**, I, 272-273.
[560] Şimşek, **a.g.e.**, III, 106.

Allah'ın rızası dışında bir tasarrufta bulunamayacağını anlatmaktadır"[561]. Enbiya sûresi 28. âyetini tefsirinde müşrik Arapların meleklerin Allah katında kendilerine şefaat edeceklerine dair inancına[562] dikkat çeken Şimşek, müşriklerin âhirete inanmamaları sebebiyle meleklerden umdukları şefaatin dünya hayatıyla ilgili olduğunu, dolayısıyla bu âyette müşrikler hakkında reddedilen ve ancak Allah'ın hoşnut olduğu kimselere olması mümkün olan şefaatin de yine dünya hayatındaki şefaat olduğunu söyler.[563] Allah'ın âhirette herhangi bir kimseye şefaat izni vereceğine dair hiçbir âyetin bulunmadığını tekrarlayan Şimşek, -Kur'ân içi siyaka istinaden- aksine, âyetlerde, âhirette şefaatin olmayacağının kesin olarak belirtildiğini savunur[564] ve Bakara sûresinin 48. 123. ve 254. âyetlerine işaret eder.[565] Şimşek yine bağlama istinaden Tâhâ sûresinin 109. âyetinde sözü edilen şefaatin de konuşma izni almak konusunda olduğunu ve üçüncü bir şahsa böyle bir şefaate yetki verilmeyeceğinin anlaşıldığını belirtir.[566]

Son olarak Şimşek'in Zümer sûresinin 44. âyetini tefsirine yer vermek istiyoruz. Şimşek âyette *"Şefaatin tamamı Allah'ındır"* dendiğini, oysa şefaatin üçüncü bir şahıs nezdinde yapılan aracılık olduğunu belirttikten sonra, peki Allah kimin nezdinde şefaat edecektir? Diye sormakta ve burada şu iki hususun düşünülebileceğini söylemektedir: "Kur'ân'ın indiği toplumun inanç merkezinde şefaat vardı. Arapların putlara tapmalarının temelinde bu anlayış vardı. Onlar taptıkları putların yaratıcı olduklarına, yağmuru yağdırdıklarına ve insanlara fayda yahut zarar verenin o putlar olduğuna inanmıyorlardı. Onlara göre o putlar Allah'ın sevgili kullarıdır ve onlara tapmalarından dolayı o putlar Allah nezdinde onlara şefaat etmektedir. Söz konusu şefaat sebebiyle de sıkıntı ve zorluklardan kurtulurlar. *Şefaatin tamamının Allah'a ait olduğu* söylenirken şefaat anlamı değil sonucu kastedilmektedir. Kısacası, sizi sıkıntı ve zorluklardan kurtaran Allah'tır, başkası değil denmektedir.

---

[561] Şimşek, **a.g.e.**, III, 319.
[562] Şimşek'in, ahirete inanmamaları hasebiyle müşriklerin taptıkları putlardan da benzer bir beklenti içinde oldukları ve ahiret inançları olmaması itibariyle de dünya ile ilgili olan bu şefaat beklentilerinin söz konusu âyetlerde reddedildiği bilgisine, şefaatle ilgili diğer bir kısım âyetleri tefsir ederken de başvurması ve birçok âyette ifade edilen şefaati, bu çerçevede yorumlaması dikkat çekmektedir. Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 612; III, 319, 431; IV, 223, 356, 490; V, 85, 406.
[563] Konu ile ilgili benzer bir yorumu için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 85.
[564] Yine bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 224. (Şimşek burada, Zümer sûresinin 44. âyetine de işaret eder.); V; 85.
[565] Şimşek, **a.g.e.**, III, 371-72.
[566] Şimşek, **a.g.e.**, III, 351.

İkinci husus ise şudur: Bir tarafta insan, diğer tarafta ise insanın ameli durmaktadır. İnsan ve ameli arasında tamamen âdil ve tarafsız olan Allah, insan ile ameli arasına girmekte ve kötü amellerini bağışlayarak ameli nezdinde şefaat etmektedir. Her iki husus da düşünüldüğünde hem bu dünya hayatında hem de ahirette insanı sıkıntı ve zorluklardan kurtaran Allah'tır"[567]. Sonuçta Şimşek, âhirette şefaatten söz edilecekse onun da, şefaatin tamamı O'nun olan Allah'ın şefaati olduğunu savunmaktadır.[568]-[569]

2.2.3.2. Ru'yetullah (Allah'ın Görülmesi)

Mezhepler arasındaki ihtilaflı konulardan biri de kıyamette Allah'ın görülüp görülemeyeceği meselesidir. Ehl-i sünnet Allah'ın görüleceğini aklen caiz, naklen de vacib kabul ederken, Mu'tezile bunun imkânsız olduğunu savunmuştur.[570]

Şimşek En'âm sûresinin 103. âyetinin tefsirinde, bu ve benzeri âyetlerin Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında, Allah'ın âhirette görülüp görülemeyeceği konusunda, uzun ve sert tartışmalara yol açtığını belirttikten sonra, söz konusu tartışmayı da özet bir mahiyette aktarır. Fakat bu tartışmalara girmez. Tartışmalardan sarf-ı nazarla, âyetin asıl vermek istediği mesajı dile getirir ve bu mesaja yani âyetin amacına vurgu yapar. Belirtmek gerekir ki bu, Şimşek'in tefsirinde sıkça karşılaştığımız ve onun yerine göre başvurduğu bir metodu olup, tefsir metodunun önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Şimşek'e göre yukarıda işaret ettiğimiz *"Gözler O'nu göremez; ama O, gözleri görür. O, bol lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır"* meâlindeki âyet, insanlara yaptıklarının Allah tarafından görüldüğünün hatırlatılmasını ve bu sebeple

[567] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 356-357.
[568] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 490.
[569] Şimşek'in şefaatle ilgili değinmediğimiz diğer yorumları için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 343; III, 552-553; IV, 345, 378.
[570] es-Sâbûnî, **a.g.e.**, s. 92.

insanın davranışlarına dikkat etmesi gerektiği konusunda bir uyarıyı amaçlamaktadır. Şimşek'in, âyetin tefsirinde bu amacı hatırlatmakla yetinmesi dikkat çeker.[571]

Ru'yetullah meselesi etrafında Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki tartışmaya[572] A'râf sûresinin 143. âyetini[573] tefsir ederken de değinen Şimşek, konu ile ilgili esas görüşünü şu şekilde ortaya koyar: "Kanaatimize göre âhirette Allah'ın görüleceği yahut görülemeyeceği meselesi, herkesi bağlayıcı bir inanç konusu değildir. Çünkü herkesin inanmak zorunda olduğu şeyler, hem hakkındaki dini nassın sabit olması ve hem de o nassın delaletinin kesin olması gerekir. Böylesi konularda kişi hangi delillere gönlü yatıyorsa ona inanır, fakat kendisi gibi inanmayanı dalâlet içinde olmakla itham etmeye hakkı yoktur"[574]. Meselenin içtihadî nitelikte olduğuna dikkat çeken Şimşek, kişi, delillerden hangisini daha kuvvetli buluyorsa ona inanabilir der.[575]

Öte yandan Şimşek, Necm sûresinin 6-12. âyetlerinde[576] anlatılanların, Allah ile Peygamber arasında cereyan eden bir olayı konu edindiği ve bu sırada Peygamberin Allah'ı gördüğü şeklindeki bir kısım âlimlerin görüşlerini, âyetlerin bağlamına ve Kur'ân içi siyaka istinaden kabul etmeyerek, aynı sûrenin 18. âyetiyle beraber En'âm sûresinin 103, Şura sûresinin 51 ve A'râf sûresinin 143. âyetlerine işaret eder.[577] Başka âyetlerin tefsirinde de meseleye değinen Şimşek, anladığımız kadarıyla bir kısım ulemanın Allah'ın dünyada Peygamberler tarafından görüldüğü görüşünün aksini savunurken, âhirette görülüp görülemeyeceği hususunda ise belki de yukarıda dile getirdiğimiz görüşleri nedeniyle net bir tavır ortaya koymamaktadır.

---

[571] Şimşek, **a.g.e.**, II, 200.
[572] Bu tartışmanın ayrıntıları için bkz. es-Sâbûnî, **a.g.e.**, s. 92-98.
[573] *"Mûsa bizimle sözleştiği yere gelip Rabbi kendisiyle konuşunca, "Rabbim! Kendini bana göster de sana bakayım" dedi. O: "Beni asla göremezsin; fakat dağa bak, şayet yerinde durursa sen de beni görebileceksin" dedi. Rabbi dağa tecelli edince dağı paramparça etti. Mûsa da baygın bir şekilde yere yığıldı. Ayıldığı zaman, "Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim, tövbe ettim sana; ben inananların ilkiyim" dedi."*
[574] Şimşek, **a.g.e.**, II, 327.
[575] Şimşek, **a.g.e.**, II, 334.
[576] *"O akıl ve güç sahibi doğruldu, O sırada en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaştı, daha fazla yaklaştı. İki yay mesafesi kadar ya da daha yakın oldu. Kuluna vahyettiğini vahyetti. Gördüğünü kalp yalanlamadı. Böyleyken gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz?"*
[577] Şimşek, **a.g.e.**, V, 81.

2.2.3.3. Melekler

Şimşek, genel kanaatin aksine meleklerin irade sahibi oldukları yani itaatleri otomatik kurgulanmış varlıklar olmadıkları görüşündedir. Eğer itaatleri kendi seçimleri olmayıp iradesiz bir şekilde böyle davranmaya kurgulanmış olsalardı, o zaman ilgili âyetlerde[578] övülerek değerli kullar diye tavsif edilmeleri anlamsız olurdu diyen Şimşek, meleklerin kul diye isimlendirilmelerinin bile iradelerinin bulunduğunu göstermektedir der.[579] Şimşek *"Göklerde ve yerde ne varsa; canlılar olsun melekler olsun büyüklük taslamadan Allah'a secde eder. Onlar, üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emredilirse onu yaparlar"*[580] âyetlerinin tefsirinde de konuyla ilgili şu görüşlerini kaydeder: "Meleklerin irade sahibi olmadıkları ve günah işleme gibi bir kabiliyetlerinin bulunmadığı yaygın bir kanaattir. Oysa burada Allah'a itaatlerinin, O'nun korkusundan kaynaklandığı anlatılmaktadır. Onlar için zorunlu bir itaat diye bir durum söz konusu değildir. Onlar Allah'ın yüceliğini hakkıyla kavramış, Allah sevgisi ve Allah korkusu ile dolu varlıklardır ve bundan dolayı Allah'a itaat etmekte ve yasakladığı şeyleri yapmamaktadırlar. Kur'ân'da onların Allah'a isyan edemedikleri veya itaate zorunlu oldukları gibi bir ifade de geçmemektedir. Onlar itaatkâr kullardır"[581]. Dolayısıyla Şimşek, meleklerin itaatlerini onların iradesiz olup günah işlememelerine değil, onların, Allah'ın yücelik ve azametini hakkıyla kavramış olmalarına ve Allah sevgisi ile Allah korkusuyla bezenmiş olmalarına bağlamaktadır.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de olumsuz sıfatlarla anılmayan varlıkların sadece melekler olduğuna işaret eden Şimşek, oysa insan için *"çok zalimdir, çok nankördür"* (İbrahim 14/34), *"zayıf yaratılmıştır"* (Nisâ 4/28), *"çok acelecidir"* (İsra 18/11), *"çok*

---

[578] *"'Rahman bir çocuk edinmiştir' dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar değerli kullardır. Onlar O'ndan önce söz söylemezler; onlar O'nun emriyle hareket ederler."* (**Kur'ân-ı Kerim**, Enbiya, 21/26-27).
[579] Şimşek, **a.g.e.**, III, 371.
[580] **Kur'ân-ı Kerim,** Nahl, 16/ 49-50.
[581] Şimşek, **a.g.e.**, III, 155.

cahildir" (Ahzab 33/72) gibi ifadeler kullanıldığına dikkat çeker ve şöyle devam eder: "Mesele Kur'ân-ı Kerim'de bu derece açık ortaya konulmuşken, uydurulmuş birtakım rivâyetlere ve zorlama yorumlara dayanarak insanın meleklerden daha üstün olduğunu söyleyemeyiz. İnsana değer verilmiş olması, insanın mutlaka bütün yaratıklardan üstün olmasını gerektirmez ki!" [582] Böylece Şimşek'in meleklerin bu niteliğinde de müfessirlerin genelinin görüşünü paylaşmadığı görülmektedir.

2.2.4. Arap Dili ve Belağatı Açısından

Arapça bir metin olması ve metnini oluşturan lafızların, onun manalarının kalıplarını oluşturup, mesajı ve manayı aktaran ve yüklenen vasıtalar olmaları hasebiyle Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması evvela morfolojik (sarf), gramatik (nahiv) ve sanatsal (belağı) boyutlarda gerçekleşmektedir.[583]

Nitekim Şimşek, müfessirin haiz olması gereken şartlar hakkında ilkin şunu kaydeder: "Bir kitabı anlayabilmek için her şeyden önce, o kitabın dilini bilmek gerekir. Kur'ân-ı Kerim Arapça bir kitap olduğuna göre, onu başkalarına tefsir edecek kimseye Arap dilini bilmesini şart koşmak doğaldır. Kur'ân'ın Arapça bir kitap olduğu birçok âyette belirtilmektedir"[584].

Şimşek'in, Kur'ân'ın anlaşılır bir kitap olduğuna hatta anlaşılmasının kolaylaştırıldığına işaret etmekle beraber[585] şu kayıtları da koyduğu görülür: "Ancak hayatın sosyal yönlerinin tamamını, hukukunu, iktisadını, ahlakını vs. gibi yönlerini, ibadet ve inanç meselelerini, inanca yapılan saldırılara cevap vermeyi, batıl inançları ve batıl oluşlarının gerekçelerini şu kadar hacimdeki bir kitap ele alıyor ve inceliyorsa

[582] Şimşek, **a.g.e.**, III, 232.
[583] Mustafa Ünver, "Kur'ân Lafızlarına Dair İlimler", **Tefsir Tarihi ve Usûlü** (s.157-183), s. 157.
[584] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 24.
[585] Şimşek, **a.g.e.**, s. 16-17.

elbette ki cümleleri derin anlamlar içerecek ve anlaşılması o kadar kolay olmayacaktır. Ayrıca kullandığı dil, tarihin belli bir kesitinde kalmış ise, elbette edebî bir takım izahlara ve kimi dil kurallarının gündeme getirilmesine ihtiyaç duyulacaktır. Belki de tarih boyunca Zemahşerî, Kadı Beydâvi gibi dil izahlarına yer veren müfessirlerin tefsirlerinin şöhret bulmalarının nedenlerinden biri budur. Dil izahlarına yer vermeleri bir ihtiyacı gideriyordu"[586].

Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde, Arapların konuştuğu dili kullanmakla beraber bazı kelimelere yeni anlamlar yüklediğini belirten Şimşek, bu kelimelerin yeni anlamlara taşınırken sözlük anlamlarının göz önünde bulundurulduğunu ifade eder. Ayrıca bu şekilde kullanılan kelimelerin kesretine işaret ederek, adeta yeni bir din dili oluşturulduğu tespitini yapar. Bu kelimelere "salât, küfür ve nifakı" örnek verir.[587] Ama daha önce de işaret ettiğimiz gibi Şimşek, Kur'ân'daki kelimelerin Kur'ân'ın inişinden sonraki dönemlerde kazandıkları anlamlarla açıklanamayacağı kaydını da koymaktadır. Bu anlamda "tevil" kelimesini örnek verir. Ona göre bu kelime Kur'ân'da yeni bir anlama taşınmamıştır. Kur'ân'ın indiği dönemdeki Araplar tevil kelimesini hangi anlamda kullanıyor idiyseler bu kelimenin geçtiği âyetlerde de o şekilde tefsir edilmesi gerekir.[588] Böylece Şimşek tevil kelimesinin sonradan kazandığı ve terimleştiği "tefsir" anlamında değil, Kur'ân'ın indiği dönemdeki anlamı olan "âkibet ve varılan sonuç" anlamıyla tefsir edilmesi gerektiğini belirtir ve kelimenin Kur'ân'ın diğer âyetlerinde de bu anlamda kullanıldığına işaret eder.

Şimşek, günümüzde hâkim dini kültürde anlam kaymasına uğramış ve Kur'ân-ı Kerim'de kullanıldığı anlamlarla tam bir uyum içerisinde olmayan bazı kavramların varlığına da değinir ve buna "muttaki" kavramını örnek vererek şöyle der: "Günümüzde daha ziyade köşesine çekilmiş, zikirle meşgul olan, çoğu zaman geçimini dahi kendisi kazanmayan ve toplumla sağlıklı bir ilişkisi bulunmayan kimselere muttaki denmektedir"[589]. Bu ifadelerden sonra muttaki kişinin âyetlerde ifade edilen niteliklerini

[586] Şimşek, **a.g.e.**, s. 115-116.
[587] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 28.
[588] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 314-315.
[589] Şimşek, **a.g.e.**, I, 418-419.

maddeler halinde ayrıntılı bir şekilde izah eder.[590] Yine Kur'ân-ı Kerim'de genelde inanç kabuğunu çatlatıp dışına çıkan, yani küfre giren kişi için kullanılmakla beraber bilahare İslâm kültüründe dinin inançlarının dışına çıkmadan sadece günah işleyenler için kullanılagelen "fısk" kelimesine de değinir.[591]

Şimşek'in âyetleri tefsir ederken birçok kelimenin ve kavramın öncelikle lügat/sözlük manalarını ve bazen terim manalarını verdiği, bu kelime ve kavramlarla ilgili izahlar yaptığı görülür.[592] Bunları yaparken başta İbn Fâris, Râğıb el-İsfahânî, İbn Manzûr, Zemahşerî olmak üzere Ebussuûd, Kurtûbî, İbn Atiyye, Muhammed Ebû Zehra, Beydâvî, Tâberî, Şevkânî, İbn Kuteybe, İbnu'l-Cevzî, Fîrûzâbâdî, Halil b. Ahmed ve Cevherî gibi birçok müfessir ve dilciden yararlandığı görülür.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'in Arapça indirilmiş olması hasebiyle, kullandığı kelimelerle Arapların ne kastettiğinin, Kur'ân tefsiri açısından önemli bir mesele olduğunu belirten Şimşek[593] birçok yerde kelime, kavram ve dilin diğer hususiyetleriyle ilgili izahlar yapar, Arapların söz konusu yapıları nasıl ve hangi manada kullandıklarına dair bilgiler verir, bazı yerlerde de yaptığı izahlara Arapların kullanımını şâhit olarak gösterir.[594]

Meselâ Bakara sûresinin *"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölüydünüz, sizi diriltti; sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz"* meâlindeki 28. âyetinin tefsirinde konumuzla alakalı olarak şu hususları kaydeder: "Herhalde bu âyeti reenkarnasyona delil gösterenler, âyette geçen *ölüydünüz* kelimesinden, daha önce bir hayatın var olduğunu düşünüyorlar, oysa

[590] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 419-420.
[591] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 165.
[592] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 25, 26, 28, 30, 35, 41, 46-47, 50, 55, 56, 81, 83, 88, 111, 118, 126, 129, 133, 136, 149, 152, 160, 164, 172, 186, 200, 216, 225, 238, 245, 256, 271, 275, 287, 311, 314, 320, 341, 348, 358, 375, 402, 422, 464, 475, 481, 486, 500, 502, 510, 516, 520, 535, 555, 573; II, 10, 17, 45, 64, 65, 117, 129, 131, 138, 170, 229, 265, 277, 329, 360, 370, 377, 416, 423, 463, 474, 476, 494, 514-515, 521, 522, 542-543, 549, 554, 559, 627, 640; III, 77, 118, 119, 146, 163, 172, 175, 176, 179, 189, 197, 200, 232, 292, 372, 386, 416, 417, 424, 436-437, 439, 441, 463, 503, 504, 535, 565; IV, 40, 143, 200, 238, 310-311, 440, 452, 499, 518, 532; V, 30, 36, 141, 150, 153, 181, 184, 201, 243, 251, 268, 320, 350, 390, 404, 414, 476, 478, 484, 494, 496, 509, 511.
[593] Şimşek, **a.g.e.**, I, 53.
[594] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 25, 33, 53, 111, 172, 287, 483, 486, 595; II, 282, 481, 617; III, 80, 91, 154, 163, 309, 468-469, 523; IV, 251, 374; V, 13, 153, 347, 402, 476, 480.

Arapçada *ölü*, diri olmamak anlamındadır. Dolayısıyla bir şeye *ölü* denmesi için o şeyin, öncesinde bir hayat dönemi geçirmiş olması gerekmemektedir. (Zemahşerî, Keşşâf, I, 122; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, I, 131). Hatta dilci müfessirlerden Ebû Hayyân, Arapların, cemadâtın hepsi için ölü tabirini kullandıklarını belirtmektedir (Ebû Hayyân, I, 131). Meselâ hiç ekilip biçilmemiş tarlaya *ölü tarla* derler ve o tarlanın tarıma açılmasına da *ölü tarlayı diriltme* tabirini kullanırlar. O halde *"Ölüydünüz, sizi diriltti; sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz"* âyetiyle kastedilen şudur:

Ölüydünüz: Dünya hayatına gelmeden önceki durum; yani yoktunuz.

Sizi diriltti: Dünya hayatına geldiniz.

Sonra öldürecek: Kabir hayatı.

Yine diriltecek: Âhiret hayatı"[595].

Yine Meselâ A'râf sûresinin 54. âyetinde[596] geçen *"yevm/gün"* kelimesi ile ilgili bazı müfessirlerin söz konusu günlerle, bildiğimiz haftanın günlerinin kastedildiğine ilişkin görüşlerine mukabil ve konumuzla da ilgili olarak şunları söyler: "Arap dilinde *yevm/gün* kelimesi, bildiğimiz gün anlamında kullanıldığı gibi, mutlak olarak zaman ve belli bir dönem anlamında da kullanılır. Bildiğimiz yirmi dört saatlik gün, göklerle yerin oluşup düzene girmelerinden sonra söz konusu olduğuna göre, burada altı dönem/aşama kastediliyor olmalıdır"[597].

Şimşek'in tefsirinin bazı yerlerinde de âyetlerde geçen kelimelerin kökleri ve iştikaklarıyla ilgili bilgiler verdiği görülür.[598] Meselâ Ra'd sûresinin 35. âyetinde geçen *"cennet"* kelimesinin bahçe anlamına geldiğini belirtir ve şöyle devam eder: "Arap dilinde bahçeye bu ismin verilmesi, toprak yüzeyinin ağaçların gölgesiyle örtülü olmasından dolayıdır. Çünkü kök harfleri olan c-n-n örten anlamındadır"[599]. Bir diğer

[595] Şimşek, **a.g.e.**, I, 53.
[596] *"Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arşa kurulan…"*
[597] Şimşek, **a.g.e.**, II, 282.
[598] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 26, 56, 88, 111, 126, 149, 500; II, 476; III, 439; IV, 173; V, 36, 251.
[599] Şimşek, **a.g.e.**, III, 80.

örnek olarak Şimşek'in Bakara sûresi 260. âyetinde geçen "فصرهن" kelimesi ile ilgili izahlarında karşımıza çıkar. Şimşek, ilgili kelimeyle ilgili şu açıklamaları yapar. "Âyette geçen "فصرهن" kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Kelimeye müfessirlerin farklı manalar vermeleri, kök harfleri olan " ص ر ر"nin sözlükte farklı anlamlar taşımasından dolayıdır. İbn Fâris kelimenin kök manalarını vermeyi amaçladığı *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa* isimli eserinde kelimeye dört faklı mana vermektedir. Şöyle ki:

a) Fiil olarak, parayı keseye koymaya denir. Çıkının kendisine de *surre* denmektedir.

b) Yükseltmek, dikmek. Tepeliklere de *sırar* denir.

c) Hem soğuk hem de sıcak anlamında kullanılır. Susuzluğa *sarîre* denir.

d) Ses. Daha çok yüksek sesler için kullanılır. (İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa, III, 282-284)"[600].

Şimşek'in tefsirinde tespit edebildiğimiz bir diğer özellik de, onun, âyetlerde yer alan bir kısım kelimelerin kiplerine ve bunların kelime ve dolayısıyla âyetin manası üzerindeki etkilerine değinmiş olmasıdır.[601]

Meselâ Şimşek Bakara sûresinin 273. âyetinin tefsirinde bu âyetle sadaka verilecekler arasında özel bir sınıfın tavsiye edildiğini, hatta âyetin Suffe ashâbı hakkında indiğinin rivâyet edildiğini belirtip Suffe ashâbı ile ilgili bilgiler verdikten sonra konumuzu da ilgilendiren şu yorumu yapmaktadır: "Tekkelerde yaşayan bazı sufiler, kendileriyle Suffe ashâbı arasında bir benzerlik bulunduğunu söyleyerek, kendilerine sadaka verilmesini isterler. Gerçek şu ki Suffe ashâbıyla tekkelerde yaşayan kimseler arasında önemli farklar vardır. Genelde tekkelere doluşanlar, salt Allah'ı zikretmek ve ibadetle meşgul olmak için buralarda toplanmaktadırlar. Suffe ashâbı da Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme ve İslâm'ı öğrenme işiyle meşgul oluyorlardı, fakat geçimlerini sağlayacak imkânları yoktu, kimsesiz insanlardı ve oturacak evleri bile

[600] Şimşek, **a.g.e.**, I, 280.
[601] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 38, 67, 147, 160, 242, 292, 484, 521, 580; II, 61, 129, 257, 285, 319, 612; III, 68, 96, 215, 468-469, 535; IV, 47, 251, 453; V, 13, 36, 228, 388, 497.

yoktu. Dikkat edilirse âyette, geçimlerini elde etmekten alıkonulmalarını ifade eden "أحصروا" kelimesi, meçhul kipte zikredilmektedir. Yani kendi kendilerini alıkoymuş değillerdi, alıkonmuşlardı. Demek ki Suffe ashâbı cihada katılıyor ve bir yere eğitimci olarak gitmeleri söz konusu olduğunda gidiyorlardı. Hâlbuki tekkelere doluşanlar, genelde bunu mecbur kaldıkları için değil, kendi istekleriyle bu hayatı tercih ediyordu. Son zamanlarda ise birçoğu cihada katılmamak için bunu yapıyordu.

Âyette imkânları bulunmayan kimselere yardım edilmesi istenirken, onlara Allah'ı zikretmek ve Allah'a ibadet etmekle meşgul oldukları için yardımda bulunulması istenmiyor, fakir oldukları için isteniyor"[602].

Şimşek Şuara sûresinin *"Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir."* meâlindeki 2. âyetinin tefsirinde de şu yorumu yapar: "Âyet kelimesi delil, burhan, işaret gibi anlamlara gelir. Kur'ân'ın cümlelerinden her birine *âyet* denilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğine delil olması nedeniyle olmalıdır. Yine Kur'ân cümlelerinden söz edilirken hep *âyât/âyetler* şeklinde çoğul kipiyle söz edilmesi, Peygamberin peygamberliğine delil yani onun mucizesinin en az bir sûreden oluşması sebebiyle olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği gibi Kur'ân ile meydan okumanın asgari sınırı bir sûredir ve en küçük sûre üç âyetten oluşmaktadır. Onun her bir sûresi Peygamberin peygamberliğini ispat eden bir mucize olunca, peygamberliğini ispat için başka bir mucizeye ihtiyaç kalmamıştır. Mekke müşrikleri, Peygamberin getirdiği Kur'ân'ın Allah'tan olduğuna dair kendilerini ikna etmesi için mucize göstermesini istiyorlardı. Buna cevap olarak, Peygamber'e inanmak için gerçekten bir *âyet/mucize* isteyenlerin, bu kitabın âyetlerini incelemeleri gerektiği söylenmektedir"[603].

Bakara sûresinin 87. âyetinin tefsirinde ise Şimşek şunları kaydeder: "Âyette geçen bütün fiiller geçmiş zaman kipiyle devam ederken, peygamberleri öldürmeleri *öldürüyorsunuz* şeklinde şimdiki zaman kipine dönüşmektedir. Böylece Yahudi tarihinde sürekli tekrarlanan bir özelliğe işaret edilmektedir. Nitekim Kur'ân'ın iniş döneminde de Yahudiler, Peygamberimizi öldürmek için, birçok komploya

[602] Şimşek, **a.g.e.**, I, 291-292.
[603] Şimşek, **a.g.e.**, III, 535.

karışmışlardır. Şimdiki zaman kipiyle onların bu niyet ve çabaları da deşifre edilmektedir"[604].

Yine Şimşek'in tefsirinin bazı yerlerinde Kur'ân'daki bir kısım kelime ve kavramların anlamlarına ilişkin yaptığı izahlara, ilgili kelime ve kavramların Kur'ân'ın diğer âyetlerinde kullanıldığı anlam ve manayı şahit getirdiği de görülmektedir.[605] Meselâ Nisâ sûresinin 17. âyetinde[606] geçen "cehalet" kelimesi için şu değerlendirmede bulunur: "Cehalet kelimesi Arap dilinde sadece basit bilgisizlik anlamında kullanılmamaktadır. Şehvet ve arzuların kişinin aklını çelmesi yahut kızgınlık ve öfke ile kişinin muhakeme yeteneğini yitirerek hakkı unutması durumunu ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Meselâ Hz. Yusuf; *"O kadınlara meyledersem cahillerden olurum"* diyor. (Yusuf 12/33). Burada Hz. Yusuf, *hevama kapılıp günah işlersem cahillerden olurum*, demektedir"[607].

Yine Hicr sûresinin *"Hiçbir şey yoktur ki hazineleri Bizim yanımızda olmasın ve Biz onları belli bir ölçünün dışında indirmeyiz"* 21. âyetinde geçen "indirme/inzal" kelimesinin izahında şu değerlendirmeyi yapar: "Âyette *indirmeden* söz edildiğinden dolayı, müfessirler, genelde burada yağmurun kastedildiğini söylerler. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de indirme/inzal, sadece yukarıdan aşağıya indirilen şeyler için kullanılmaz. Örneğin Hadîd sûresinde demirin indirilmesinden söz edilmektedir. (âyet 25). Burada kastedilen demirin yaratılmasıdır. Demirin yaratılması ile ilgili hüküm yukarıdan indirildiği için böyle kullanılmıştır. Her şeyle ilgili takdirât, yukarıdan yani Allah'tan gelir. Burada da indirmeyi bu geniş anlamıyla almak gerekir. Allah, hazinelerini ihtiyaç sahiplerine belli bir plan ve program çerçevesinde verir. Yağmur misalinde olduğu gibi kimini yukarıdan indirir, kimini yeryüzünde takdir eder"[608].

[604] Şimşek, **a.g.e.**, I, 118.
[605] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 55, 133, 136, 314, 422, 486; III, 119.
[606] *"Allah'ın kabulünü üstlendiği tövbe, cehaletle kötülük işleyip sonra da hemen tövbe edenlerinkidir…"*
[607] Şimşek, **a.g.e.**, I, 486.
[608] Şimşek, **a.g.e.**, III, 119.

Şimşek'in tefsirinin bazı yerlerinde, bir kısım nahvi tahlillerde bulunduğu[609] özellikle âyetlerde kullanılan çeşitli edatlara değindiği[610] ve âyetleri bu izahlar çerçevesinde tefsir etmeye çalıştığı da görülür. Meselâ Hicr sûresinin *"Onu düzenleyip ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın"* meâlindeki 29. âyetinin tefsirinde *ruhumdan* tamlaması ile ilgili şu izahları yapar: "*Ruhumdan* denilmesi nedeniyle bazı kimseler, ruhun Allah'ın bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Oysa burada ruh, Allah'ın sahip bulunduğu canlılık veren şey anlamındadır. *Başım* dediğimizde baş bizim bir parçamızdır. Oysa *kalemim* dediğimizde, kalem bizim bir parçamız değil, sahip olduğumuz bir nesnedir. O halde isim tamlaması mülkiyet ifade etmek için kullanılabileceği gibi, ba'ziyet/kısım ifade etmek için de kullanılmış olabilir. Burada *ruhum* denilirken kastedilen, kalemim misalinde olduğu gibi Allah'ın maliki olduğu ruh anlamındadır. Çünkü Allah'ın yaratmış oldukları, O'nun bir parçası olamaz; O'nun bir kısmı da yarattıklarının bir parçası olamaz"[611].

Bir diğer örnek de Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetini tefsir ederken yaptığı şu nahvi tahlildir: "Durağın bu şekilde olması, yani *ve'r-râsihune fi'l-ilm* üzerinde yapılması, Arapça dil kurallarına uymaz. Çünkü bu takdirde, *derler* anlamına gelen *yeqûlûne* fiilinin faili (öznesi) ortadan kalkacaktır. Bu cümlede failin olabilmesi için bu fiilin başında bir vav harfinin bulunması gerekir"[612].

Şimşek'in çeşitli edatlarla ilgili yaptığı izahlara örnek olarak Bakara sûresinin 254. âyetiyle ilgili yaptığı şu yorumu verebiliriz: "Âyet, âhireti hatırlatarak inananları infak etmeye çağırmaktadır. İnfak, hayır yolunda maldan harcama yapmaktır. Zekâtla birlikte diğer nafile sadakaları da içine alır. Yüce Allah elde avuçta ne varsa hepsini infak etmemizi istemiyor. Nitekim *"size rızık olarak verdiğimizden"* ifadesinde geçen "من" edatı, bir kısmı anlamına gelmektedir. O halde bize verilenin bir kısmını infak etmemiz istenmektedir"[613]. Konu ile ilgili bir diğer örnek de Saff sûresinin

[609] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 84, 200, 225, 243, 316, 323, 468; II, 319, 398, 400; III, 122, 135, 393, 487; V, 79, 228, 246, 350.
[610] Şimşek, **a.g.e.**, I, 30, 160, 171, 270, 395, 485, 595; II, 100-101, 453, 497, 568; III, 154; IV, 260; V, 160, 229, 468.
[611] Şimşek, **a.g.e.**, III, 122.
[612] Şimşek, **a.g.e.**, I, 316.
[613] Şimşek, **a.g.e.**, I, 270.

"Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderdi ki müşriklerin hoşuna gitmese de onu dinin tamamına muttali kılacaktır" meâlindeki 9. âyetini tefsiridir. Şimşek bu âyetin tefsirinde şunları kaydeder: "Kur'ân'da dinlerin çatışmasından değil, bilakis dinlerin birliğinden söz edilmektedir. Müfessirlerimiz, bunu göz önünde bulundurmuş olmalı ki "ليظهره على الدين" ifadesinde geçen *ed-din* kelimesini *batıl dinler* şeklinde yorumluyorlar. Her şeyden önce kelime *elif-lam* takısı almıştır ve *ed-din* kelimesiyle batıl dinlerin kastedildiğini söyleyebilmek için öncesinde batıl dinlerden söz edilmiş olması gerekir. *Azharehu* ifadesi *alâ* edatıyla kullanıldığında "yenmesini sağladı, onu galip getirdi" anlamında kullanılır ama *azharehu alâ sırrihi/onu sırrına muttali kıldı, sırrını ona açıkladı* kullanımında olduğu gibi *muttali kılmak* anlamında da kullanılır"[614]. Sonuçta da âyetin şunu anlattığını belirtir: "Allah Peygamberini hak din ile göndermiştir. Bu dinin mesajları bitinceye ve Peygamber bu dinin mesajlarının tamamına muttali olup onları insanlara tebliğ edinceye kadar hiç kimse buna engel olamayacak ve müşrikler hoşlanmasa da bu din tamamlanacak, Allah Peygamberini, insanların onu öldürmesinden koruyacaktır"[615].

Şüphesiz "belâğat ilmi, Arap dilinin hususiyetlerini idrak etmek, ince sırlarına vakıf olmak bakımından değer arz eden ilimlerin başında gelir. Onunla Kur'ân üslûbunda ilk bakışta görülmeyen, ancak dikkatli araştırma sonucunda anlaşılan lüğavî i'câz belirir. Murad-ı ilâhi daha canlı daha çarpıcı olarak etraflıca keşfolur."[616] Şimşek de Kur'ân-ı Kerim'in belâğatı çerçevesinde teşbih[617], hakikat ve mecaz[618], kinaye[619], istiare[620], tekrar[621], hazf [622] ve zikr[623], takdim ve te'hir[624], te'kid[625] gibi edebî sanatlarla

[614] Şimşek, **a.g.e.**, V, 229.
[615] Şimşek, **a.g.e.**, V, 229.
[616] Cüneyt Eren, "Arap Belâğatının Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasına Katkısı", **DEÜİFD**, S. 20, 2004, s. 115.
[617] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 153, 154-155, 169, 285; III, 69, 71, 144, 290; IV, 38, 133, 347, 394; V, 26, 34, 134, 148, 207, 234, 279, 347, 397, 412, 474, 476.
[618] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 244; II, 42, 169, 262-263; III, 487; IV, 16, 38, 479; V, 46, 326, 478, 501.
[619] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 244, 320-321; II, 373, 481; IV, 133.
[620] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 213.
[621] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 482; II, 374, 399; IV, 75, 107; V, 134, 497.
[622] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 377; V, 82, 427.
[623] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 454; II, 485; IV, 444, 459; V, 13, 150, 178, 244, 304, 466.
[624] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 32, 379; II, 237, 484, 485; III, 450; IV, 511-512; V, 247.
[625] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 332; III, 496; IV, 439.

ilgili açıklamalar yapmakta, âyetleri muhtevi oldukları bu sanatlar etrafında yorumlamaktadır. Şimdi bunları örneklendirmeye çalışalım:

Haşr sûresinin *"Tıpkı şeytanın şu misalinde olduğu gibi: Hani insana: "İnkâr et" dedi. İnsan inkâr edince de: "Ben senden sorumlu tutulamam; çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım" dedi"* meâlindeki 16. âyetinin tefsirinde, en çok değindiği edebî sanat olan teşbihle alakalı şu açıklamaları yapar: "Nadiroğulları şeytan tarafından aldatılmış insana, münafıklar da şeytana benzetilmektedir. Şeytan insanı aldatır, yardımcısı olacağını söyler. Fakat insanın ona tam da ihtiyacının olduğu bir sırada: "Ben senden sorumlu tutulamam; çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım" der. Münafıklar da Nadiroğullarına: *"Medine'yi terk etmeyin, savaş olursa Medine'den göç etmemiz pahasına olsa bile sizinle birlikte savaşacağız"* demişlerdi, ama kuşatma gerçekleştiğinde yardımlarına koşmamışlardı"[626].

Şimşek'in tefsirinde en çok değindiği sanatlardan olan mecaz ile ilgili olarak *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor; Rahmân'dan başka kendilerine tapınılacak ilâhlar yarattık mı?"* [627] âyetinin tefsirinde şu değerlendirmeyi yapar: "Peygambere kendinden önceki peygamberlere Allah'tan başka ilâhlara tapılıp tapılmayacağını sormasının istenmesi mecâzî bir anlam taşımaktadır. Çünkü Peygamberin geçmiş dönemdeki peygamberlere bizzat sorması mümkün değildir. O halde geriye iki ihtimal kalmaktadır: geçmiş peygamberlerin tabilerine sorması veya onlardan kalan kitaplara müracaat etmesi"[628].

Şimşek, Bakara sûresi 222. âyetinde[629] kullanılan kinaye sanatı ile ilgili şu izahları yapar: "Kadın-erkek arasındaki karı-koca münasebeti ve bunu çağrıştıran konular gündeme geldiğinde, Kur'ân-ı Kerim, kinayeli lafızlar kullanır. Bütün müfessirler, âyette sözü edilen uzak *durmanın*, kadının kadınlık uzvuyla alakalı olduğunu söylemişlerdir. Yani kinayeli bir anlatım söz konusudur. Yine âyette sözü

[626] Şimşek, **a.g.e.**, V, 207.
[627] **Kur'ân-ı Kerim**, Zuhruf, 43/45.
[628] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 479.
[629] *"Sana kadınların aybaşı halini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. O halde aybaşı halinde oldukları zaman onlardan uzak durun ve temizleninceye kadar de onlara yaklaşmayın. Temizlendiklerinde Allah'ın size buyurduğu yoldan onlara yaklaşın. Allah kuşkusuz çokça tövbe edenleri sever ve çokça temizlenenleri sever."*

edilen *kadınların temizlenmesiyle*, âdet dönemlerinin sona ermesi ve artık eşleriyle ilişkiye girebilecekleri kastedilmektedir. Burada da kinayeli bir anlatım vardır. Karı-koca münasebeti için bir *temizlenmeden* söz edilmektedir. Yani aybaşı halindeki kadının, maddî yahut manevî açıdan bir kirlilikten temizlenmesinden söz edilmemektedir. Aybaşı halinin, bir *rahatsızlık* yani bir nevi hastalık olarak nitelenmesi, bu durumdaki kadının manevî yahut maddî açıdan kirli olmadığını gösterir"[630].

Şimşek, Kasas sûresinin 62. âyetinde geçen *"Bana ortak olduklarını ileri sürdükleriniz nerede?"* sorusunun aynı sûrenin 74. âyetinde *"Bana ortak olduklarını ileri sürüp durduklarınız nerede?* Diye tekrar edilmesi ile ilgili şunları kaydeder: "62. âyette aynı soru sorulmuştu. Ama ondan sonra tevhidin delilleri getirilmiş ve soru yine onları tahkir için tekrar edilmiştir"[631]. Şimşek, Kâfirûn sûresindeki tekrarlar için ise şunları zikreder: "İlk iki âyetle onları takip eden iki âyet arasında salt bir tekrar değil, anlamı pekiştiren bir tekrar söz konusudur. Arap dilinde o konudaki bütün şüpheleri kesin olarak ortadan kaldırmak için söz tekrarı takip edilen üsluplardandır"[632]. Hazf konusunda Şimşek'in tefsirinde tespit edebildiğimiz az sayıdaki örneklerden birisi Âl-i İmrân sûresinin 81. âyetidir.[633] Şimşek âyetle ilgili şu yorumu yapar: *"*Âyetin "*peygamberlerden alınan söz"* kısmına, "*peygamberlerin ümmetlerinden aldıkları söz"* şeklinde anlam verilmiştir. Buna göre *"söz almanın"* öznesi/faili, peygamberler olup kendilerinden söz alınanlar, cümlenin gelişinden anlaşıldığı için hazfedilmiştir"[634]. Zikr ile ilgili ise birçok örneğe rastlamak mümkün. Meselâ Şimşek Hadîd sûresinin 25. âyetinin[635] tefsirinde bu konu ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Aslında burada önemli olan peygamberlere kitap ve mizanın verilmesinin ardından, demirin yaratılmasından söz edilmesidir. Onun zikredilmesi, kitap ve mizan sayesinde ıslah olmayıp olumsuz tavırlar içerisine girenlerin büyük bir güç bulunduran demirle yani silahla

---

[630] Şimşek, **a.g.e.**, I, 244.
[631] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 75.
[632] Şimşek, **a.g.e.**, V, 497.
[633] *"Hani Allah vaktiyle peygamberlerden şöyle söz almıştı…"*
[634] Şimşek, **a.g.e.**, I, 377.
[635] *"Andolsun, elçilerimizi açık delillerle göndermiştik. Onlarla birlikte kitap ve mizanı da indirmiştik ki insanlar adaleti ayakta tutsun. Büyük bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri de indirmiştik/bahşetmiştik. Böylece Allah, kimin kendi dinine ve gıyabında elçilerine yardım ettiğini belirlesin. Şüphesiz ki Allah kuvvetlidir, gücüne karşı konamayandır."*

düzeltilmeleridir. Demirde büyük bir güç bulunduğundan, zikredilmesindeki öncelikli amaç bu olmalıdır. Kısacası Peygamberler, sadece yapılacak şeyleri söylememiş bir de yapılmaması gereken şeyleri belirtmişlerdir. Yapılmaması gereken hususlar şâyet topluma zarar verecek şeyler ise bunları yapanların cezalandırılacağına işaret edilmektedir"[636].

Takdim ve te'hir ile ilgili ise şu örneği vermek mümkündür. Mu'minûn sûresinin *"Ey elçiler! Temiz olan şeylerden yiyin ve salih ameller işleyin. Şüphesiz ki Ben, yaptıklarınızı bilmekteyim."* meâlindeki 51. âyetinin tefsirinde şunları zikreder: "Temiz yiyeceklerin iyi şeyler yapmaktan önce zikredilmesi, helal şeylerin iyi şeylerin kabulüyle bağlantısının bulunmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Çünkü haram yiyecek, yapılan iyi şeylerin Allah nezdinde kabul görmesini gölgelemektedir. Bu da dinin, hayatın bir bütünlük ve uyum içerisinde olmasını istemesinden dolayıdır. Sosyal hayatın bir parçasını diğerlerinden ve insanın inancından koparamazsınız. Bir meselede dinin emrine uyup diğerinde uymamak, hayatı parçalamak anlamına gelir. Böyle bir davranış elbette sağlıklı değildir"[637].

Konunun uzamaması için örnekleri sınırlı tutmaya çalıştık. Geri kalanları dipnotlarda gösterdik. Gerek burada gerekse vücûh ve nezâir konusunda aktardıklarımızı göz önünde bulundurarak şunları söyleyebiliriz: Şimşek, âyetlerin tefsirinde dil ve belağata, kısacası dilsel hususiyetlere -özellikle de tefsirinde ihtilaf edilen âyetler hakkında- son derecede önem vermiştir. Acak Şimşek, burada da -bütün tefsirinde olduğu gibi- izah ve açıklamalarını fazla uzatmaz, kısa ve öz cümlelerle aktarır. Okuyucuların anlamakta zorlanacağı gramer izahlarına girmekten de kaçınır.[638]

[636] Şimşek, **a.g.e.**, V, 178.
[637] Şimşek, **a.g.e.**, III, 450.
[638] Bu son tespit için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 497.

2.2.5. Siyer İlmi Açısından

Şimşek'in âyetlerin tefsiri esnasında yeri geldiğinde, Peygamber (s.a.v.)'in hayatı ve İslâm tarihi açısından önemli bazı hadiselere değindiği ve Arap toplumunun o günkü sosyo-kültürel, ekonomik ve dini durumu hakkında bir takım bilgiler verdiği, bazı hadise ve olaylarla ilgili bilgileri siyer kitaplarından özetleyerek aktardığı görülür. Bu nitelikteki bilgileri aktarırken ayrıntılara girmemesi ve sözü uzatmaması da dikkat çekmektedir.

Şimşek bu manada, Uhud savaşı[639], Hz. Peygamber'in Uhud savaşında yaralanması[640], vefatı esnasında yaşananlar[641], Hamrau'l-Esed ve Merru'z-Zahran Gazveleri[642], Nadiroğulları Yahudilerinin Medine'den çıkarılması[643], Hz. Peygamber'in seriyyeleri ve bu seriyyelerin amaçları ile Bedir savaşı[644], müşriklerin Hz. Peygamber'e suikast girişimleri[645], Huneyn savaşı[646], Tebük seferi[647] ve bu sefere gidilirken yaşanan bazı olaylar[648], Mescid-i Dırâr'ın inşa süreci ve Peygamber tarafından yıkılışı[649], Hendek savaşı[650], Kurayza Yahudileri üzerine Peygamberin yaptığı sefer[651], Peygamber'in halasının kızı Zeynep ile evlenme süreci[652], Hudeybiye Antlaşması[653], Ebû Leheb ve karısının Hz. Peygamber'e karşı tavırları ve akıbetleri[654] gibi birçok hadise ve olayla ilgili bilgiler aktarmıştır.

---

[639] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 412-414.
[640] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 426.
[641] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 426-427.
[642] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 446-447.
[643] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 27-28.
[644] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 364-365.
[645] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 381-382.
[646] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 432-433..
[647] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 449-450.
[648] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 467-468.
[649] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 501.
[650] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 178-179.
[651] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 184.
[652] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 190-192.
[653] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 10-11.
[654] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 500-501.

Bununla beraber burada özellikle belirtilmesi gereken husus, Şimşek'in Siyer kitaplarında verilen bir kısım bilgilere getirdiği eleştirilerdir. Meselâ Şimşek bu anlamda tefsirinin bir yerinde "siyer kitaplarının, İslâm öncesi Arap yarımadasının sosyal ve kültürel yapısını anlatacakları yerde, neredeyse tamamı uydurma olan Peygamberle ilgili olağanüstülüklere ilgi duymaları ve bu gibi konuları anlatmaları, Arap yarımadasının o günün sosyal ve kültürel yapısını yeterince anlamamıza engel olmuştur"[655] der. Başka bir yerde de şu tespiti yapar: "Kur'ân-ı Kerim müşriklerin göze hitap eden mucize isteklerini bütünüyle reddetmesine rağmen, siyer kitaplarımızın birçoğunda, harikulade mucizelerle örülmüş bir Peygamber hayatı sunulduğu bir gerçektir. Anlattıkları gibi hayatı mucizelerle dolu bir Peygamberin insanlar tarafından örnek alınması mümkün değildir. Oysa Kur'ân, Peygamberin örnek alınmasını istemektedir. Peygamber sevgisi yahut onu yüceltme adına uydurulan bu mucizeler, onu örnek alınamaz bir şahsiyet haline getirmiştir"[656].

Öte yandan Şimşek, Kasas sûresinin *"Bu kitabın sana vahyedileceğini bekliyor değildin. Ama Rabbinin bir rahmeti olarak sana vahyedildi. O halde kâfirlere arka çıkma"* meâlindeki 86. âyetinin tefsirinde ise şunları söyler: "Peygamberin kendisinin peygamber olacağına dair bir bilgi ve beklentisi olmadığına göre peygamberin doğumu öncesinde ve doğumu esnasında annesine böyle bir bilginin verildiğine dair anlatımların aslı yoktur. Yine çocukluğunda amcasıyla birlikte Busra'ya giderken, Bahira adında bir rahiple karşılaştığı ve bu rahibin, onun peygamber olacağını söyleyip yolculuğunu tamamlamadan apar topar Mekke'ye geri getirildiğine dair anlatımlar da tamamen uydurmadır. Çünkü böyle bir şey olsaydı çevresinin bu anlamda bir beklentisi olur ve kendisi de bundan haberdar olurdu. Peygamber olduktan sonra da ne kendisi ne de çevresinin böyle bir şeyden söz edip peygamberliğine bunu delil olarak zikrettiğine dair bir rivâyet de bulunmamaktadır. Eğer böyle olmuş olsaydı, en azından Hıristiyanları hak dine davet ederken bundan söz ederdi"[657].

[655] Şimşek, **a.g.e.**, III, 9.
[656] Şimşek, **a.g.e.**, III, 536.
[657] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 81.

Şüphesiz bu tenkitleri dile getiren Şimşek tefsirinin birçok yerinde, yeri geldiğinde, Arapların o günkü çeşitli inançları, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları (Allah[658], putperestlik inançları[659], melek[660], Peygamber[661], yeniden diriliş ve ahiret[662], şefaat[663], cinler[664], tavassut/aracı[665], şairler[666], kız çocuklarına bakışları[667], materyalist bakış açıları[668], ekonomik ve ticari durumları[669], haram aylar ve harem bölgesine bakışları[670], uğur-uğursuzluk[671], şans oklarını kullanmaları[672], sağ ve sola yükledikleri anlamlar[673], cariyeler[674], azatlı kölelerin evliliği[675], bedeviler[676], ev ziyaretleri[677], zıhar[678], yetim çocuklara vasi tayin etmeleri[679], îlâ[680], selam verme şekilleri[681], helal-haram ve hayvan boğazlama usûlleri[682], hac ibadetleri ve sonrasındaki birtakım uygulamaları[683] gibi) hakkında bilgiler vermektedir.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Şimşek, gerek Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemden öncesini anlatan âyetler, gerekse Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki olayları anlatan âyetlerin mutlaka sonraki dönemlerde yaşayanlara da anlatacakları olduğunu, dolayısıyla bu âyetlerin günümüze de anlatacakları olduğunu[684], daha öz bir

[658] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 143; III, 65, 68; IV, 287, 353, 468.
[659] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 570-571; II, 199, 224-225; III, 156-157, 431; IV, 287, 338, 353.
[660] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 65; IV, 238, 305-306, 469; V, 84-85.
[661] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 376, 506-507; IV, 287.
[662] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 126-127, 137; III, 150-151, 508; IV, 223, 246; V, 84-85, 153.
[663] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 319, 431; IV, 223, 246, 356, 490; V, 84-85.
[664] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 199; V, 322.
[665] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 265; IV, 287.
[666] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 115, 505, 574.
[667] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 305-306, 338; V, 84, 396.
[668] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 593-594; III, 73; V, 315.
[669] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 221; 130-131, 434; V, 489.
[670] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 106, 447.
[671] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 319-320.
[672] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 14.
[673] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, V, 153.
[674] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 486.
[675] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 190-191.
[676] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 489.
[677] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 199.
[678] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, IV, 173.
[679] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 470.
[680] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 246.
[681] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 545.
[682] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 224-225.
[683] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 223.
[684] Şimşek, **a.g.e.**, II, 593.

ifadeyle "ilâhî hitabın evrenselliğini" birçok yerde dile getirmekte ve bu hususu Kur'ân âyetlerini tefsir ederken sık sık hatırlatmaktadır. İşte bu yüzden Şimşek'in, âyetleri tefsir ederken mümkün olduğunca onları günümüzle ilişkilendirmeye, onların günümüze bakan yüzünü göstermeye çalıştığı, hükümlerinin genelliğinin altını çizdiği görülmektedir. Şimşek'in aynı metoda, gerek Hz. Peygamber gerekse o günkü Arap toplumu ile ilgili bilgiler aktarıp tefsir etmeye çalıştığı âyetlerde de başvurduğu görülebilmektedir.[685] Şimdi de Şimşek'in tefsirinden bu hususa bazı örnekler vermeye çalışalım.

Cin sûresinin *"İnsanlardan bazıları cinlerden bazılarına sığınıyorlardı ve onlar, bunların azgınlıklarını arttırıyorlardı"* meâlindeki 6. âyetinin tefsirinde şu tefsiri yapar: "Müfessirler, âyetin tefsirinde cahiliyye döneminde Arapların ıssız bir vadide konaklamak zorunda kaldıklarında; *"Kötülerin şerrinden bu vadinin efendisine sığınıyorum"* der ve bununla o ıssız yerin efendisi olan cinin kendilerini koruyacağına inanırlardı anlamında şeyler anlatırlar. Bunun üzerine cinler onları daha çok korkutur ve daha çok sığınmaya koyulurlardı. Böylece sapıklıkları artmış olurdu. Bazı müfessirler ise azgınlıkları artan cinler olurdu derler. Çünkü insanlar onlara sığındıklarından kendilerinde olağanüstü bir güç vehmeder, kibirlenir ve azgınlaşırlardı.

Ancak anlatılanların sadece Arapların söz konusu uygulamalarını vehmettirecek şekilde yorumlanması eksik olur. Arapların söz konusu uygulamaları bir örnekten ibarettir. Cinlere insanların farklı türde sığınmaları da söz konusudur ve bu mesele evrenseldir. Günümüzde sadece Müslüman toplumlarda değil, diğer toplumlarda da kaybolan yahut çalınan eşyanın bulunması, hazine bulma, gelecekle ilgili haberler vs. gibi konularda cinlerden medet umup onlara sığınanlar vardır. Cinler, kendileri hakkında bilgi verirken: 'Biz sanmıştık ki insanlar da cinler de Allah hakkında asla yalan söylemezler'[686] şeklindeki sözlerinden sonra araya girilerek bazı insanların onlara sığındıklarından söz edilmesi dikkat çekicidir. Yani cinler bu kadar bilgi ve

[685] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 425-426, 470, 570-571; II, 143, 212, 224-226, 449, 467-468, 593-594; III, 73, 156-157, 376, 431, 506-507; IV, 192; V, 322.
[686] **Kur'ân-ı Kerim,** Cin, 72/5.

muhakemeden yoksun iken insanlardan bazıları onlara sığınmakta ve kendilerine yardım edebileceklerine inanmaktadır!"[687].

Yine En'âm sûresinin 136. âyetinin[688] tefsirinde Şimşek şu bilgileri verir: "Müşrik Araplar ekinlerinden ve hayvanlarından bir kısmını Allah'a ve Allah'a ortak koştukları putlarına ayırırlardı. Şu veya bu şekilde putlara ayırdıkları paydan bir kısmı Allah'a ayırdıkları paya karışırsa onu tekrar putlara ayırdıkları paya katar ve *"Allah'ın buna ihtiyacı yoktur"* derlerdi. Ama Allah'a ayırdıkları paydan bir kısmı şu veya bu şekilde putlara ayırdıkları paya karışırsa onu geri iade etmezlerdi"[689] sonra da şu değerlendirmeyi yapar: "Bu, bazı çevrelerde türbelere ayrılan paya benziyor. Hatta Müslüman olduklarını iddia eden bu çevreler, Allah'a ayırdıkları paydan çok türbelere veyahut efendilerine ayırdıkları paya özen gösterirler: Allah'ın payından bir şey eksilirse Allah daha merhametlidir, affeder, derler. Yine kimi çevrelerde namazla ilgili buna benzer benzetmeler yapılır. Bu çevreler derler ki: *"Farz namazlar Allah'a aittir, sünnet namazlar ise Peygamber'e. Aman ha, sünnet namazlarınıza çok daha fazla dikkat edin, çünkü Peygamber Allah kadar merhametli değildir"*[690].

Şimşek Âl-i İmrân sûresinin 143. âyetinin[691] tefsirinde ise şunları aktarır: "İlk âyette geçen ölüm savaşla tefsir edilmiştir. Bedir Savaşı'na katılmamış bazı Müslümanların Uhud savaşında Medine dışına çıkarak düşmanla meydanda savaşma arzularına dikkat çekmiştik. Bunlar savaşa çok arzulu idiler, ancak savaş meydanının zannettikleri gibi olmadığını gördüler. Okçuların yerlerini terk etmeleriyle Müslümanların yenilgiye uğradığı esnada, bunlar da kaçmaya başladılar. İşte âyet bu hususu dile getirmekte ve *"hani siz savaşmaya çok arzuluydunuz, işte savaş meydanı, savaştan niçin kaçıyorsunuz?"* demektedir. Sıkıntılarla karşılaşmadan önce konuşmak kolaydır, ama sıkıntılar gelip çattığında sebat gösterenler azdır. Zor anlarda ciddiyet

---

[687] Şimşek, **a.g.e.**, V, 322.
[688] *"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a bir pay ayırdılar ve "Bu Allah'ındır" dediler kendi zanlarınca; "Bu da ortak koştuklarımızın." Ortak koştukları için olanlar Allah'a ulaşmazmış da Allah için olanlar ortak koştuklarına ulaşırmış (!) Pek fena bir hüküm veriyorlar."*
[689] Şimşek, **a.g.e.**, II, 224-225.
[690] Şimşek, **a.g.e.**, II, 225.
[691] *"Şüphesiz ölümle karşılaşmadan önce ölümü arzu ediyordunuz. Hadi öyleyse şimdi kendi gözlerinizle bakıp onu görmektesiniz."*

belli olur. Günümüzde de benzeri tavırlar içinde olan nice Müslüman görürüz. Sair zamanlarda mangalda kül bırakmayan bu kişiler, sıkıntıyı gördüklerinde sıvışıp kaybolurlar. Böylece âyet her mümin kişiye gurura kapılmaması gerektiğini ve kuruntularla gerçeklerin bir olmadığını anlatmaktadır"[692].

Son olarak Enbiya sûresinin 34 ve 35. âyetlerinin[693] tefsirindeki yorumunu aktarmak istiyoruz: "Müşriklerin hiçbir itirazı tutmayınca Peygamberin ölümünü temenni etmeye başladılar. Ölümü için beddua edenler vardı, tehdit edenler vardı, hatta bunun için komplolar peşinde koşanlar vardı. Ölünce yahut öldürülünce de "*peygamber olsaydı ölmezdi"*, diyeceklerdi. Çünkü onların tasavvurlarına göre Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber yemek yemeye ihtiyaç duymamalı, çarşılarda dolaşmamalı ve ölümsüz biri olmalıdır"[694]. Şimşek daha sonra şu ilave yorumu yapar: "Müşriklerin Peygamberin ölümsüzlüğü tasavvurları bir şekilde bazı Müslümanlar tarafından da iddia edilmektedir. Hatta sadece peygamberin değil, evliya ve şehitlerin de yaşadıklarına inanılır. Ya ruhaniyetleriyle yahut bazen bedenleriyle de aramızda yaşadıkları ve birtakım tasarruflarda bulundukları kabul edilir. Oysa Peygamber de, veliler ve şehitler de bu dünya hayatında diri değillerdir, ruhları da bu dünya hayatında diri değildir. Ruhlarının da bu dünya hayatıyla ilişkisi kesilmiştir, başka âlemde bulunmaktadır. Ölmüş kişi kim olursa olsun, onun dünya hayatıyla ilişkisi kesilmiş olur; şu veya bu şekilde dünya hayatına müdahale edemez"[695].

[692] Şimşek, **a.g.e.**, I, 425-426.
[693] *"Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen sanki onlar ebedi mi kalacaklar? Her can ölümü tadacaktır; şu kadar var ki sınamak için sizi hayırla da şerle de deneriz. Sonunda bize döndürüleceksiniz."*
[694] Şimşek, **a.g.e.**, III, 376.
[695] Şimşek, **a.g.e.**, III, 376.

2.2.6. Sosyoloji İlmi Açısından

Şimşek tefsirinin birçok yerinde -özellikle de kıssalar bağlamında- Kur'ân'ın âyetlerinde işaret ettiği toplumsal kurallar/kanunları dile getirmekte, bunlar üzerinde durmakta, bunları günümüzle ilişkilendirmeye ve bunlar üzerinden bazı mesajlar vermeye, dersler çıkarmaya çalıştığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu mahiyetteki âyetleri göz önünde bulunduran Şimşek, şu tespiti yapmaktadır: "Aslında bu âyetlere bakıldığında Müslümanların toplumbilim dalları üzerinde inceden inceye araştırmalar yapmaları, medeniyetlerin yükseliş ve çöküş nedenleri, sosyal meselelerin tahlilleri üzerinde durmaları, bu konuda kafa yormaları gerektiği sonucu çıkmaktadır. Ama ne yazık ki İbn Haldun dışında bu gibi konularda çaba gösterenler çok az olmuştur"[696]. Müslüman düşünürler ve sosyal bilimcilerin İslâmî bir düşünce ve bu düşünceyi ifade edecek dil ve kavramları üretmeden, toplumsal sorunlara sağlıklı çözümler üretmelerinin mümkün olmadığını savunan Şimşek[697], kültürel hayatlarında Kur'ân'la beraberliklerini istenilen şekilde sürdürmüş olsalardı, sosyoloji ve benzeri sosyal ilimler öncelikle Müslümanlar arasında gelişirdi[698] der. Şimşek'in tefsirinde, yukarıda dile getirdiği hususlarla ilgili, bir yandan toplumun incelenmesi öte yandan dinin incelenmesi gibi iki farklı araştırma düzenine dayanan Din Sosyolojisi[699] etrafında, birçok tahlil ve tespite rastlamak mümkündür.

Şimşek, Allah'ın siyasî, iktisadî, îctimaî sahalarda birtakım yasalar koyduğunu, dolayısıyla toplumların refah ve huzura kavuşması, alçalıp yükselmelerinin söz konusu yasalar çerçevesinde gerçekleştiğini ifade eder.[700] Geçmiş toplumların başından geçmiş olayların Kur'ân-ı Kerim'de yer almasının toplumların da belli kanunlarının bulunduğunun göstergesi olduğunu, zira bu kıssaların ifadesi olan, yaşamış toplumların başlarına gelenler ve onların yapıp ettiklerinin, ibret amaçlı Kur'ân'da yer aldıklarını

[696] Şimşek, **a.g.e.**, II, 529.
[697] Şimşek, **a.g.e.**, I, 134.
[698] Şimşek, **a.g.e.**, I, 422.
[699] Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 45.
[700] Şimşek, **a.g.e.**, I, 337.

söyler.[701] Şimşek, söz konusu kıssalarda asıl ibret konusu hususların ise, bu kıssalarda ifade edilen toplumsal kanunlar olduğunu, dolayısıyla toplumların bu kanunları tespit edip bu kanunlara tabi olacaklarının bilincinde olmaları gerektiğinin altını çizer.[702] Kur'ân'da Hakka karşı direnip azgınlaşan toplumların dünya ve ahirette cezalandırılmalarının ve bu hususların sonraki nesillere hatırlatılmasının toplumların da bir takım yasalara bağlı olduklarını gösterdiğini belirten Şimşek[703], dolayısıyla toplumların tarihte olup bitenlerden ibret almaları halinde yollarına daha güvenli devam edeceklerini ve toplumsal sıkıntılarla karşılaşmayacaklarını dile getirir.[704] Ulusalcılık, milliyetçilik ve bunların sonuç verdiği bireylerde bencillik duygusunun kuvvetlenmesi, nefis muhasebesinin zayıflaması ile olumsuzluklarıyla beraber geçmişin yüceltilip övülmesi yani yanlış tarih bilincinin, yukarıda sözünü ettiği bireysel ve toplumsal bilincin oluşmasının önündeki engeller olduğunu da tespit eder.[705]

Kur'ân âyetlerinde anlatılanların toplumsal hayata dair kurallara ışık tuttuğunu dolayısıyla Müslümanların toplumlara dair bu ilâhî yasalar üzerinde düşünüp ibret almaları gerektiğini belirtir.[706] Allah tabiatta olduğu gibi toplumları da bir takım kurallara/kanunlara tabi tutmuştur. Dolayısıyla nasıl tabiatta rastgele şeyler meydana gelmiyorsa toplumlarda da durumun aynıdır.[707]

Toplumlar söz konusu kanunlar çerçevesinde mutlu veya mutsuz, zengin veya fakir, muktedir veya zayıf duruma düşerler. Bu manada toplumları ilgilendiren hususlarda esrarengizliklere ve gizemlere yer yoktur. "Bu sebeple bazı çevrelerin yeryüzü düzeninin, kırk kişiden oluşan ve "abdal" diye bilinen kişiler sayesinde ayakta durduğu, insanların bela ve sıkıntılarının bunlar sayesinde defedildiği şeklindeki görüşün hiçbir dini dayanağı bulunmamaktadır"[708].

[701] Şimşek, **a.g.e.**, I, 306.
[702] Şimşek, **a.g.e.**, II, 634.
[703] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 373.
[704] Şimşek, **a.g.e.**, III, 358.
[705] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 76, 399; III, 177, 358, 383; V, 478.
[706] Şimşek, **a.g.e.**, I, 422.
[707] Şimşek, **a.g.e.**, II, 398.
[708] Şimşek, **a.g.e.**, I, 266.

Belli bir dönemden sonra Müslümanlar bu yasaları inceleyip tespit edeceklerine ve buna göre tedbir alacaklarına işleri Allah'a havale etmeyi daha bir dindarlık olarak algılamaya başladıklamışlardır.[709] Şimşek'in bu çerçevede diğer bazı tespit ve eleştirileri de şöyledir: "Ne yazık ki belli bir dönemden sonra Müslümanlar, toplumsal kanunlara kendileri tabi değilmiş gibi, kendilerini ayrıcalıklı görmüş ve olayları Allah'ın kudret ve hikmetiyle izah etmeye başlamışlardır. Sanki Allah'ın kudreti, yine Allah tarafından belirlenmiş toplumsal kanunlara aykırı çalışırmış yahut hikmeti kural tanımazmış gibi bir algılama ortay çıkmıştır"[710]. "Şunu belirtmek gerekir ki İslâm toplumu, olup bitenleri olağanüstülüklere ve salt Allah'ın sonsuz kudretine bağlama gibi bir anlayışa yönelince toplumsal meselelerini çözümleyemez hale geldi. Elbette her inanan insan, Allah'ın sonsuz kudretine de inanır. Ne var ki Allah'ın kudreti rastgele çalışmaz; yine Allah tarafından konmuş kanunlar çerçevesinde çalışır. O halde önemli olan bu kanunları bulmaktır. Olaylar olağanüstülüklerle izah edilmeye başlanınca da olağan bir şey kalmıyor ki kanunu ve kuralı tespit edilsin"[711].

Bununla beraber, toplumlara hâkim kanun ve kuralları tespit etmenin, tabiata hâkim kanun ve kuralları tespit etmekten daha zor olduğunu da belirten Şimşek, bunun nedenleri olarak da şunları kaydeder: "Zorluğu, hem bu alanda yeterli çalışmaların yapılmamış olmasından, hem bu alandaki kanun ve kuralların oluşumunda çok yönlü etkenlerin bulunmasından hem de insanların iç âlemlerindeki niyet ve düşüncelerinin bunda etkili olması ve bu hususların tespitlerinin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim bu kanun ve kurallara dikkat çekmekte ve bunlar üzerinde düşünmemizi istemektedir"[712].

Şu kadarını belirtelim ki Şimşek, bu konuyla ilgili çeşitli izah ve tahliller yapmıştır. Tespit edebildiklerimizi şu başlıklar altında toplayabiriz:

[709] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 417.
[710] Şimşek, **a.g.e.**, III, 109.
[711] Şimşek, **a.g.e.**, III, 116.
[712] Şimşek, **a.g.e.**, II, 639-640.

1. Sosyal hayat, toplumsal olaylar ve olgular, bunlarda meydana gelecek gelişim ve değişimler, bu değişim ve gelişimlerde insan iradesinin etkisi ve bunların Allah'a izafesi[713]

2. Toplumlar açısından doğru inanç ve amel ile ahlâki değerlerin ehemmiyeti ve bunlardaki zaafiyetlerin menfi neticeleri[714]

3. Toplumların başına gelen olaylar/musibetler ve bunların toplumu oluşturan bireylerin yapıp ettikleriyle ilişkisi[715]

4. Toplumlara hâkim olan ulusalcılık, milliyetçilik ve ırkçılık olgularının doğurduğu menfi neticeler[716]

5. Toplumdaki hâkim güçlerin, toplumsal manada olabilecek müsbet gelişim ve değişimlere verdikleri tepkiler[717]

6. Toplumsal yapıların oluşum, gelişim ve düşüş süreçleri[718]

7. Zorba ve zalim yönetici ve inkârcıların, hâkimlerin, egemenlik ve hâkimiyetlerini sürdürebilmek için başvurdukları yöntemler[719]

8. Toplumların Allah tarafından cezalandırılması, bunun neden ve şekilleri[720].

Şimdi de birkaç misal vererek konuyu bitirmek istiyoruz. Şimşek Âl-i İmrân sûresinin 26 ve 27. âyetlerinin[721] tefsirinde şunları kaydeder: " Yüce Allah hayatı

---

[713] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 266, 337-338; II, 305, 317, 398-399; III, 64-65, 213, 398; IV, 48, 268.
[714] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 416; II, 324, 464; III, 88, 159, 165, 216, 312, 448; IV, 28, 116, 138, 412, 474; V, 326.
[715] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 427; II, 90, 268-269, 306, 377, 643-644; III, 144, 273, 367, 643-644; IV, 116, 220, 453.
[716] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 76, 238-239, 399; III, 177, 383; V, 478.
[717] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 215, 294; III, 316, 556; IV, 227, 441-442, 472.
[718] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 90, 112, 268-269, 644; III, 135, 447; IV, 48.
[719] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 301, 313; III, 96, 335, 339, 384, 544; IV, 46-47, 78.
[720] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, III, 114, 159-160, 273, 341, 358.
[721] *"De ki: Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltir dilediğini alçaltırsın. Her türlü hayır senin elindedir. Muhakkak ki Sen, her şeye gücü yetensin. Geceyi gündüzün içine dürüp koyarsın; gündüzü de gecenin içine. Ölüden diriyi çıkarırsın; diriden de ölüyü. Ve dilediğine hesapsız rızık verirsin."*

değişim yasası üzerine kurmuştur. Bunların bir kısmında insan iradesinin bir etkisi yoktur. Tabiatta olup bitenler insan iradesinin dışında gerçekleşen olaylardır. Ancak toplumsal olayların değişiminde insan iradesinin büyük bir payı vardır. Hatta bunların kahir ekseriyeti tamamen insan iradesinin sonucudur. Sosyal hayatla ilgili diğer meselelerde; âyette sözü edilen mülkü dilediğine vermesi ve dilediğinden çekip alması yahut dilediğini yüceltip dilediğini alçaltması gibi meselelerde, daha açık bir ifade ile yönetim ve güce ulaşma ve bunlardan uzaklaşma, imanı seçme yahut seçmeme gibi konularda insan iradesinin açık ve inkâr edilemez bir etkisi vardır. Hatta belirleyici etken insan iradesidir.

Nitekim günümüzde güç ve iktidarın genelde zalim ve gayr-i Müslimlerin elinde olduğunu, nice inanan kişinin de şurada-burada yoksulluk ve mahrumiyet içerisinde yaşadığını görüyoruz. Yani Yüce Allah şu inançsız zalimlere iktidar, güç ve zenginliği bir bağış olarak mı veriyor?! Diğer tarafta iman edenleri O mu süründürüyor?! Şu İslâm âlemine bakınız ki çoğu, alenen ya da örtük bir şekilde sömürge devletleridir. Durup dururken Allah mı bunu diliyor?! Yüce Allah zalimleri mi kayırıyor?! O halde âyette bu gibi hususların Allah'a izafe edilmesinin farklı bir sebebi ve anlamı vardır. Yüce Allah siyasî, iktisadî, İçtimâî sahalarda birtakım yasalar koymuştur. Toplumların refah ve huzura kavuşması, alçalıp yücelmeleri bu yasalar çerçevesinde olmaktadır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de: *"Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez"* (Ra'd 13/11) buyurmaktadır. O halde mevcut konumunu değiştiren toplumun kendisidir. Ancak söz konusu değişimin yasalarını belirleyen ve onlara hükmedip yöneten Allah'tır.[722] Allah kayyûmdur; gerek tabiat olaylarını ve gerek hayatla ilgili bu sürekli değişimi yönetmektedir. Bu gibi hususların Allah'a izafe edilmesinin sebebi bu olmalıdır. Çünkü evrende olup biten her şey Allah'ın iredesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenledir ki kelam âlimleri, bu meseleleri anlatabilmek için Allah'ın iradesini tekvinî ve teşriî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Teşriî irade Allah'ın meşru gördüğü olaylara taalluk eden iradesidir. Tekvinî irade ise

[722] Sosyal değişim olgusunun bu çerçevede geniş ve güzel bir izahı için bkz. Talip Özdeş, "Sosyal Değişim Olgusundan Hareketle Kur'ân'ın Tarihsel Olduğu Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", **CÜİFD**, C. 7/1, 2003, s. 183-198.

meşru olsun veya olmasın, evrene hâkim kıldığı yasalara taalluk eden ve yaratmayı ifade eden iradesidir"[723].

Yine Ra'd sûresinin 11. âyetinin[724] tarih ve toplum yaslarından mühim birini dile getirip tüm zaman ve mekânlardaki insanlara yönelik evrensel bir mesaj verdiğini belirten Şimşek, Derveze'den istifadeyle âyetin tefsirinde şunları kaydeder: "İnsanların sahip oldukları nimetler, zaman zaman yaşadıkları cezalandırma amaçlı musibetler, iyilikler ve inim inim inleten felaketler durduk yerde ortaya çıkmaz. Tam tersine bu durumların, insanlığın tutumları ve hayat tarzı ile doğrudan ilgisi vardır. Eğer insanlar bir yerde güçlü ve onurlu bir hayat sürdürüyorlar, huzurlu ve başarılı bir toplum örneği sergiliyorlarsa bunun tek nedeni hayat biçimlerinin hak ve doğruluk esaslarına dayanıyor olmasıdır. Üzerinde bulundukları bu hayat biçimini sürdürdükleri bu dosdoğru yoldan sapmadıkları sürece, konumlarının iyi niteliği kötülükle değiştirilmez.

Bir yerde herhangi bir toplum güçsüz ise musibetlerden belini doğrultamıyorsa zillet içinde yaşıyorsa, yoksulluk çekiyorsa ve hayatına kelimenin tam anlamıyla anarşizm egemense kuşku yok ki bunun tek nedeni, söz konusu toplumun hayat biçiminin sapıklığa, boş vermişliğe ve bozgunculuğa dayanıyor olmasıdır. Bu toplum, dengeli bir hayat çizgisine dönüş yapmadıkça, doğruluk ve dirlik yolunu izlemeye başlamadıkça, içinde bulunduğu kötü durum iyilikle yer değiştirmez ve olumsuz hali, olumlu hale değişmez. Bu toplumsal yasa din ve ulus farkı olmaksızın iyi-kötü bütün toplumlar için geçerlidir"[725]. Şimşek daha sonra toplumların değişiminin önce inançla başladığını, bireylerin inançlarında hayat felsefelerinde ortaya çıktığını, bu değişimin bireylerin davranış ve ahlaklarını ve nihâyet toplumun yapısını etkilediğini belirterek, burada Allah'ın direkt bir müdahalesinin söz konusu olmadığına işaret eder.[726]

---

[723] Şimşek, **a.g.e.**, I, 337-338.
[724] *"... Bir toplum, kendinde olanı değiştirmedikçe Allah toplumu değiştirmez. Şayet Allah bir topluma kötülük diledi mi onu geri çevirecek yoktur. Onlar için O'ndan başka koruyup himaye edecek de yoktur."*
[725] Şimşek, **a.g.e.**, III, 64-65.
[726] Şimşek, **a.g.e.**, III, 65.

Son olarak Şimşek'in A'râf sûresinin 34. âyetinin [727] tefsirindeki şu değerlendirmelerini aktaralım: "İşlenmiş olan kötülükler, gayr-ı ahlâki davranışlar ve günahlar, zulüm ve haksızlıklar toplumların sonlarını hazırlayan davranışlardır. Yüce Allah mühlet verir, ama ihmal etmez. Ümmetler yükselişlerini de sonlarını da kendileri hazırlarlar. Bununla birlikte ümmetlerin ecellerini ancak Allah bilir. Çünkü ümmetlerin sonlarının dolması gizli ve açık günahların toplamıyla ilgili bir olaydır. Sosyologlar ancak toplumların çöküşlerindeki görünür olan olumsuzlukları tespit ederler; gizli olanları ve kalplerden geçenleri tespit edemezler. Bununla birlikte beşeri değerlendirmeler, zahirde olan olayları dikkate almak durumundadır"[728].

2.3. Bazı Tefsir Ekolleri Açısından

2.3.1. İçtimâî Tefsir Ekolü Açısından

Bu ekol "Kur'ân'ın bir hidâyet kitabı olduğu düşüncesinden hareketle mesajını doğrudan bütüncül olarak ulaştırmayı ve toplumdaki sosyal, siyasal ve kültürel sorunlara Kur'ân'dan çözüm üretmeyi amaçlayan akım" [729] olarak tanımlanmıştır. Tefsirde donukluğu ve durgunluğu aşmak, mesajın ötesindeki faydasız gramatik polemikler ve ileri detaylardan uzaklaşarak, doğrudan mesaja yoğunlaşmak ve yaşanan çağda çıkan problemlere Kur'ân çerçevesinde çözümler üretmeye çalışmak bu ekolün en belirgin yönleri olarak kabul edilmektedir.[730] Cerrahoğlu'na göre zamanımızdaki

[727] *"Ve her ümmet için bir ecel vardır; ecelleri tamam olduğunda ise ne bir saat ertelenir ne de bir saat öne alınırlar."*
[728] Şimşek, **a.g.e.**, II, 268-269.
[729] Mustafa Ünver, "Tefsir Ekolleri", **Tefsir Tarihi ve Usulü** (s. 132-155), s. 146.
[730] Ünver, **a.g.e.**, s. 146-147; Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, 9. Basım, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 246.

tefsirlerin çoğu içtimai edebî mesleğe temayül etmiş, bu sûretle tefsir, kuruluk ve durgunluktan kurtarılmaya çalışılmıştır.[731]

"İçtimâî tefsir ekolü, pozitivizmin büyük oranda etkili olduğu 19. asrın son çeyreğinde ortaya çıkan reaksiyonik bir tefsir akımıdır. Reaksiyonu iki boyut arz etmektedir: Birincisi tefsir geleneğine karşıdır. Bu akım sahiplerine göre, önceki bütüncül tefsirler, içerdiği malzemeler, gramatik polemikler ve gereksiz bilgiler yüzünden Kur'ân mesajını iletmekten uzaklaşmışlardır. İkincisi ise pozitivizme karşıdır. Pozitivist akılcılığa karşı, Kur'ân'ın akla önem verdiğini ve İslâm'ın akla olan uygunluğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Amaçları ise taklit ve geri kalmışlık bataklığına düşen ümmeti ıslah edip yeniden yükselişini sağlamaktır"[732].

Mısır'da ortaya çıkan akımın ilk temsilcisi Muhammed Abduh'tur. Ezher üniversitesinde verdiği derslerde Kur'ân âyetlerini kendi birikimiyle tefsire çalışmıştır. Böylece diğer müfessirlerin etkisinde kalmadan, Kur'ân metninden hareketle, onun mesajını gayesine uygun bir şekilde doğrudan insanlara iletmeyi amaçlamıştır. Tefsir yönteminde tek tek kelimelerin sarf ve nahiv tahlillerine itibar etmeyen Abduh, edebî ve belağî boyutlarını ihmal etmemekle beraber doğrudan âyetlerin içerdiği anlam ve ahkâma ağırlık vermiştir. Toplumda yaşanan sosyal, iktisadi, kültürel ve siyasi problemlere Kur'ân çerçevesinde çözümler üretmeye çalışmıştır.[733] Ona göre asıl tefsir Kur'ân'ın sözlerinden ne kastedidiğini ortaya koyan, inanç ve ahlak gibi konularda ruhları cezbederek insanları, anlatılanlar doğrultusunda davranmaya yönelten tefsirdir.[734] Bu akımın ikinci önemli temsilcisi Abduh'un en gözde talebesi olan Reşid Rızâ'dır. Büyük oranda hocasının etkisinde kalmıştır. Abduh'un Ezher'deki tefsir derslerinde Nisâ 145. âyete kadar tuttuğu notlar çerçevesinde Menâr isimli bir tefsir yazan Rızâ, Abduh'un ölmesi üzerine diğer kısımları kendi anlayışına göre sürdürmüştür ama söz konusu tefsiri bitirememiştir. İçtimaî tefsir ekolünün diğer önemli bir temsilcisi oldukça mufassal olan "Tefsîru'l-Merâğî" adlı tefsirin yazarı Mustafa el-

[731] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s.311.
[732] Ünver, **a.g.e.**, s. 147.
[733] Ünver, **a.g.e.**, s. 147.
[734] Demirci, **a.g.e.**, s. 247.

Merâğî'dir. Merâğî, tefsirinde, klasik dönem tefsirlerinin yöntemlerine bağlı kalmakla beraber içtimaî problemlere çözüm üretme hususunda Muhammed Abduh'u takib etmiştir. Bu ekolün en önemli temsilcilerinden birisi de, çok geniş sosyolojik izahların yer aldığı "Fî Zilâli'l-Kur'ân" adlı tefsirin yazarı Seyyid Kutub'tur.[735]

Bu ekolün müspet bulunup tasvib edilen yönleri hakkında şunlar zikredilmiştir:

1. "Körü körüne taklidi reddedip araştırma ve doğruyu bulma konusunda çaba gösterme

2. Kur'ân mesajına engel olan ilgisiz ve faydasız bilgilerden, isrâiliyyattan uzak durup Kur'ân tefsirini bu gibi şeylerden temizlemeyi hedef edinme

3. Mezheplerin tesirinde kalmadan doğrudan ahkâma ve mesaja yönelme; Kur'ân'ı mezhepler için bir vasıta kılmama

4. Kevni âyetleri, pozitif bilimlerin ispat edilmiş verileriyle yorumlama

5. Kur'ân tefsirinde bol miktarda kullanılan, zayıf ve mevzu haberleri kullanmaktan çekinme

6. Vahiy-vâkıa ilişkisini büyük ölçüde gerçekleştirme; bir taraftan Kur'ân'ın mesajını insanlara iletirken, diğer taraftan da toplumda ortaya çıkan problemlere çözüm üretme

7. Sarf, nahiv ve benzeri ilimleri bir araç konumunda görüp yeterince kullanma"[736].

Öte yandan İçtimâî tefsir ekolünün eleştiri konusu olup tasvib edilmeyen yönleri de vardır. Bunları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Akla gereğinden fazla önem verme; hatta bazen onu naklin önüne geçirme. Mu'tezile'den iktibas ettikleri bu geniş akli hürriyet sebebiyle, bazen Kur'ân lafızlarının

[735] Ünver, **a.g.e.**, s. 147; Demirci, **a.g.e.**, s. 247-250.
[736] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, 311-312; Ünver, **a.g.e.**, 148.

manalarını, Kur'ân'ın nüzûlü esnasında, Araplarca bilinmeyen bir şekilde nakletmişlerdir.

2. Buhârî ve Müslim gibi muhaddislerin rivâyet ettiği bazı sahih hadisleri zayıf ve uydurma olarak niteleyip reddetme

3. Sahihliği sabit olan bazı âhâd haberlere bilhassa akâid konusunda, itibar etmeme

4. Lafızların zahirine ters düşecek şekilde yorumlara gitme.[737]

Kur'ân'ı tefsir ederken onun hidâyet yönünü tefsire konu edinmesini, ekolün en belirgin özelliği olarak zikreden Şimşek'in, Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde bu ekolle ilgili verdiği bilgileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Ekol mensuplarına göre önceki tefsirler, fantezi türünden konuları öne çıkarmış tefsirler olup, kimi israiliyyata dalarken, kimi dil kuralları üzerinde durmuştur. Kimi de mezhebî kavgalar ve nazarî çalışmalarla doludur. Oysa onlara göre tefsir, hayattan uzak olanı değil, hayatın kendisini, Müslümanın günlük hayatını ilgilendiren meseleleri ele almalıdır. Yani bu ekole göre tefsirin konusu insan, insanın hidâyeti ve toplumsal meseleler olmalıdır. İslâm ümmetinin ilk dönemlerdeki ıslah ve yükselişi, Kur'ân sayesinde olduğu gibi, tekrar ıslahı da bu yolla olacak görüşünde olan Muhammed Abduh ıslahat çalışmalarını şu iki maddede hulasa eder:

a. Düşünceyi taklitten kurtararak dini, ihtilafların zuhurundan önceki metod üzere, ümmetin selefinin anladığı şekilde anlamak. Bu amaçla da dinin ilk kaynaklarına dönmek.

b. Resmi ve diğer alanlardaki yazışmalarda Arap dilini ıslah etmek.

Bu ekol mensupları İslâm âleminin batı karşındaki geriliğinin İslâm dininin kendisinden kaynaklanmadığı, bilakis İslâm'ın gerçeklerinden sapmanın bir sonucu olduğu görüşündedir. Yine başka milletlerin taklit edilmesine karşı çıktıkları gibi

[737] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, 312; Ünver, **a.g.e.**, 148.

Müslümanların kendi kültürleri konusunda da taklitçi bir tutum takınmalarına karşı çıkan ekol mensupları bu çerçevede İslâm ümmetinin devraldığı fıkıh kültürünün de revizyondan geçirilmesi gerektiğini savunurlar. İslâm dünyasındaki ahlaki çöküntünün varlığını tespit edip toplumun ıslahını hedefleyen bir ekol olarak ortaya çıkan İçtimâî tefsir ekolünün kurucusu Abduh'un, bu çerçevede, toplumdaki yaygın dini inanış, adet ve davranışlarla savaşması, adaletsizlikleri, sosyal ve politik suistimalleri alenen suçlaması dikkat çekmektedir. [738]

Şimşek bu giriş bilgilerinden sonra ekolün yapısını ve temel özelliklerini ifade ettiğini söylediği başlıklar altında ekolü yakından tanıtmaya çalışır, ekol mensuplarının ileri sürdüğü ve tartışma konusu olan meseleleri ele alır. Bizler de belirlediği bu başlıklar üzerinden Şimşek'in kendi tefsirinde takip ettiği metodu, ekolün söz konusu özellikleri açısından değerlendirmeye çalışmakla yetineceğiz.

Şimşek, öncelikle ekol mensuplarının Kur'ân'ı tefsir ederken yakaladıkları her fırsatta toplumsal meseleleri gündeme getirip bir takım çözüm yolları önerdiklerini zikrederek Abduh ve Reşid Rıza'dan konuyla ilgili örnekler verir. [739] Esasında bu Şimşek'in kendisinin de tefsirinde takip ettiği bir yöntemdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şimşek esbâb-ı nüzûlün klasik tefsirlerde çok sık tekrar edilmesinden dolayı okuyucunun sanki o âyetin sadece o olay veya kişiler hakkında indiği gibi bir haleti ruhiye içerisine girdiğine dikkat çeker. Bu yüzden müfessirin hükmün umumiliğine dikkat çekmesi ve âyetin çağın olaylarıyla ilgisini belirtmesi gerektiği düşüncesindedir. Ona göre "Kur'ân'ın toplumsal hayatla bağlarının kopma nedenlerinden birisi de müfessirlerin tefsirlerini güncelleştirememeleridir" [740] . Bu görüşleri çerçevesinde Şimşek'in tefsirinde, kendisinin de her fırsatta konuyu günümüze taşımaya çalıştığı, çağımızda toplum veya ümmet bazında yaşadığımız bir takım olay ve problemlere işaret edip bazı çözüm yollarından bahsettiği görülebilmektedir.

[738] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 58-63.
[739] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, s. 63-67.
[740] Şimşek, **a.g.e.**, s. 275.

Meselâ Şimşek, Âl-i İmrân sûresinin 103. âyetinin[741] tefsirinde, öncelikle müfessirlerin çoğuna göre ilgili sûrenin 100-103. âyetlerinin İslâm'ın yayılmasından hoşnut olmayan Yahudilerin, daha önce birbirlerine düşman olduğu halde, İslâm'a girdikten sonra kardeş olan Evs ve Hazreç kabilelerini birbirlerine düşürme girişimleri üzerine indirildiğini belirtir. Daha sonra bu girişimlerin sonrasındaki süreçle ilgili bilgiler veren Şimşek konuyu günümüze taşır. "Günümüzde de aynı oyun devam etmektedir. Geçmişte birçok Müslüman kavim, İslâm'ın onlara aşıladığı iman kardeşliği sebebiyle başka Müslüman bir kavmin bulunduğu bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Müslümanların yaşadıkları her bölgede değişik ırktan pek çok Müslüman yaşamaktadır. Ne var ki modern çağda revaç bulan ırkçı akımlar onları bölmüş ve onları birbirlerine düşürmüştür.

Günümüzde Müslümanların birlikte hareket etmelerinden her söz edildiğinde fitne ve fesat odakları harekete geçmekte, geçmişte olup bitenler abartılarak ve çoğu zaman saptırılarak her kavmin ırkçı damarları canlandırılmaya çalışılmaktadır. İslâm'a düşman olanlar bu görevlerini kıyamete kadar devam ettireceklerdir. Önemli olan Müslümanların bu oyuna gelmemeleridir. Ne yazık ki günümüzde Müslüman milletlerin her biri, kendi geçmişiyle övünerek diğer Müslüman milletleri küçük görmektedir. Bu milletlerden her biri, başka inanç mensuplarının bazı meziyetlerini dile getirseler bile Müslüman bir millet söz konusu olduğunda onların meziyetlerini dile getirmek bir tarafa, ayıplarını, hatta onlarda olmayan kusurları onlara yamayarak anlatmaktadırlar. Bunun sonucu günümüzde İslâm ümmeti paramparça olmuştur. İşte bu yüzden çatışmaların çoğu, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde ve Müslümanların Müslümanlarla çatışması şeklinde cereyan etmektedir. Bu acıklı durumdan kurtulmanın yolu, Yüce Allah'ın belirttiği gibi gökten yeryüzüne uzanan Allah'ın ipi olan Kur'ân'a sarılmaktır. 'Allah âyetlerini işte böyle size açıklıyor ki hidâyet bulasınız'"[742]. Yine Âl-

[741] *"Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve parçalanmayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşmandınız da kalplerinizin arasını uzlaştırdı. Böylece O'nu verdiği nimetle birbirinize kardeş oldunuz. Siz ateşten bir uçurumun kenarındaydınız da oradan sizi O kurtardı. Allah âyetlerini işte size açıklıyor ki hidâyet bulasınız."*

[742] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 393-394.

i İmrân sûresinin 111. âyetinin [743] tefsirinde, âyetin Kur'ân'ın indiği dönemdeki Yahudileri kastettiğini; müfessirlerin çoğunluğunun bu görüşte olduğunu belirttikten sonra şunları kaydeder: "Ancak âyet, sadece o dönemi anlatmamaktadır. Günümüzde de Müslümanlar Ehl-i Kitap karşısında mağlubiyetler yaşıyorsa bunun sebebi, İslâm ümmetinin, kendisini en hayırlı ümmet kılan değerleri yitirmiş olmasıdır. Bugün İslâm ümmeti tefrikaya düşmüş ve birliğini yitirmiştir. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini hakkıyla yerine getirememektedir. Ayrıca İslâm ümmetinde inanç zaafiyeti baş göstermiştir. Kısacası İslâm ümmeti, kendisini diğer topluluklardan üstün kılan niteliklerini yitirmiştir. Bu sebeple Allah'ın yardımı Müslümanlarla beraber değildir. Bir âyette şöyle denmektedir: " Ey inananlar! Allah'a (dinine) yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı kaydırmaz." (Muhammed 47/7)"[744].

Bir diğer örnek de Şimşek'in Hucurât sûresinin 9 ve 10. âyetlerini[745] tefsiridir. Şimşek burada şunları kaydeder: "Her iki âyet toplumlar ve bireyler bazında olsun, Müslümanların birbirlerine lakayt kalamayacaklarını anlatmakta ve bunu, onların birbirlerinin kardeşleri olmalarına bağlamaktadır. 9. âyette iki grup denilirken farklı ırklardan mı, farklı mezheplerden mi, farklı bölgelerden mi, aşiret ve kabilelerden mi, ayrı devletlerden mi olduklarını kaydetmeden mutlak olarak iki grup denilmektedir. O halde bu saydıklarımızın tamamı âyetin kapsamına girmektedir. Şayet bu gruplardan ikisi arasında bir çatışma çıkacak olursa bu çatışmanın durdurulması ve aralarının bulunması bütün Müslümanların omuzlarına yüklenmişbir görevdir. Müslümanlar aralarına girecek ve problemlerini çözerek onları barıştıracaklardır. Şayet taraflardan biri haksız yere diğerine saldırıya devam edecekse bütün Müslümanlar, saldıran taraf vazgeçip barışa yanaşıncaya kadar onunla savaşacaklardır. Sonunda saldırganlıktan vazgeçip barışa yanaşacak olursa adaletle aralarında hüküm vereceklerdir. Bu, Allah'ın Müslümanlara yüklediği bir görevdir.

---

[743] *"Onlar incitmekten başka size asla zarar veremeyecekler. Sizinle savaşa tutuşsalar geri dönüp kaçarlar ve sonra da yardımcı bulamazlar."*

[744] Şimşek, **a.g.e.,** I, 402.

[745] *"Müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşacak olurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri diğerine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın; şayet Allah'ın buyruğuna uyarsa adaletle aralarını bulun ve adil davranın; çünkü Allah adil davrananları sever. Müminler kardeştir. Öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size merhamet etsin."*

Yakın zamanda İran ve Irak arasında, yine Afganistan'daki gruplar arasında uzun yıllar devam eden çatışma ve savaşlar oldu. Irak, Kuveyt'e saldırıp işgal etti. Değişik Müslüman bölgelerde çatışmalar devam etmektedir. Bu çatışmalar bahanesiyle Amerika, Afganistan ve Irak'ı işgal etti. Yüz binlerce Müslüman öldürüldü. İşgaller devam ederken, yakında Yemen'in işgal edilmesi söz konusu. Onu başka bölge ve devletler takip edecektir. Eğer Müslümanlar kendi aralarında birlikler kursaydı, Meselâ İslâm konferansını güçlendirerek etkin hale getirmiş olsalardı, bu tür çatışmalarda etkin arabuluculuk yapacaktı. Adalete ve hukuka riâyet etmeyecek tarafa müdahale edecek, askeri bir güç oluştururdu. O zaman ne Müslüman ülkeleri gayr-i Müslimler tarafından işgal edilirdi, ne de çatışmalar bu kadar uzun sürerdi ve ne de Müslüman ülkelerin tabii kaynakları başkaları tarafından sömürülürdü"[746].

Son olarak Şimşek'in Hucurât sûresinin 13. âyetinin[747] tefsirini örnek verelim. Şimşek âyetin tefsirinde şu hususları nakleder: "Müfessirlerin nüzûl sebebine dair naklettikleri rivâyetler, bir kabileye mensup olanın diğer bir kabileye mensup olanı, yahut bir beyazın siyahî birini aşağılayıp horlaması üzerine indirildiğini belirtmektedir. Nüzûl sebeplerine dair anlatımlar, Kur'ân'ın indiği dönemde Araplar arasında kabile taassubu vardı; her kabile övünüyor ve diğerlerini küçümsüyordu ve bu yüzden aralarında kabile savaşları oluyordu şeklindedir. Arapların müptela oldukları bu hastalık, âyetin gelişiyle meseleye çözüm getirildi ve hastalık tarihe gömülüp gitti şeklinde bir anlatım hâkimdir. Oysa tarihte bu hastalığın kökü kazınamadığı gibi, günümüzde cahiliye dönemini aratmayacak şekilde hortlamıştır. Ülkemiz dâhil İslâm âleminin birçok bölgesindeki çatışmaların sebebi bu hastalığın hortlamasından başka bir şey değildir. Her bir taraf diğeri hakkında, ahkâm keserken hak ve hukuk gözetilmemekte; taraflardan her biri kendisini haklı ve diğerini zalim olarak göstermekte, taraflardan hiçbiri benimde şu kusurum var dememekte, çatışmalar sürüp gitmektedir. Özellikle ülkemizde kendini dindar sayanların önemli bir kesiminin bu duygulara kendilerini kaptırması ayrı bir garabettir. *Milli bilinç, tarih bilinci, Türk*

[746] Şimşek, **a.g.e.**, V, 31-32.

[747] *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında en değerli olanınız Allah'ın azabına karşı kendini en çok koruyanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır."*

İslâm'ı, Arap İslâm'ı, Emevi İslâm'ı ve şanlı ecdat söylemleri bu hastalığın ürünleridirler"[748]. Şimşek daha sonra İslâm dininin ırk, millet, bölge, kültür ve hatta din milliyetçiliklerini reddettiğini, Allah katındaki üstünlüğün tek nedeninin de takva olduğunu ifade eder.[749]

Şimşek'in ekol mensuplarının temel özellikleri arasında ikinci olarak taklitten sakındırma hususunu zikreder ve asırlardır İslâm âlemine bu düşüncenin hâkim olduğunu belirterek şu mülahazaları yapar: "Öyle ki, sadece avam tabakası için değil, herkes için ictihad kapısının kapandığını ileri sürenler olmuştur. Bu anlayış, yalnız başına ayakta duramayan ve daima tabi olacağı birilerini arayan, sorgulamayan; muhakemesiz bir toplum ortaya çıkarmıştır. Bir de ictihad kapısının kapandığı görüşüne sahip olanlar açısından meseleye bakıldığında durumun daha da vahim olduğu ortadadır. Çünkü böylesi bir düşünce sonucu toplumun yapacağı, ölmüşlere yönelmek ve onlardan medet ummaktır" [750] . Şimşek bu bilgileri verdikten sonra ekol mensuplarının, İslâm âleminin içine düştüğü olumsuzlukların temel nedenlerinden biri olarak gördükleri taklidi her vesileyle gündeme getirdiklerini ve taklidi savunanları eleştirdiklerini söyler.[751]

Doğrusu Şimşek'in tefsirinde de benzer vurguların yapılmaya çalışıldığını görmek zor değildir. Meselâ Şimşek Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinin tefsirinde Kur'ân'ın indiği dönemde o bölgede yaşayan müşriklerin neredeyse tamamının İslâm'ı kabul ettiği halde, Kitab Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan İslâm'ı kabul edenlerin sayısının az olmasının nedenleri arasında dine bağlılığın taklide dönüşmüş olmasını da sayar ve şöyle devam eder. "Din ile irtibatları tamamen taklitten ibaret olanlar yeni durumlara karşı daima olumsuz tavır takınırlar. Daha önceki açıklamalarda bu hususa kısmen yer verildi. Burada taklidi ilgilendiren ve zikredilmeye değer diğer bir sebep ise dini deliller üzerinde düşünmeden dini gelenek haline getirmeleri ve bunun sonucunda

[748] Şimşek, **a.g.e.**, V, 35.
[749] Diğer bazı örnekler için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 228, 233, 392, 396-397, 410, 422-423, 520-521, 544, 551, 605; II, 89, 143, 215, 243-244, 386, 398-399, 464, 529, 564, 595-596; III, 109, 116, 135, 444, 448, 483-484, 547-548; IV, 138, 322; V, 171, 206-207, 436-437.
[750] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 73.
[751] Şimşek, **a.g.e.**, 73-74.

kendilerini irşad edilmekten müstağni görmeleridir. Günümüz Müslümanları arasında da bu eğilimi müşahede ediyoruz. Öyle ki onlara Kur'ân âyetlerini okusanız ve Peygamberin sünnetinden deliller getirseniz, getirilen bu delilleri anlıyor olsalar dahi anlamazdan gelir ve geçmişi taklitte ısrar ederler. Hatta onlara âyet ve sünnetten delil getirmeniz hoşlarına bile gitmez, onları duymazlıktan gelirler"[752].

Günümüzde Müslümanlar arasında da atalara özellikle de herhangi bir değerlendirme yapmadan bağlılığın çok güçlü ve yaygın bir duygu olduğuna dikkat çeken Şimşek[753], En'âm sûresinin 159. âyetinin tefsirinde ise şunları zikreder: "Yahudi ve Hıristiyanlar kadar olmasa da Müslümanlar arasında da bir bölünme ve parçalanmanın olduğu bir vakıadır. Bunun sosyal birtakım sebeplerinin yanında din anlayışından kaynaklanan sebepleri de vardır. Din anlayışından kaynaklanan sebeplerin başında, Kur'ân ve sahih Sünnet'in dışında birtakım din anlayışlarının yaygın olması gelir. Çoğu Müslüman, Kur'ân ve Sünnet'ten çok bağlı bulunduğu grup, mezhep ve tarikat önderlerinin ne dediğine bakmaktadır. Kuşkusuz bu her grup, mezhep ve tarikat mensubunun Kur'ân ve Sünnet'i göz ardı ettiği anlamına alınmasa bile, genel yapı Kur'ân ve Sünnet'in göz ardı edilmesi şeklindedir. Meselelerin inceliklerine vakıf olamayan ve olma imkânına sahip bulunmayanlar bir dereceye kadar mazur görülebilir; ama buna imkânı olanların mazur görülmeleri mümkün değildir"[754].

Şimşek tefsirinin başka bir yerinde ise şunları söyler: "Atalarına körü körüne bağlılık, inançlarını ve davranışlarını ölçüp biçmeden ve yargılamadan onların peşine takılmak, müşriklerin bakış açısıdır. Ne yazık ki günümüzde Müslümanların bakış açıları da bundan farklı değildir"[755]. Yine başka bir yerde Müslümanların din ve istikametten dönmekten ve bunlardan sapmaktan kendilerini korumalarının yolu olarak, Kur'ân'la birlikteliklerini devam ettirip Kur'ân ve sahih Sünnet'e sarılmalarına işaret eden Şimşek, şöyle devam eder: "Bunun yolu, İslâm ismi altında günümüz Müslümanlarının atalarından devraldıkları şeylerin tamamına sarılmaları değildir.

[752] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 401.
[753] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 112.
[754] Şimşek, **a.g.e.**, II, 244.
[755] Şimşek, **a.g.e.**, IV, 470.

Zamanla her din anlayışında bir takım sapmalar olur. Müslümanların din anlayışında da bir takım sapmalar olmuştur. Söz konusu sapmalar Kur'ân ve sahih sünnet'in ışığında düzeltilmediği takdirde zaman geçtikçe bu sapmaların artması kaçınılmazdır"[756].

Günümüz Müslümanlarının kahir ekseriyetinin ya Kur'ân-ı Kerim'le hiçbir bağı olmadığını veyahut mevcut bağının sadece Kur'ân'ı okumaktan ibaret olduğunu ifade eden Şimşek[757] *"Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi onda pek çok çelişki bulurlardı"* meâlindeki Nisâ sûresinin 82. âyetinin tefsirinde şunları kaydeder: "Âyetten çıkarılacak önemli bir sonuç da Kur'ân üzerinde düşünmenin herkes için bir görev ve bir farz olduğudur. Çünkü burada münafıklardan, Kur'ân üzerinde düşünmeleri istenmektedir. Bir münafığın bile Kur'ân âyetleri üzerinde düşünüp sağlıklı bir sonuca varması ihtimal dâhilinde görülebiliyorsa, elbette ki herhangi bir Müslüman da bu yolla sağlıklı sonuçlara varabilir"[758]. Bu ifadelerinden sonra Şimşek'in, Razî ve Muhammed Abduh'tan taklidin reddini içeren alıntılar yaptığı da dikkat çeker.[759]

Şimşek İçtimâî tefsir ekolünün bir diğer temel özelliğinin de bid'at ve hurafelerden sakındırma olduğunu, ekol mensuplarının bid'at ve hurafelere savaş açtığını söyler. Peygamber'in tebliğ ettiklerine aykırı düşen her inanç, davranış ya da söz diye tarif ettiği bid'at ve yine hurafelerin, toplumda yaygınlaşması için en uygun ortamın toplumun Kur'ân ve Sünnet eğitiminden uzaklaşması olduğunu söyleyen Şimşek, çeşitli nedenlerle asırlardır İslâm âleminin böyle bir eğitimden uzaklaştığını bu yüzden de bid'at ve hurafelere gömüldüğünün inkâr edilemez bir vakıa olduğunu tespitinde bulunur.[760]

Şimşek'in tefsirinin de bid'at ve hurafelerle ilgili bir takım mülahazalarla dolu olduğunu söylemek yanlış olmaz.[761] Gerek çalışmamızın *Kelam İlmi Açısından* başlığı

[756] Şimşek, **a.g.e.**, I, 392.
[757] Şimşek, **a.g.e.**, I, 102.
[758] Şimşek, **a.g.e.**, I, 541.
[759] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, I, 541-542.
[760] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 75.
[761] Mesela bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 149, 187, 266, 326, 329, 375-376, 570-571; II, 13, 46, 87, 89, 212, 143, 194, 268, 444, 496, 536, 552-553, 562; III, 157, 158; IV, 153, 278; V, 244.

altında, gerekse diğer bazı yerlerde de işaret edip örneklediğimiz ve diğer birçok misallerini de dipnotlarla gösterdiğimiz bu mülahazalara birkaç örnek de burada vermek istiyoruz.

Şimşek Mâide sûresinin *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun O'na yaklaşmaya yol arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz"* meâlindeki 35. âyetinin tefsirinde, âyette söz konusu edilen vesile/tevessül kavramı üzerinde etraflı bir şekilde durur; selef ve halef ulemasından alıntılar ve nakiller yapar, onların görüşlerini özetler; tevessülü savunanların delillerini değerlendirir.[762] Bizler sadece konumuzla alakalı da şu yorumlarını aktarmakla yetineceğiz: "Yaptığımız bu nakillerden de anlaşıldığı gibi selef âlimleriyle birlikte onlardan sonra gelen müfessirler de özet olarak vesileyi, kişiyi Allah'a yaklaştıracak salih ameller olarak anlamışlardır. Hal böyleyken son asırlarda peygamberlerin yahut muttaki kişilerin şahıslarıyla tevessül, ihtiyaçların ve sıkıntıların giderilmesi için onlara dua etme yahut onları dualarında aracı kılma, mezarlarına gidilerek onlardan yardım isteme Müslümanlar arasında yaygınlaşmıştır. Putperestlikten kalma bu tür anlayışlara karşı çıkanlar ise bu görüşleri savunanlar tarafından Ehl-i Sünnet dışı olarak ilan edilmişler, en azından peygamberlere ve tevessül ettikleri salih kişilere karşı olmakla, onlara düşmanlık yapmakla itham edilmişlerdir"[763].

Şimşek, Yunus sûresinin 68. âyetinin[764] tefsirinde de şu değerlendirmeyi yapar: "Sonuçta Allah'ın evlat edindiğini söylemek, evlat edindiği o kimselere ilahî birtakım güçler vererek şu veya bu şekilde evrenin yönetimine onları ortak kılmaktır. Belirtmek gerekir ki Müslüman bilinen kimi çevrelerde evliyanın bir kısmının yağmurdan, kiminin vahşi hayvanlardan, kiminin askeri meselelerden sorumlu olduğunu ileri sürmek de Allah'a evlat isnad etmekle aynı anlama gelmektedir"[765].

[762] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 45-49.
[763] Şimşek, **a.g.e.**, II, 46.
[764] *"'Allah bir evlat edindi' dediler. Hâşâ O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?"*
[765] Şimşek, **a.g.e.**, II, 562.

Yine Nahl sûresinin 56. âyetini[766] tefsir ederken Şimşek şu değerlendirmeleri yapar: "Müşrik Araplar hayvanlarının ve tarım gelirlerinin bir kısmını putlarına ayırıyorlardı. Ayrıca bazı şartları taşıyan hayvanların taptıkları putlara ait olduklarına inanıyorlardı. Oysa o putlar hiçbir şeyin farkında değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, eğer bu tür anlayışlar cahiliye dönemi Araplarına özgü olmuş olsaydı bunların Kur'ân'da yer almasının bir anlamı olmazdı. Benzeri anlayışlar günümüz İslâm dünyasında da yaygındır. Örneğin türbelere bir takım bağışlar yapılmakta, bağışlanan eşya o türbelerde çürümeye terkedilmektedir. İhtiyacı olan biri onları kullanacak olursa, o türbe tarafından çarpılacağına inanılmaktadır. Birçok insan perişan bir halde evsiz barksız yaşarken, güneşten yahut soğuktan etkilenmesi söz konusu olmayan ölülerin üzerine türbe yapılmakta ve bu türbeler sergilerle donatılmaktadır"[767].

Son olarak Şimşek'in Bakara sûresi 160. âyetini[768] tefsir ederken yaptığı şu değerlendirmeleri aktaralım: "Tövbe, temelde kişi ile Allah arasında gerçekleşen bir şeydir. Kişinin bir daha o suçu işlemeyeceğine dair samimiyetle Allah'a söz vermesidir. Bir başkası o kişiye yaptığının yanlış olduğunu, kendisine yakışmadığını ve tövbe ederek Allah'ın emirlerine dönmesini öğütleyebilir. Ama hiç kimse, Allah'ın vekiliymiş gibi davranarak bir başkasının tövbesini kabul edemez. Bu sebeple falan veya filan kişinin eli üzere tövbe etmek diye bir şey yoktur. Bilakis bu gibi davranışlar kişiyi şirk batağına sürükleyebilir"[769].

Şimşek'in İçtimâî tefsir ekolü için söz ettiği temel niteliklerden bir diğeri de akılcılıktır. Şimşek, asırlardır İslâm âleminde üretkenliğin durmuş olduğunu, kafalara taklit, kültüre de şerhçiliğin hâkim olduğunu belirtir. İslam âleminin asırlardır vahyi terk ettiği gibi, aklı da terkettiğini söyleyen Şimşek, aklı da vahyi de bir tarafa atmış olan İslam âlemi, elbette perişan olacaktır der. Nitekim ekol mensuplarının her fırsatta taklidi eleştirip onu reddettiklerini ve insanları düşünüp muhakeme etmeye çağırdıklarını

[766] *"Bir de kendilerine verdiğimiz rızıktan haklarında ciddi herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları şeylere pay ayırıyorlar. Allah'a yemin olsun ki yapmış olduğunuz iftiradan dolayı sorguya çekileceksiniz."*
[767] Şimşek, **a.g.e.**, III, 158-159.
[768] *"Ama tövbe edip amellerini düzeltenler ve gerçeği açıklayanlara gelince, işte onların tövbelerini kabul ederim. Ben tövbeleri çokça kabul edenim ve çok merhametliyim."*
[769] Şimşek, **a.g.e.**, I, 187.

belirtir.[770] Yukarıda Şimşek'in, tefsirinde, taklide yönelik eleştiriler getirip, inananların Kur'ân âyetleri üzerinde bireysel olarak düşünmelerini farz olarak nitelediğine değinmiş ve konu ile ilgili görüşlerini aktarıp örnekler vermiştik.[771]

Akıl-nakil çatışmasında akla mı yoksa nakle mi itibar edilmesi gerektiği meselesinin tarih boyunca Müslüman düşünürler tarafından tartışılan bir konu olduğunu da belirten Şimşek, tarafların görüşlerini kısaca özetler ve bazı değerlendirmelerde bulunur. Şimşek, Abduh'un İslâm'ın ikinci temelinin akıl olduğu ve akıl ile nakil çatıştığında aklın nakle tercih edilmesi gerektiğine ilişkin görüşünü aktarır[772] ve şu değerlendirmeleri yapar: "Allah'ın insana aktardığı bilginin bir kısmı, vahiy kanalıyla gelen bilgidir. İnsanın elde ettiği diğer bilgiler ise, yapısına yerleştirilmiş olan bilgi edinme yeteneğini kullanarak elde ettiği bilgidir. Bilgi üretme yeteneğini insana veren Yüce Allah olduğundan, insanın elde ettiği bilginin tamamı Allah'a izafe edilmiştir. Bilginin kaynağı Allah olduğundan O'nun gönderdiği din bilgisi ile beşerî bilgi arasında bir çatışma söz konusu olamaz. Eğer ortada bir çatışma varsa, ya dini bilginin kaynağı sağlam değildir yahut beşerî bilgi olarak takdim edilen bilgide bir sakatlık vardır; kesin bilgi düzeyine ulaşmamış nazariyedir"[773]. Böylece Şimşek'in bu konuda, bir kısım selefin görüşlerini paylaştığı görülür. Ayrıca Şimşek, âlimlerin bir kısmının çatışma konusu olan alanın önemli olduğu; çatışma şâyet gaybi bir mesele ile ilgiliyse naklin, müşahede âlemiyle ilgili ise aklın tercih edilmesi gerektiği görüşünün önemli olduğunu, özellikle Allah'ın sıfatlarını te'vil konusunda aklı basamak olarak kullanmanın tutarlı bir tarafının olmadığını, aklın Allah'ın sıfatları konusunda muhakeme yürütecek alt yapı malzemesinden yoksun olduğunu belirtir. Şimşek, naslarda bir iş Allah'a nisbet ediliyorsa akıl, gördüğü ve değerlendirme alanına giren müşahede âlemindeki sebep sonuç kurallarını gündeme getirerek naslara karşı çıkmamalı ve onları te'vil yoluna

[770] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 67-68; Şimşek, **Yaratılış Olayı**, s. 128.
[771] Ayrıca bkz. Şimşek, **Yaratılış Olayı**, s. 123-128. (Şimşek burada Kur'ân-ı Kerim'in gerek kendi âyetleri gerekse dinin bütün alanları üzerinde düşünmeye teşvik ettiğini belirtir ve birçok âyeti örnek olarak verdikten sonra, Kur'ân'ın akla ve düşünmeye bu kadar önem vermesine karşın İslam Ümmetinin aklı ve düşünmeyi dışlamasının yadırganacak bir durum olduğunu ifade eder).
[772] Bkz. Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 69-73.
[773] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 59.

gitmemelidir.[774] Muhkem ve müteşâbih başlığı altında Şimşek'in bu görüşlerine ve tefsirindeki pratiklerine değinmiştik.

Yine Şimşek'in gaybi konularda kesin bilgiye kaynaklık teşkil edecek naslar bulunmadıkça, söz söylemenin doğru olmadığı, zira bu tür konularda kesin inanılacak hususların Kur'ân'da anlatılanlar ve bu anlatılanlarla uyum içerisinde olan rivâyetler olduğu, bu tür konuların kesin delile ihtiyaç duyduğu, ayrıca gaybi konuların ancak dini nassların haber verdiği ölçüde bilinebileceği görüşünde olduğunu da daha önce belirtmiştik. Nitekim Şimşek'in tefsirinde bu konular söz konusu olduğunda, dini nasların verdiği bilgiler çerçevesinde kalıp bu çerçevenin dışına çıkacak nitelikte yorumlara gitmediği görülür.[775]

Son olarak Şimşek ekol mensuplarının israiliyyattan sakındırma niteliklerinden bahseder. Ekol mensuplarının bu konuya dikkat çektiklerini ve tefsirlerinde israiliyyata savaş açtıklarını belirtir.[776] Kasasu'l-Kur'ân ve İsrailiyyât başlığı altında Şimşek'in israiliyyâtla ilgili tefsirinde takındığı tutumu göstermeye çalışmıştık. Şu kadarı var ki Şimşek'in bu konudaki tavrının, ekol mensuplarının takındığı tavırla paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığını ifade etmesiyle beraber[777], sadece yukarıda zikrettiğimiz hususlarda değil diğer birçok hususta da Şimşek'in, en azından genel manada, ekol mensuplarının Kur'ân'ın tefsirinde takip ettikleri yönteme paralel bir tefsir yöntemi takip ettiğini söyleyebiliriz. Meselâ Şimşek'in, tefsirin amacının Kur'ân'ın indirilmiş olduğu amaç -hidâyet- doğrultusunda olması gerektiğini vurgulaması[778]; tefsirinde bir kısım sebeb-i nüzûl rivâyetlerine yer vermekle beraber âyetlerin hükümlerinin genel olduğu vurgusunu yapıp âyetleri çağımızla

[774] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 70-73.
[775] Mesela bkz. Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 445; II, 219; III, 393; IV, 533; V, 295, 377.
[776] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 80-81.
[777] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 9.
[778] Daha önce de belirttiğimiz gibi Şimşek, indirilen kitaplar ve gönderilen peygamberlerin bozulmuş ve raydan çıkmış hayatı yeniden düzenleyerek rayına oturtmayı hedeflediğini belirtir. Kur'ân'ın da bu nedenle hidayet kitabı olarak nitelendirildiği görüşündedir. İşte ona göre tefsir de Kur'ân'ın indirilmiş olduğu bu amaç doğrultusunda olmalıdır. Nitekim Şimşek kendi tefsirinin de bu özellikte olduğunu düşündüğünü zikreder. (Şimşek, **a.g.e.**, I, 9.)

ilişkilendirmeye yönelmesi; sarf, nahiv ve belağat gibi dil ve edebiyat izahlarına, âyetlerin verdiği mesajı gölgelemeyecek şekilde, gerektiği kadar başvurması; sünnet ve hadisin tefsirdeki ehemmiyetini kabul etmekle beraber, hadis rivâyetleri hususundaki hassasiyeti ve âhâd haberlerin itikat konularında kullanılamayacağını kendisinin de benimsemesi; çağımızdaki ve önceki dönemlerde yazılmış birçok muhtelif tefsire başvurmakla beraber, herhangi itikadi veya ameli bir mezhebin görüşlerine bağlı kalma esasına dayanmadan, âyetleri tefsire yönelmesi; Kur'ân âyetlerinin -bazı müteşâbih âyetler hariç- selef zamanında olduğu gibi tüm zamanların Müslümanları için de açık ve anlaşılır olduğu vurgusunu yapması; Kur'ân'ın anlaşılmasının bir sınıfa veya guruba tahsis edilmesine ve Kur'ân'ın muhtevasından/mesajından çok şekli birtakım unsurların ön plana çıkarılmasına karşı çıkması; yine Kur'ân'ın modern ilimlerin verileri esas alınarak tefsir edilmesine karşı çıkması gibi tefsir ilmiyle ilgili birçok görüş ve uygulamasının ekol mensuplarının görüş ve uygulamalarına paralellik arz etiğini söyleyebiliriz. Nitekim Mustafa Öztürk'ün Şimşek'in tefsiri ile ilgili şu değerlendirmesi de bu tespitlerimizi desteklemektedir: "Gerek kaynak tercihlerinden gerekse hemen her âyetin tefsirinde "Modern çağdaki bir Müslüman bu âyetten ne anlamalı?" sorusuna cevap vermeyi hedefleyen izahatından müellifin tefsirinde sosyolojik/ictimai yaklaşımı esas aldığı sonucuna varılabilir"[779].

2.3.2. Bilimsel Tefsir Ekolü Açısından

Kur'ân-ı Kerim'in ibarelerindeki ilmi ıstılahları tefsir edip oradan çeşitli ilim ve felsefi görüşleri istihraç eden bir tefsir çeşidi olarak tanımlanan bilimsel tefsir ekolü

[779] Fatma Pehlivan, "Prof. Dr. M. Sait Şimşek, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyân Yayınları, İstanbul 2012, C. 1-5", **Hitit Üniversitesi İFD (Kitap Tanıtım ve Değerlendirmeleri)**, C. 11, S. 22, 212/2, s. 306.

günümüzde ortaya çıkmış bir ekol değildir.[780] Eski devirlerden beri Kur'ân'ın geçmiş ve gelecekle ilgili her türlü bilgiyi ihtiva ettiğini savunanlar daima olmuştur. Batıda ortaya çıkan bilimsel atılım ve gelişmeler ve yine bu gelişmeler sonucu üretilen teknolojinin İslâm âlemine intikal ettirilmesinden sonra tefsirde bu eğilime büyük bir rağbet ortaya çıkmış gelişen bilim ve teknolojinin verileriyle Kur'ân'da yer alan kevnî âyetlerin tefsir edilmesi yoğunluk kazanmıştır.[781]

Tarihte bilimsel tefsir anlayışını, derli toplu hale getiren ve bu hareketi merkezi bir düşünce etrafında ele alıp temellendirmeye çalışan İslâm âlimi Muhammed el-Gazzâlî olarak kabul edilir. Gazzâlî, Kur'ân'daki her kelimenin çeşitli ilimlere işaret ettiğini, hatta geçmiş ve gelecekteki bütün ilimlerin Kur'ân'da mevcut olduğunu; söz konusu ilimlerin Allah'ın sıfatlarının bir tecellisi olmaları hasebiyle de Allah'ı gereği gibi tanımak için bütün bu ilimlerin bilinmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Gazzâlî'den sonra ilmi tefsir anlayışını tefsire ilk tatbik eden Fahruddin Razî olmuştur. Onun ardından Ebû'l-Fadl el-Mursî, Suyûtî, Kâtip Çelebî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı ilmi tefsir anlayışını savunan ve eserlerinde işleyen âlimler olmuşlardır. Batıda 19. yüzyılda meydana gelen gelişmelere de bağlı olarak İslâm âleminde bu ekolde yeniden bir canlılık görülmüştür. Söz konusu hareketin bu asırdaki savunucusu Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî olmuştur. Onu Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî izlemiştir.[782]

Bu ekol 20. asırda Mısırlı Tantâvî Cevherî ile zirveye ulaşmıştır. Cevherî "el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ân" isimli 25 ciltlik eserinde çeşitli konularla ilgili âyetleri klasik yöntemlerle tefsir ederken, pozitif ilimlerle ilgili âyetleri döneminin bilimsel verilerinden yararlanarak detaylı bir şekilde işlemiştir.[783] Cevherî, günümüzde Müslümanların iki eksikliklerinin bulunduğunu, bunların; Müslümanlar arasında bir birliğin mevcut olmaması ile modern ilimlerde geri kalmışlıkları olduğunu özellikle vurgular.[784] Atalarımız fıkıhta âlim idiler bizlere de kâinat ilimlerinde âlim olmak düşer

[780] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 303.
[781] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 93.
[782] Demirci, **a.g.e.**, s. 240-241.
[783] Ünver, **a.g.e.**, s. 150.
[784] Şimşek, **a.g.e.**, s. 95.

diyen Cevherî, bu hususun üzerinde durulması halinde, İslâm milletinin terakki edeceği görüşündedir.[785]

Öte yandan bilimsel tefsir yöntemine karşı bir takım eleştiriler de yapılmıştır. "Meselâ Şâtıbî, bilimsel tefsire yönelen kişilerin sınırı aştığını; bütün ilimlerin Kur'ân'da yer aldığı iddialarının doğru olmadığını; sadece o dönemin Araplarının bildiği şeylerin var olabileceğini belirtmektedir. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî de, Kur'ân lafızlarına ilk muhatapların bilmediği anlamların verilemeyeceğini; bunun Kur'ân'ın icaz ve belağatına ters düşeceğini; bilimsel verilerin sabit olmamalarından ve değişebilirliğinden hareketle Kur'ân'a karşı inancın zayıflayacağını ileri sürmektedir. Emîn el-Hûlî de, Kur'ân lafızlarının ve hükümlerinin evrensel ve değişmez olduğunu; bilimsel verilerin ise asırlara göre değiştiğini; Kur'ân'ın icazını ve geçerliliğini bu tür bir şeyle test etmenin anlamsızlığını vurgulamaktadır"[786].

Şimşek, Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde, günümüz tefsir ekolleri arasında bilimsel tefsir ekolüne de yer verir. Ekolün tarihi gelişimi, ekolün önemli mensupları ve bunların görüşleri hakkında özet bilgiler verir. Daha sonra ekole yapılan eleştirilere değinen Şimşek, son olarak da "Bilimsel Tefsir ve Kur'ân'ın İ'cazı" başlığı altında bazı değerlendirme ve eleştirilerde bulunur.[787]

Şimşek, 19. yüzyıl sonrasında tefsirde söz konusu eğilime büyük bir rağbetin ortaya çıkmasında aşağıdaki iki etkenin rolünün bulunduğunu savunur:

a. İslâm âleminin daha önce belirgin bir üstünlüğe sahip olmasına karşın, bilimsel ve teknik ilerlemelere ayak uyduramadığı için siyasi ve ekonomik üstünlüğünü Batıya kaptırması ve sonrasında Batılılar tarafından baskı ve istilalara maruz kalması sonucu içine düştüğü aşağılık kompleksi. Şimşek'e göre Batının sahip olduğu bilim ve teknolojinin aslında Kur'ân'da mevcut bulunduğunu söylemek bu kompleksi tedavi ve kendini tatmin noktasında önemli bir etkendi. Nitekim ona göre Batının bilim ve

[785] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 307.
[786] Ünver, **a.g.e.**, s. 150.
[787] Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, s. 93-110. Yine bkz. Şimşek, "İlmî Tefsir Üzerine", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu**, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989, s. 199-204.

tekniğinin, Kur'ân'da mevcudiyeti düşüncesini savunanlar arasında, haddizatında Batılıların bu bilim ve teknolojiyi Kur'ân'dan çıkardıklarını; bunları biz bulmayalım diye, bir yandan bizi Kur'ân'dan uzaklaştırdıklarını, kendilerinin ise Kur'ân'ı araştırma enstitüleri kurduklarını iddia edenlerin bu tutumu da söz konusu aşağılık kompleksini telafi çabalarından başka bir şey değildir.

b. İslâm dinini gerekçe göstererek Batının bilim ve teknolojisinin İslâm âlemine girişine karşı çıkan kesimin, toplumda oluşmasına sebebiyet verdiği direncin kırılabilmesi için, Batının ulaştığı bu sonucun temellerinin Kur'ân'daki mevcudiyetini ispatlama gereksinimi duyulması. Zira ancak o zaman modern ilimleri tahsil etme ve bilim sonucu ortaya çıkan tekniği kullanmak bir meşruiyet kazanacaktı.[788]

Bilimsel tefsir eğilimine sahip olanların bilimsel izahlar yaparken hedeflerinin genelde Kur'ân'ın ilâhî bir kitap olduğunu, yani i'câz yönünü ortaya koymak olduğunu belirten Şimşek, bu noktada şu değerlendirmeleri yapar: Her Peygamberin peygamberliğinin ispatı olan mucizesinin, yaşadığı dönemdeki topluluğun ilgi duyduğu alanla ilgili olduğunu söyleyen Şimşek, 19 ve 20. asırda modern ilimlerin insanlığın ilgi odağı haline gelmesi hasebiyle, Kur'ân'ın bu alanda da ilâhî kitap olduğunu ispatlayacak bir takım delillere sahip olmasının düşünülebileceğini, dolayısıyla bilimsel ekol içerisinde olanların çalışmalarının da bu itibarla önem arzettiğini söyler.

Bununla beraber Şimşek, mucizenin şu iki yönüne işaret eder ve ekol mensuplarına bazı eleştiriler getirir. Birincisi ona göre mucize, Peygamberin peygamberliğini ispat için kullanılan bir araçtır ve bu çerçevede ne kadarına ihtiyaç varsa o kadarıyla yetinilir, yoksa araç, amaç haline gelmiş olur, hatta amaç yitirilir. İkinci olarak mucizenin herkes tarafından anlaşılabilecek şekilde ve net olduğuna işaret eden Şimşek'e göre mucize, özel ihtisas sahiplerine hitap etmez, her düzeydeki insana hitap eder. İşte Şimşek'in Kur'ân tefsirinde bilimsel eğilime sahip olanlara bu iki noktada itiraz ettiği ve onları, gereğinden çok fazla delil zikrederek, mucize konusunda aracı amaç haline getirip, amacı unutturmaları ve eserlerinde henüz ispatlanmamış birçok nazariye ile Kur'ân âyetleri arasında bağlantılar kurarak, ancak ihtisas

[788] Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s. 93-94.

sahiplerine hitap eden birtakım izahlara girişmeleri yönünden eleştirdiği görülür. Zira Şimşek'e göre Kur'ân'ın hedefi, insanlara bilimsel buluşlar ve icatlar konusunda rehberlik etmek değildir; belki insanların inancını ve sosyal hayatlarını düzenlemektir, yani hidâyettir.[789]

Şimşek tefsirinde de bilimsel tefsire karşı aynı tutumu takınmıştır. Şimşek Bakara sûresinin 189. âyetinin[790] tefsirinde "Modern İlim ve Kur'ân" diye bir başlık açar ve konu ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur. Günümüzde birçok Müslümanın, Kur'ân-ı Kerim'in modern ilmin buluşlarını on dört asır önce haber verdiğine inandığını; neredeyse her bir buluş veya teori gündeme getirildiğinde bunun kaynağının Kur'ân-ı Kerim'de arandığı ve de bulunduğunu (!); fakat her nedense bunların modern ilim tarafından keşfedildikten sonra Kur'ân'da arandığını ve öncesinden Kur'ân'da bulunanının hiç olmadığına dikkat çeker. Nitekim Şimşek, söz konusu âyetin hilallerin durumu gibi astronomi alanına giren meselelerin, Peygamber'in ve dolayısıyla Kur'ân'ın alanına girmediğini anlattığını; aynı şekilde maddenin işlenişi ve evrenle ilgili diğer buluşların da mahiyetleri itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in alanına giren konular olmadığını belirtir. Ona göre eğer Kur'ân'ın hedefleri arasında, insanları modern ilimler alanında da bilgilendirmek olsaydı, tam da sırasıydı, hilallerin neden ince başlayıp giderek kalınlaştıkları ve nihâyet dolunay haline dönüştükleri anlatılırdı.[791]

Şimşek daha sonra şöyle devam eder: "Bundan Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlere karşı olduğu anlamı da çıkmaz. Bilakis o, birçok âyetinde dikkatleri modern ilimlerin alanına giren hususlara çekmekte, insanları bu alanlarda çalışmaya teşvik etmektedir. Ancak bir peygamberin veya dinle ilgili bir kitabın görevi, modern ilimlerin keşifleri ve bu konuda varılacak sonuçlarla ilgilenmek değildir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, tabiat ve evrene dikkat çeken âyetlerde -ki bu konuda pek çok âyet vardır- dikkatli bir dil kullanmış ve modern ilmin ileride varacağı kesin sonuçlarla çelişecek bir ifadeye yer vermemiştir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim, modern ilimlerin vardıkları kesin sonuçlarla

[789] Şimşek, **a.g.e.,** s. 109-110.
[790] *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik, evlere arkadan girmeniz değildir. Ama gerçekten erdemli olan, Allah'a karşı gelmekten sakınan kişidir. O halde evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."*
[791] Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, I, 210-213.

çelişmez, ama onları önceden haber de vermez. Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlerin evrenle ilgili vardığı sonuçları önceden haber verdiğini ileri sürenler, bununla, onun ilahî bir kitap olduğunu ispatlamaya çalışırlar, yani bunu Kur'ân'ın bir icazı olarak değerlendirirler. Bizce eğer burada bir icaz aranacaksa Kur'ân-ı Kerim'in, modern ilimlerin vardığı sonuçlarla çelişmeyecek bir dil kullanmış olması yeterlidir. Konuyla ilgili âyetlerde bu hususlara dikkat çekmeye çalşacağız.

Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlerin evrenle ilgili vardığı sonuçları önceden haber verdiğini ileri sürenler, bununla, onun ilahî bir kitab olduğunu ispatlamaya çalışırlar, yani bunu Kur'ân'ın bir icazı olarak değerlendirirler. Bizce eğer bu alanda bir icaz aranacaksa Kur'ân-ı Kerim'in, modern ilimlerin vardığı sonuçlarla çelişmeyecek bir dil kullanmış olması yeterlidir. Kaldı ki icaz konusu, derin ihtisas gerektiren konularda olmaz. Çünkü bu gibi hususlar, herkesin doğruluklarını tahkik edebileceği hususlar değildir. Din, ortalama seviyedeki her insana hitap ettiğine göre, onun hak din olduğunun ispatı da ortalama seviyedeki her insanın anlayabileceği, doğruluğunu test edebileceği alanlarda olur"[792].

Nitekim Şimşek'in Kur'ân-ı Kerim'deki kevni âyetleri yukarıda aktardığımız görüşleri çerçevesinde ele alıp tefsir ettiği görülür.[793] Meselâ Şimşek, Ra'd sûresinin 8. âyetinin [794] tefsirinde Kur'ân-ı Kerim'in indirilişinden sonra bilimin keşfettiği ve edeceği hususları önceden haber vermediğini, lakin anlatımının hiçbir zaman bilimin keşfettikleriyle çelişmediğini belirtir. Söz konusu âyette, Allah'ın bilgisinin genişliğini vurgulamak için *"insanların veya hayvanların rahimlerindekilerinin erkek mi dişi mi olduğunu Allah bilir"* şeklinde bir ifade kullanılmış olsaydı, verilen bu örnek bilimin bunu tespit etme imkânına kavuşmasından sonra yavan kalırdı diyen Şimşek, ama âyette "neye gebe olduğunu" denilerek anlamın çok daha geniş tutulduğuna işaret eder. Nitekim buna erkek-dişi, sağlıklı-hastalıklı, uzun ömürlü-kısa ömürlü, güçlü-zayıf, ahlâklı- ahlâksız, inançlı-inançsız, mutlu-mutsuz ve daha aklımıza gelmeyen birçok

[792] Şimşek, **a.g.e.**, I, 213.
[793] Mesela bkz. Şimşek, **a.g.e.**, II, 197; III, 45, 46-47, 63, 84, 119-120, 162-163, 173, 374, 439, 523-524; IV, 16, 33-34, 141, 251; V, 61, 145.
[794] *"Allah her dişinin neye gebe olduğunu ve rahimlerin neyi eksiltip neyi arttırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçü iledir."*

hususun girdiğini belirten Şimşek, âyette öyle bir ifade kullanılmış ki ancak sınırsız bilgiye sahip olan Allah bu ifadenin şümulüne giren hususları bilebilir der. Kur'ân Allah kelamıdır ve Allah da sınırsız bilgi sahibidir diyen Şimşek, şöyle devam eder: "İleride insan bilgisinin neye ulaşıp neye ulaşmayacağını elbette bilir. İleride bilim sayesinde insan bilgisinin ulaşacağı gerçeklere aykırı bir ifade kullanmaz. Eğer Kur'ân, Muhammed'in uydurduğu bir kitap olsaydı, o günkü bilimin ulaştığı sonuçlara uygun ifadeler kullanırdı. Mesela, o gün yeryüzünün düz olduğu ve evrenin merkezinde bulunduğu; güneş ve yıldızların yeryüzünün etrafında döndükleri ve yeryüzünün hareketsiz sabit durduğu biliniyordu. Kur'ân'da böyle ifadelere asla rastlanmaz. O öyle bir ifade kullanır ki hem indiği dönemin insanının vardığı bilgiyle hem de sonradan insanların bilim sayesinde varacağı sonuçlarla çelişmez. Kur'ân ile bilim arasında bir ilişki kurulacaksa bu açıdan kurulmalıdır"[795].

Şimşek Nahl sûresinin 89. âyetinde sözü edilen "*Kur'ân-ı Kerim'in her şeyin açıklayıcısı olması*" hususunun din konularıyla sınırlı olduğunu belirterek şöyle devam eder: "Nitekim bu cümlenin devamında, *"doğru yola kılavuzluk eden bir rahmet ve Müslümanlara bir müjde olarak gönderdik,"* denilmektedir. O halde Kur'ân bu hususları, yani doğru yola kılavuzluk etme konusundaki bütün meseleleri açıklamaktadır. Bu sebeple bu âyetler, Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimler alanına giren hususlarla geçmiş ve gelecek ne kadar ilim varsa ve vuku bulacak ne kadar olay varsa hepsini ihtiva eder şeklindeki iddialarla örtüşmemektedir. Böyle bir iddia, dilin mantığını bilmemek anlamına gelir"[796].

Son olarak Şimşek'in Enbiya sûresinin 30-33. âyetleriyle ilgili değerlendirmelerini aktaralım. Şimşek bu tür âyetlerin tefsiri çerçevesinde yapılacak yorumun âyetlerin indiği zamandaki insanların anladığı çerçevede ve aynı zamanda bugünün anlayışına da ters düşmeyecek bir nitelikte olması gerektiğini belirtir.[797] "Dağların yeryüzünü nasıl dengede tutup insanların sarsılmasına engel olduğu, aynı şekilde güneşle ayın yörüngelerinde nasıl yüzdükleri ve bunun nedenleri günümüz

[795] Şimşek, **a.g.e.**, III, 63.
[796] Şimşek, **a.g.e.**, III, 173.
[797] Şimşek, **a.g.e.**, III, 373-374.

biliminin verileriyle izah edilebilir şeylerdir. Bizce bu veriler esas alınarak Kur'ân'ı yorumlamak ve Kur'ân'ın on dört asır önce bunları haber verdiğini söylemek tutarlı değildir. Çünkü bunların nasıl gerçekleştiklerini ve nedenlerini âyetler gündeme getirmemekte, bu hususlara herhangi bir imada da bulunmamaktadır ki bu ve benzeri âyetlerin tefsirlerinde modern bilimin verilerine yer verilsin. Kur'ân'ın böyle bir amacı da yoktur. Önemli olan Kur'ân'ın bu ve benzeri anlatımlarının günümüz modern biliminin verileriyle çelişmemesidir. Nihâyet Kur'ân, o günün insanının da anlayıp kabul ettiği ve bugünün verilerine de ters düşmeyen ifadelerle Allah'ın insan üzerindeki nimetlerini sıralamakta, buradan hareketle kulluğa layık olanın sadece kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Eğer modern bilim açısından Kur'ân'ın bir icazından söz edilecekse, on beş asır önce indirilmiş olan Kur'ân'ın kullandığı ifadelerin, günümüz modern bilimiyle çelişmemesinden söz edilebilir. Mesela Kur'ân'ın hiçbir âyetinde indirildiği dönemin anlayışına uyarak yeryüzünün sabit olup dönmediğini, insanların üzerinden düşmemeleri için çevresinin duvarlarla çevrili olup bir tepsi şeklinde yaratıldığını söylememektedir"[798].

[798] Şimşek, **a.g.e.**, III, 374.

SONUÇ

Bu çalışmada ömrünü Kur'ân eğitimine veren akademisyen M. Sait Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" isimli eseri ele alınmıştır. Tefsiri rivâyet, dirâyet, fıkhî, kelamî, sosyolojik ve bilimsel açıdan incelenmiştir. Şimşek, tefsirinde, hem rivâyet, hem de dirâyet metodunu kullanmıştır. Fakat dirâyet yönü çok daha ön planda olan bir tefsir olarak değerlendirmek mümkündür.

Şimşek'in, tefsirinde, çoğu zaman Kur'ân âyetleriyle ilgili faklı görüşleri zikretmeyi bir yöntem olarak takib etmeye çalıştığı, âyetleri tefsirinin öncesinde genellikle müfessirlerin görüşlerini derleyerek özet olarak verdiği, yer yer onlardan alıntılarda bulunduğu görülmektedir.

Şimşek'in, tefsir ameliyyesinin en mühim bir unsuru olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yönteminin ön plana çıktığını ve Kur'ân'ın bütünlüğü ve konu bütünlüğü ilkelerini sürekli göz önünde bulundurmak suretiyle tefsir yapmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla onun tefsirinin kaynağını büyük ölçüde yine Kur'ân âyetleri oluşturmaktadır denilebilir.

Ona göre nakledilen her bir rivâyetin, subûtu ölçüsünde bir değeri vardır. Teorikte Kur'ân âyetlerinin tefsirinde Sünnet'in vazgeçilmez bir kaynak olduğunu belirtmekte ve Kur'ân'dan sonra sürekli sahih sünnete işaret etmektedir.

Şimşek'in, diğer müfessirler gibi, başta Abdullah b. Abbâs olmak üzere Sahâbenin görüş ve düşüncelerini önemsediği ve onlardan istifade ettiği, öte yandan Sahâbe kadar olmasa da Tabiunun görüşlerinden de yararlandığı görülmektedir.

Şimşek, bugün için elimizde bulunan Tevrat'a ve İncillere hem okuyucuyu bilgilendirmek, hem de Kur'ân ve sahih sünnette yer almamasına karşın bir kısım tefsirlerde yer alan görüş ve düşüncelere ışık tutmak amacıyla -özellikle Kur'ân kıssaları ve ehl-i kitapla ilgili âyetlerin tefsirinde- azımsanmayacak derecede müracaat etmiş ve bu kaynaklardan alıntılar yapmıştır. Bu başvuruların niceliği ile beraber niteliği de nazara alındığında Şimşek'in bu kaynaklara hâkim olduğu sonucuna varmak da mümkündür.

Şimşek nüzûl sebeplerini Kur'ân'ı anlamada yardımcı unsurlar olarak değerlendirir. Tefsirinde nüzûl sebeplerine yer vermesine karşın, gerek âyetlerin anlamlarını sınırlamamak, gerekse onların evrenselliğine gölge düşürmemek amacıyla, nüzûl sebeplerini zikrettikten sonra gereken yerlerde âyetin hükmünün umumiliğine vurgu yapar ve âyetin çağla/günümüzle ilişkisini belirtmeyi bir yöntem olarak benimser. Bunu tefsirinde uygular ve müfessirler için de riâyet edilmesi gereken bir usûl olarak takdim eder.

Şimşek, mensuh olduğu ileri sürülen âyetlerin tefsirinde, Kur'ân'da neshin vaki olmadığını açıklamış, ilgili âyetlerin mensuh olmadığını göstermeye ve görüşlerini delillendirmeye çalışmıştır.

Şimşek'in kıssaları tefsir şekli ve bunda takip ettiği yöntem onun bu konu ile ilgili birikim ve yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Belki de tefsirinin en güçlü taraflarından birisi de budur. Kıssa âyetlerinin tefsirinde sözü günümüze getirerek, olayı yaşadığımız çağ ile ilişkilendirir. Günümüzdeki bazı düşünce ve uygulamalara dikkat çeker ve birtakım uyarılarda bulunur, günümüz birey ve toplumu için bazı dersler ve neticeler çıkarır. Aynı zamanda kıssalarla ilgili tefsirinde, Kur'ân anlatımının dışına çıkmamaya ve ayrıntılara girmemeye çalışır. Kıssanın ibret ve öğüt yönüne, verdiği mesaja odaklanır.

İsrailiyyât kaynaklı bilgilere iltifat etmediği gibi, bu konuda geçmiş tefsirlerde yer alan ve aynı zamanda Kur'ân'dan ve sahih sünnetten herhangi bir dayanağı

bulunmayan; açık bir nassa dayanmayan bilgileri kabul etmeyip reddeder ve bu tür bilgilerden kaçınmanın bir müfessir için en tutarlı yol olacağını belirtir.

Ona göre Kur'ân âyetleri üzerinde düşünülsün ve anlaşılsın diye indirildiğinden müteşâbihler de anlaşılabilir âyetlerdir ve müteşâbih âyetlerin muhkem âyetlere başvurularak anlaşılması gerekir. Şimşek'in, tefsirinin değişik yerlerinde, müteşâbih âyetler söz konusu olduğunda bunların tefsiri ile ilgili selefin metodu ve görüşü çerçevesinde hareket yöntemini benimsediği görülmektedir.

Şimşek, mukattaa harflerinin Kur'ân'ın i'cazını ortaya koyma ve Kur'ân'la meydan okuma maksadıyla kullanıldıkları görüşünü benimseyerek tefsirinde mukattaa harflerini bu görüşü çerçevesinde yorumlar.

Şimşek, tesiri kıyamete kadar sürecek nitelikte bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in, toplumların eğilimleri ve ilgi alanlarının farklı olması, nesiller ve zaman geçtikçe de ilgi alanlarının değişmesinin de hesaba katılması halinde mucize olan yönlerinin pek çok olması gerektiğini savunur.

Şimşek'in tefsir metodunda öne çıkan en mühim unsurlardan birisi de siyak/bağlam ilkesidir. Bu ilke aynı zamanda onun tefsirinin en güçlü yönlerinden birisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce Şimşek'in tefsir metodunun, Kur'ân metnini esas alarak metnin elvermediği yorumlara girmemek şeklindeki niteliği de doğal olarak onun tefsir ameliyesinde siyak unsurunun ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Yine Şimşek'in Kur'ân âyetlerini adeta bir münasebet örgüsü içerisinde tefsir etmeye çalıştığı görülür.

Şimşek'in tefsirinde mübhemâtu'l-Kur'ân mevzusu da önemli bir yer işgal etmektedir. Şu kadarı var ki Şimşek'in, tefsirinin birçok yerinde öne çıkartıp vurgu yaptığı Kur'ân'ın mesajının evrensel niteliğine halel getirmeyecek bir hassasiyetle bunu tefsirinde işlemeye çalıştığı söylenebilir.

Şimşek, tefsir yönteminde kelime ve kavramların, özellikle de Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması hususunda kilit konumda olanların izahlarına önem vermesi hasebiyle

tefsirinin birçok yerinde ilgili kelimelerin hangi anlamlarıyla kullanıldığına dair tespit ve değerlendirmelerde bulunur.

Herhangi bir mezhebî tutuculuğu veya tassubu görülmeyen Şimşek'in, tefsirinde, bazı mühim konular hariç (faiz, recm, çok eşlilik vb. gibi) fikhî meselelerde ayrıntılara girmeme ve tartışmalardan uzak durma yöntemini tercih ettiği görülmektedir.

Çok az olarak kıraat farklılıklarına işaret ettiği tefsirinde kelamî konular önemli bir yer tutar. İtikadi mezheplerin görüşlerini göz ardı etmeden ama herhangi bir itikadî mezhebe de bağlı kalmadan kelamî konuları işlemeye çalışır. Veliler, ölüler, türbeler, dua, şirk ve tevessül gibi konularla ilgili özel vurgular yapması ve bunları tekrar ederek önemsemesi de dikkat çeker. Gaybi konularda kesin bilgiye kaynaklık teşkil edecek naslar bulunmadıkça söz söylemenin doğru olmadığını, zira bu tür konularda kesin inanılacak hususların Kur'ân'da anlatılanlar ve bu anlatılanlarla uyum içerisinde olan rivâyetler olduğunu belirtir. Şimşek'in, tefsirinde, bu konularla ilgili âyetlerin yorumunda, verdiği bu ölçü ve sınırlar dâhilinde hareket ettiği, aynı zamanda konu ile ilgili hassasiyet sahibi olduğu görülmektedir.

İtikad konularıyla ilgili âyetlerin tefsirinde kendisine göre metnin elvermediği yorumlara gitmez, sağlam ve delaleti kesin olmayan rivâyetleri kullanmaz. Bu manada âhâd haberlerin âlimlerin çoğunluğu tarafından inanç konularında delil olarak kabul görmediğine işaret eder. Tefsirinde kelamî tartışmalara dalmaz yani bunlardan uzak durur.

Sarf, nahiv ve belağat gibi dilsel hususiyetlerin Şimşek'in tefsirinde yeteri kadar ve işlevsel bir nitelikte işlendiği görülmektedir. Okuyucuların anlamakta zorlanacağı gramer izahlarına girmekten kaçınır.

Tefsirinde tarihi bilgilerden de istifade eder ve sahih görmediklerini eleştirir. Siyer kitaplarını aktardıkları bilgilerin seçimi ve niteliği noktasında eleştirir. Tefsirinin birçok yerinde Arapların o günkü inançları, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları hakkında bilgiler aktarmak sûretiyle ilgili âyetleri tefsir etmeye çalışır.

Şimşek, Kur'ân âyetlerinin tefsiri çerçevesinde sosyolojik nitelikte birçok tahlil yapar. Bu konuyla ilgili birtakım tespitlerde bulunur. Aynı zamanda günümüz toplumsal vakıa ve problemlerine bu tahlil ve tespitler üzerinden bakma yöntemini tefsirinde uygulamaya çalışır. Tefsirinin birçok yerinde toplumsal kural ve kaidelere ilişkin tespitlerde bulunur. Sık sık İslam toplumunun ve onu oluşturan bireylerin bu kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri halinde başarıya ulaşıp problemlerini çözebileceklerini tekrar eder. Bu yöntemi Şimşek'in tefsirinin ve tefsirciliğinin en güçlü yönlerinden birisi olarak tespit etmek mümkündür.

Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlerin vardıkları kesin sonuçlarla çelişmediği gibi onları önceden haber vermediğini de savunur. İcaz konusunun derin ihtisas gerektiren konularda olamayacağını; ortalama seviyedeki her insanın anlayabileceği, doğruluğunu test edebileceği alanlarda olabileceğini dile getirir. Kur'ân-ı Kerim'deki kevni âyetleri de bu görüşleri çerçevesinde tefsir eder.

Ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığını ifade etmesine karşın, Şimşek'in tefsir metodunun, özellikle her fırsatta günümüz toplumsal meselelerini gündeme getirip bir takım çözüm yolları önermek; atalara körü körüne bağlılıktan ve taklitten sakındırmak; bid'at ve hurafelerden ve israiliyyâttan sakındırmak gibi nitelikleri olmak üzere, çalışmamızın ilgili başlığı altında ifade ettiğimiz diğer birçok hususiyet açısından içtimai tefsir ekolü mensuplarının tefsir yöntemiyle paralellik arzettiği görülmektedir.

Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in bir hayat ve hidâyet kitabı olduğunu sık sık vurgular. Bundan dolayı onun mesajını merkeze alır. Bu mesajı ön plana çıkarmaya çalışır. Bu manada tefsir hususiyetlerini Kur'ân mesajının önüne geçirmekten kaçınmaya çalışır. Söz konusu mesajı gölgelemeyecek bir tarzda bu yöntemleri kullanma gayreti içinde hareket eder. Yine bu çerçevede bir kısım âyetlerin tefsiri etrafında tefsir tarihi içerisinde yapılagelen, lakin herhangi bir sonuca götürmeyen tartışmalardan uzak durur, işin kışrına değil lübbüne odaklanır.

Şimşek'in Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada benimsediği yöntem ve yaklaşımın, tevarüs edilen veya var olan usulün reddi şeklinde değil, belki onun doğru ve olumlu yönlerini geliştirip kullanarak ve ona arız olan eksiklikleri ve zaafları izale etmeye çalışıp, yeni açılımlar çerçevesinde ve aynı zamanda çağa hitab edebileceği niteliğe büründürülmesi sûretinde kendisini gösterdiği görülmektedir.

Şimşek'in, tefsirdeki metoduyla, düşünce ve yorumlarıyla, bazı konulardaki vurgularıyla, hiç olmazsa günümüzün donuk ve hareketsiz düşünce dünyasına bir hareket katacağı ve düşünsel mirasımızın bazı yönleriyle, ilim ehli tarafından yeniden gözden geçirilmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bu bile bizce müspet bir özellik olarak bir eser için kâfidir.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

ALBAYRAK, **Halis, Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine** (Kur'ân'ın, Kur'ân'la Tefsiri), 6. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul 2011.

CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Usûlü**, 10. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 1995.

EL-CÜRCÂNÎ**,** Ali bin Muhammed es-Seyyid eş-Şerif**, et-Ta'rifât,** (Thk.): İbrahimu'l-Ebyârî, 1. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, , Beyrut 1405.

DARTMA, Bahattin, "Kur'ân'ın Tanımı ve Niteliği", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usulü**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 30-55.

DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, 9. Basım, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011.

Tefsir Usûlü, 15. Baskı, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011.

"Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usulü**, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 80-106.

EBÛ ZEHRA, Muhammed, **İslâmda İtikadi-Siyasi ve Fıkhi Mezhepler** Tarihi, (Çev.): Sıbğatullah Kaya, Şura Yayınları, İstanbul 1996.

GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, 3. Baskı, İnsan Yayınları, , İstanbul 2000.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrem el-İfrîkî el-Mısrî, **Lisânü'l-Arab,** 1. Baskı, Dâr Sâdır, Beyrut tarihsiz.

KARAMAN, Hayrettin, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku-1**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993.

POLAT, Fethi Ahmet, **Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

"Tarihi Olaylarla İlgili Kur'ân İlimleri", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usülü**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 210-232.

ES-SÂBÛNÎ, Nûreddin, **el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn** (Maturidiyye Akaidi), (Ter. ve Şerh): Bekir Topaloğlu, 6. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 1998.

ES-SUYÛTÎ, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk.): Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008.

EŞ-ŞEYBANÎ, İbn Deybe, **Teysîru'l-Vüsûl İlâ Câmi'il-Usûl Min Hadîsi'r-Resûl**, (Ter. ve Şerh): İbrahim Canan, Akçağ Yayınevi, İstanbul tarihsiz.

ŞİMŞEK, M. Sait, **Fatiha Suresi ve Türkçe Namaz**, Beyan Yayınları, İstanbul 1988.

Günümüz Tefsir Problemleri, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2008.

Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

Kur'ân'ın Ana Konuları, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.

Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2012.

Kur'ân Kıssalarına Giriş, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993.

Yaratılış Olayı, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

ÜNVER, Mustafa, "Kur'ân Lafızlarına Dair İlimler", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 157-183.

"Kur'ân Manalarına Dair İlimler", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s.184-209.

"Tefsir Ekolleri", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usulü**, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 132-155.

"Temel Tefsir Yöntemleri", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usülü**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 108-131.

YILDIRIM, Suat, **Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2010.

EZ-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, **Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2004.

EZ-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed, **el- Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk.): Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 1957.

ZEYDAN, Abdulkerim, **İslâm Hukukuna Giriş**, (Ter.): Ali Şafak, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1995.

B. Süreli Yayınlar

ACAR, Abdullah, "Bir İçtihat Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları", **İHAD**, S. 9, 2007, s. 97-152.

ALBAYRAK, Halis, "Mubhemâtü'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", **AÜİFD**, C. 32, 1992, s. 155-182.

APA, Enver, "Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihî ve Semantik Bir İnceleme", **AÜİFD**, C. 43, S. 2, 2002, s. 151-168.

DUMAN, M. Zeki, "Kur'ân'da Müteşabihât", **Bilimname**, S. 9, 2005/3, s. 13-37.

"Müteşâbihâtın Te'vili", **Bilimname**, S. 9, 2005/3, s. 39-54.

EREN, Cüneyt, "Arap Belâğatının Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasına Katkısı", **DEÜİFD**, S. 20, 2004, s. 115-138.

GÖRGÜN, Tahsin, "Kur'ân Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine", **IV. Kur'ân Haftası Sempozyumu**, Fecr Yayınları, Ankara Aralık 1998, s. 19-40.

KARAGÖZ, Mustafa, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci -'Nezâir'in 'Eşanlamlılık' Olarak Tanımlanması Sorunu'-" , **Bilimname**, S. 14, 2008/1, s. 7-33.

KARATAŞ, Ali, "Mehmet Said Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" Üzerine Bir İnceleme", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 12, S. 2, 2012, s. 121-152.

KAYA, Remzi, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", **UÜİF**, C. 11, S. 2, 2002, s. 31-58.

EL-KATTÂN, Mennâ', Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, "Esbâbu'n-Nüzûl", (Çev.): Erdoğan Pazarbaşı, İbrahim Görener, **Erciyes Üniversitesi İFD**, S. 11, 2001, s. 153-171.

ÖZDEMİR, Veysel, "İsrailiyyât Türü Rivâyetlerin Hükmünü Belirleme Açısından "Ve Haddisû An Benî İsraile ve Lâ Harace…" Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", **FÜİFD**, 13: 2, 2008, s. 307-325.

ÖZDEŞ, Talip, "Sosyal Değişim Olgusundan Hareketle Kur'ân'ın Tarihsel Olduğu Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", **CÜİFD**, C. 7/1, 2003, s. 183-198.

PEHLİVAN, Fatma, "Prof. Dr. M. Sait Şimşek, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyân Yayınları, İstanbul 2012, C. 1-5", **Hitit Üniversitesi İFD (Kitap Tanıtım ve Değerlendirmeleri)**, C. 11, S. 22, 212/2, s. 301-307.

ŞİMŞEK, M. Sait, "Keramet", **Selçuk Üniversitesi İFD**, S. 3, 1990. s. 105-116.

"Kur'ân'da Nesh Meselesi", **Selçuk Üniversitesi İFD**, S. 2, 1986, s. 236-248.

ÜNVER, Mustafa, "Kur'ânî Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", **OMÜİFD**, S. 8, 1996, s. 239-270.

YARGICI, Atilla, "Tefsirlerde İsrailiyyat Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım", **HÜİFD**, S. 15, 2006, s. 51-65.

YILDIRIM, Suat, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar", **AÜİİFD**, S. 3/1-2, 1979, s. 37-63.

EZ-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, "Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât", (Çev.): Muhammet Yılmaz, **ÇÜİFD**, C. 2, S. 1, 2002, s. 155-189.

C. Diğer Yayınlar

BAYAR, Fatih, "Taberî'nin Tefsir Metodolojisi", (Uludağ Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi), Bursa 2008.

KALKAN, Gökçen, "Cemaleddin el-Kasımî ve Tefsirdeki Metodu", (Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi), Erzurum 2007.

ŞİMŞEK, M. Sait, "Kur'ân'da Nesh Problemi", **1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu**, Fecr Yayınları, Ankara Eylül-1995, s. 118-128.

"Kırâatların Kaynağı Problemi", **Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri) Tartışmalı İlmi Toplantı**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s. 17-30.

"İlmî Tefsir Üzerine", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu**, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989, s. 199-204.

"Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi", **1. Hz. İbrahim Sempozyumu**, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa Haziran-2007, s. 79-88.

"İlahiyat Fakültelerinde Tefsir Dersi: Problemler ve Öneriler", **Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu**, KURAV Yayınları, Bursa Mayıs-2007, s. 27-31.

"Kur'ân'da Kurban ve Çeşitleri", **Uluslararası Kurban Sempozyumu**, Bayrampaşa Belediyesi Yayını, İstanbul Haziran-2008, s. 43-48.

"Yaygın Halk Kültürünün Tefsir Üzerindeki Etkileri", **Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü**, İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, İstanbul Ağustos-2009, s. 121-130.